

**ΕΘΝΙΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΙΒ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ**

ΤΜΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Θέμα Εργασίας:

**« Η προστασία και διαχείριση της ελληνικής πολιτιστικής
κληρονομιάς στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της
Ευρωπαϊκής Ένωσης».**

Σπουδάστρια:

Βασιλική Μακρή

Επιβλέπων:

Αθανάσιος Μποχότης

Σεμινάριο:

Κοινωνία, Πολιτική και Διοίκηση

Συντονιστής:

Ηλίας Γεωργαντάς

ΑΘΗΝΑ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2001

«Είχα δυο αγάλματα περίφημα, μια γυναίκα και ένα βασιλόπουλο, ατόφια φαίνονταν οι φλέβες, τόση εντέλεια είχαν. Όταν χάλασαν τον Πόρο, τάχαν πάρει κάτι στρατιώτες, και στο Άργος θα τα πουλούσαν κάτι Ευρωπαίων...Πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα: **Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την Πατρίδα μας. Γι' αυτά πολεμήσαμε.»**

Μακρυγιάννης

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	2
1. Εισαγωγή	4
2. Βασική Ορολογία σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς	7
3. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην ελληνική έννομη τάξη	10
3.1 Προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά κατά το ελληνικό δίκαιο	14
3.2 Ο κωδικοποιημένος Νόμος 5351/1932 «Περί Αρχαιοτήτων».....	15
3.3 Οι εισαγωγές και εξαγωγές πολιτιστικών αγαθών σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο	18
3.4 Η προστασία των παραδοσιακών κτιρίων και των διατηρητέων οικισμών....	19
3.5 Επαναχρησιμοποίηση και προστασία των πολιτιστικών μνημείων.....	23
3.6 Ο νέος αρχαιολογικός νόμος.....	26
4. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Διεθνή Κοινότητα.....	28
4.1 Διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών	28
4.2 Άλλες διεθνείς πρωτοβουλίες στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	37
5. Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Πολιτισμό	39
6. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Κοινοτικό Δίκαιο.....	42
6.1 Ο Κανονισμός (ΕΟΚ) 3911/1992 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών	48
6.2 Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους	49
6.3 Η διαδικασία της διαπραγμάτευσης για την κατάρτιση του Κανονισμού 3911/1992 και της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7	52
6.4 Υλοποίηση του Κανονισμού 3911/92 και της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7 από την Ελληνική Δημόσια Διοίκηση και τα λοιπά Κράτη-Μέλη.....	56
6.5 Κριτική και Σχολιασμός του Κανονισμού 3911/1992 της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7	59
7. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Δεύτερο Κοινοτικό 1	1
Πλαίσιο Στήριξης.....	62
7.1 Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Τουρισμός-Πολιτισμός»	62
8. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Τρίτο Κοινοτικό 1 1	1
Πλαίσιο Στήριξης.....	65
8.1 Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Πολιτισμός” του Γ΄ ΚΠΣ	65
8.2 Στόχοι και Άξονες Προτεραιότητας του Ε.Π. «Πολιτισμός»	66
8.3 Δομή του Ε.Π. «Πολιτισμός»	67
1 Μέτρο 1.....	68
2 Μέτρο 2.....	69
8.4 Ενδεικτικό Σχέδιο Χρηματοδότησης ανά Μέτρο του Ε.Π. «Πολιτισμός».....	70
9. Σύγκριση Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» του Β΄ ΚΠΣ και Ε.Π.....	72

1	«Πολιτισμός» του Γ΄ ΚΠΣ	72
10.	Συμπεράσματα.....	76
11.	Βιβλιογραφία	82
	A. Νομικά Κείμενα και άλλες δημοσιευμένες πηγές.....	82
	1. Ελληνόγλωσσα:	82
	2. Ξενόγλωσσα:	85
	B Βιβλιογραφία.....	87
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	90
	Στατιστικά Στοιχεία.....	90
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	91
	Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	91
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ.....	92
	Ελληνική Νομοθεσία για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	92
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV	93
	Κοινοτική Νομοθεσία για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	93
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V	94
	Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την εφαρμογή του Κανονισμού ΕΟΚ 3911/92 και της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ.....	94

1. Εισαγωγή

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ένα φλέγον ζήτημα στην εποχή μας, που δεν αγγίζει μόνο τα αυτιά των ειδικών, αλλά και του απλού κοινού που ευαισθητοποιείται σε τέτοια θέματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε συνέδριο του ICOM (Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων), που διοργανώθηκε στην Αθήνα στις 10 Οκτωβρίου του 2000, ειπώθηκε ότι τα ετήσια κέρδη που αποφέρει το εμπόριο κλεμμένων έργων τέχνης και αρχαιοτήτων υπολογίζονται στα 11 δισεκατομμύρια δολάρια. 60.000 έργα τέχνης γίνονται αντικείμενα κλοπής στην Ευρώπη κάθε χρόνο. Αποτελεί γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι η παράνομη διακίνηση πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ο τρίτος πιο διαδεδομένος τύπος παράνομου εμπορίου παγκοσμίως μετά το εμπόριο των ναρκωτικών και των όπλων.

Πριν από αρκετά χρόνια η ιστορία του πολιτισμού συνδεόταν εξολοκλήρου με την ιστορία της υψηλής τέχνης. Τα μνημεία δηλαδή ταυτίζονταν με αξίες αισθητικές, που είναι όμως δυναμικά μεταβαλλόμενες, τόσο στο χώρο, όσο και στο χρόνο. Σήμερα η ιστορία του πολιτισμού καλύπτει ευρύτατους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και ως μνημεία θεωρούνται επίσης οι υλικές μαρτυρίες με ιστορικό, εθνολογικό ή επιστημονικό ενδιαφέρον. Τα μνημεία δεν εκτιμώνται μεμονωμένα, αλλά σε συνάφεια με ποικίλους παράγοντες, όπως το φυσικό περιβάλλον, τον ιστορικό χώρο, το συγκεκριμένο σύνολο στο οποίο εντάσσονται –στενό, όπως κτίρια, και ευρύτερο, όπως κτιριακά συγκροτήματα και πόλεις-. Η απόστασή από το περιβάλλον τους μειώνει αυτομάτως τη σημασία τους.

Εν τω μεταξύ νέοι παράγοντες έρχονται στο διεθνές προσκήνιο. Η πολιτιστική κληρονομιά αρχίζει να αντιμετωπίζεται πλέον ως σπουδαία επενδυτική ευκαιρία, ιδανική μάλιστα, όταν πρόκειται για «πλύσιμο» (laundering) χρημάτων από άλλες παράνομες πράξεις, όπως ναρκωτικά, εμπόριο όπλων κλπ. Το παράνομο εμπόριο οργανώνεται μεθοδικά και χώρες με ελαστική νομοθεσία χρησιμοποιούνται ως διαμετακομιστικοί σταθμοί. Οι χώρες «εξαγωγής» - δηλαδή οι χώρες με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά από τις οποίες συνήθως εξάγονται πολιτιστικά αγαθά- κινητοποιούνται, και αρχίζουν να λαμβάνουν μέτρα κατά της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών.

Συχνά η παράνομη εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών αποτελεί τη συνέχεια κλοπών ή λαθρανασκαφών, επειδή ακριβώς η εξιχνίαση και καταστολή των εγκλημάτων αυτών είναι δυσκολότερη στο εξωτερικό. Είναι κοινός τόπος στις μέρες μας ότι η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών προσλαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις, παρόλα αυτά η ακριβής έκτασή της δεν είναι εκ των πραγμάτων γνωστή, κι αυτό γιατί τα διαθέσιμα στοιχεία για αυτού του είδους τις παράνομες εξαγωγές εύλογο είναι ότι δεν αναφέρονται στο πραγματικό σύνολο των πράξεων αυτών, αλλά μόνο σε όσες έχουν ανακαλυφθεί από τις αρμόδιες αρχές και ο αριθμός αυτός φυσικά δεν αποτυπώνει την πραγματική έκταση του προβλήματος. Σαφέστερη εικόνα δίνεται για την έκταση των κλοπών από τις δηλώσεις που καταθέτουν οι ιδιοκτήτες για την απώλεια των πολιτιστικών τους αγαθών. Πάντως, και οι δηλώσεις αυτές δεν αφορούν όλα τα κλαπέντα αντικείμενα, αλλά συνήθως μόνο τα σπουδαιότερα από αυτά, ενώ, εξάλλου, αποφεύγεται η γνωστοποίηση της κλοπής σε περίπτωση ύποπτης προέλευσης των αντικειμένων ή των χρημάτων αγοράς τους. Άλλωστε, όσον αφορά τις λαθρανασκαφές, εκεί έχουμε ακόμα μικρότερη γνώση των πραγματικών διαστάσεων του προβλήματος. Ειδικά σε χώρες με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, όπως είναι και η Ελλάδα, οι παράνομες ανασκαφές υπολογίζεται ότι είναι πολύ περισσότερες από τις κλοπές πολιτιστικών αγαθών. Πρέπει ακόμα να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι η ανάκτηση των ευρημάτων των λαθρανασκαφών είναι κατά πολύ δυσχερέστερη, καθώς τα αντικείμενα αυτά δεν είναι πουθενά καταγεγραμμένα, ώστε να είναι αναγνωρίσιμα σε ενδεχόμενη περίπτωση ανακάλυψής τους. Η χώρα μας ειδικά προσφέρεται ιδιαίτερα για την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, όπως και για κάθε άλλο παράνομο εμπόριο άλλωστε, λόγω της έκτασης των θαλασσίων κυρίως συνόρων της αλλά και του τουρισμού της. Τα στοιχεία που παρατίθενται στις «Πολιτιστικές Στατιστικές» της ΕΣΥΕ καταδεικνύουν την αύξηση των κρουσμάτων αρχαιοκαπηλίας στην Ελλάδα, οι οποίες από 14 το 1977 ανήλθαν θεαματικά στις 235 το 1997¹. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι, σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία της Interpol (International Criminal Police Organization), τα

1. Βλ. Παράρτημα Ι στο τέλος της εργασίας.

σήματα έρευνας για κλαπέντα πολιτιστικά αγαθά, που εκδίδει η γενική γραμματεία της Interpol με βάση τις αιτήσεις των εθνικών γραφείων της, αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των σημάτων που εκδίδει στο σύνολο των κλαπέντων αντικειμένων κάθε είδους². Τα κλαπέντα αντικείμενα βρέθηκαν μόνο στο 12% των περιπτώσεων τις οποίες ανέλαβε η Interpol και σχεδόν πάντα στη χώρα προέλευσής τους. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζει τη δυσκολία εντοπισμού των πολιτιστικών αγαθών που έχουν περάσει τα εθνικά σύνορα της χώρας προέλευσής τους.

Εκτός από την παράνομη διακίνηση, η ίδια η σύγχρονη ζωή με τις ολοένα και αυξανόμενες ανάγκες της απειλεί την ακεραιότητα κυρίως των ακίνητων πολιτιστικών αγαθών-μνημείων. Κάθε μνημείο δημιουργήθηκε σε άλλη εποχή, για να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τις επιθυμίες των ανθρώπων της εποχής αυτής, που σήμερα κατά πάσα πιθανότητα δεν υπάρχουν, τουλάχιστον με την ίδια μορφή. Η αιώνια σύγκρουση του νέου με το παλιό προσιδιάζει και στην περίπτωση των μνημείων.

Η δομή που θα ακολουθήσουμε για τη συγγραφή της εργασίας είναι οι εξής: Κατά πρώτον, θα αναλύσουμε την ελληνική πραγματικότητα, θεσμικό πλαίσιο και πρακτική στο θέμα της προστασίας και στη συνέχεια, πάντα με άξονα την ελληνική περίπτωση, θα αναφερθούμε στο διεθνές και κοινοτικό περιβάλλον και νομικό πλαίσιο στο ζήτημα αυτό. Τέλος, θα εξετάσουμε το μερίδιο που καταλαμβάνει η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στα αναπτυξιακά σχέδια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η έρευνα για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο σε πρωτογενείς πηγές: νομοθετικά κείμενα, εκθέσεις των ελλήνων υπαλλήλων του Υπουργείου Πολιτισμού που εκπροσώπησαν τη χώρα μας σε συνέδρια και συναντήσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και άλλα σχετικά έγγραφα που έπεσαν στα χέρια μου κατά την έρευνα μου στο αρχείο του Υπουργείου Πολιτισμού.

2. βλ. K. Karunatileke, OIPC-Interpol: “Vol et trafic illicite des biens culturels”, in: “Le commerce de l’art”, Strasbourg 1988, Unesco-Intergovernmental Committee for promoting the return of cultural property to its countries of origin or its restitution in case of illicit appropriation, 4th session, Athens and Delphi 2-5 April 1985.

Κατά δεύτερο λόγο, βασίστηκα στη σχετική ελληνική και ξένη βιβλιογραφία που υπάρχει για το θέμα αυτό. Χρησιμοποίησα συμπληρωματικά τα σχετικά διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας (Ε.Σ.Υ.Ε.).

Θα ήθελα ιδιαιτέρως να ευχαριστήσω τον κ. Π. Πάντο, προϊστάμενο της Διεύθυνσης Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων του ΥΠ.ΠΟ., που έθεσε πρόθυμα στη διάθεσή μου το αρχείο της εν λόγω Διεύθυνσης. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την υπάλληλο του ΥΠ.ΠΟ. κ. Κόρκα για την πολύτιμη καθοδήγησή της, καθώς και τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης του ΥΠ.ΠΟ. και αντιπρόεδρο του Ελληνικού Τμήματος του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) κ. Γ. Λιόντο για την ευγενική του μεσολάβηση, προκειμένου να παρακολουθήσω διεθνές συνέδριο που πραγματοποίησε το ICOM τον Οκτώβριο του 2000 στην Ελλάδα με θέμα την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τέλος, ευχαριστώ θερμά την αγαπητή συνάδελφο κ. Κωσταντίνα Μπενίση για την βιβλιογραφική πληροφόρηση που μου προσέφερε.

2. Βασική Ορολογία σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς

Για να χρησιμοποιούμε έναν κοινό κώδικα αναφοράς, ώστε να μην ανακύψουν παρερμηνείες και προβλήματα κατανόησης στην πορεία της εργασίας μας, κρίναμε σκόπιμο να οριοθετήσουμε τις πλέον βασικές και θεμελιώδεις έννοιες που αφορούν στο θέμα μας.

Κατά πρώτον, ο όρος «**πολιτιστικό αγαθό**» (**cultural good**) είναι μια έννοια πολυσήμαντη, που παραπέμπει στην έννοια της κουλτούρας. Η σημασία του όρου έχει μεταβληθεί σε κάποιο βαθμό με την πάροδο του χρόνου, έχει δηλαδή πλέον δοθεί έμφαση όχι τόσο στην αισθητική αξία των πολιτιστικών αγαθών, όσο στην πολιτιστική και ιστορική, δηλαδή στην αξία τους ως μαρτυρίας εποχών και

πολιτισμών.³ Τα πολιτιστικά αγαθά λοιπόν είναι κοινωνικά αγαθά που ενσωματώνουν και κωδικοποιούν την ιστορική μνήμη. Τα πολιτιστικά αγαθά τα διακρίνουμε με κριτήρια το μέγεθος και τη δυνατότητα μετακίνησης τους σε δύο κατηγορίες:

Κινητά πολιτιστικά αγαθά (λ.χ. αρχαιολογικά αντικείμενα, γλυπτά, ζωγραφικοί πίνακες, νομίσματα, σπάνια γραμματόσημα κλπ.)

Ακίνητα πολιτιστικά αγαθά (λ.χ. αρχαιολογικά μνημεία, κτίρια ή κτιριακά συγκροτήματα με αρχιτεκτονικό και ιστορικό ενδιαφέρον, ναοί κλπ.)

Πρέπει ακόμα να επισημάνουμε ότι εκτός από τα εμπράγματα πολιτιστικά αγαθά, υπάρχουν και τα άυλα, που είναι η γλώσσα, η προφορική λαϊκή παράδοση, η προφορική ιστορία κλπ.

Η έννοια του «εθνικού θησαυρού», σύμφωνα με τη γνώμη της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, περιλαμβάνει εκείνα τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία πληρούν ένα ή περισσότερα από τα εξής κριτήρια:

- είναι τόσο συνδεδεμένα με την ιστορία ή τη ζωή μιας χώρας, ώστε η απομάκρυνσή τους από αυτήν θα ήταν σημαντική απώλεια για αυτή τη χώρα.
- έχουν τέτοια αξία, ώστε να μειώνεται ουσιαστικά η καλλιτεχνική κληρονομιά της χώρας σε περίπτωση απουσίας ή ανεπανόρθωτης βλάβης ή φθοράς τους.
- έχουν ανυπολόγιστη σημασία για τη μελέτη ή την κατανόηση ενός ιδιαίτερου κλάδου των τεχνών ή της ιστορίας της χώρας⁴.

Ο όρος «προστασία» αναφέρεται κατά κύριο λόγο στη νομική προστασία των πολιτιστικών αγαθών από τους πολλούς και ποικίλους κινδύνους που ενδέχεται να τα απειλήσουν. Οι σημαντικότεροι κίνδυνοι είναι οι ακόλουθοι:

3. βλ. St. Rodota: “La protection juridique internationale des biens culturels », Actes du 13ème Colloque de Droit Européen, Delphes 20-22/9/83.

4. Βλ. τη μελέτη που εκπόνησε κατ’ ανάθεση της Επιτροπής ο J. Duquesne το 1988, με τίτλο «Το καθεστώς των συναλλαγών των πολιτιστικών αγαθών στην Ευρώπη των Δώδεκα».

- Κίνδυνος φθοράς
- » απώλειας
- Κλοπή
- Λαθρανασκαφή
- Φυγάδευση στο εξωτερικό.⁵

Όσον αφορά τώρα στα κινητά πολιτιστικά αγαθά, οι βασικοί κίνδυνοι που τα απειλούν είναι οι διάφορες μορφές παράνομης διακίνησής τους και συγκεκριμένα η παράνομη εξαγωγή, η διακίνηση προϊόντων κλοπών και η διακίνηση ευρημάτων παράνομων ανασκαφών ή, όπως αλλιώς λέγονται, λαθρανασκαφών. **Παράνομη εξαγωγή** υφίσταται, όταν τα αντικείμενα εξάγονται από τον ίδιο το νόμιμο κύριο ή κάτοχό τους ή για λογαριασμό του, κατά παράβαση των σχετικών εθνικών κανόνων.

Το παράνομο εμπόριο συνιστά απειλή για το πολιτιστικό αγαθό κατά τούτο: μπορεί μεν να μην απειλεί άμεσα την καταστροφή της υλικής του υπόστασης, αλλά στερεί από τη χώρα, στις οποίας τον πολιτισμό το αγαθό αυτό εντάσσεται, ένα μοναδικό και αναντικατάστατο στοιχείο της πολιτιστικής και ιστορικής της ταυτότητας. Επιπλέον, στερεί από το κοινό τη δυνατότητα να απολαύσει αισθητικά αλλά και να διδαχθεί και να εμπλουτιστεί εσωτερικά από τα ποικίλα και πολύπλευρα μηνύματα που μπορεί να του μεταδώσει ένα πολιτιστικό αγαθό.

Εκτός από τη νομική πτυχή του ζητήματος της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, οφείλουμε να μη λησμονήσουμε και την πρακτική πλευρά του θέματος, δηλαδή την ανάληψη πρωτοβουλιών, την υλοποίηση ενεργειών και αναπτυξιακών προγραμμάτων, τα οποία βασισμένα στο υπάρχον σχετικό θεσμικό πλαίσιο αποβλέπουν στην εφαρμογή μέτρων και στη χάραξη πολιτικής για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. (Στα πλαίσια του θέματος αυτού θα γίνει επισκόπηση των μέτρων που έχουν εισαχθεί στα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Β' και Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης σχετικά με τον πολιτισμό και που αποσκοπούν στην προστασία της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς).

5. Βουδούρη Δάφνη: «Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 19.

Ο όρος λοιπόν της προστασίας εμπεριέχει και μια δυναμική έννοια, την έννοια της **ενεργούς ή ολοκληρωμένης προστασίας** από τις φθορές που είναι πιθανό να επιφέρουν όχι μόνο οι άνθρωποι αλλά και ο πανδαμάτωρ χρόνος. Στο σκεπτικό αυτό εντάσσονται και οι προσπάθειες αναστήλωσης και αποκατάστασης ιστορικών μνημείων ή παραδοσιακών ή, όπως αλλιώς λέγονται, διατηρητέων οικισμών, προκειμένου να διατηρήσουν αναλλοίωτη τη φυσιογνωμία τους καθώς και να ενσωματωθούν λειτουργικά σε σύγχρονες και νέες ανάγκες. Γι’ αυτή την τακτική θα μιλήσουμε όμως σε μετέπειτα κεφάλαιο της εργασίας μας.

3. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην ελληνική έννομη τάξη

Μέριμνα για τα πολιτιστικά αγαθά στην Ελλάδα παρατηρείται ήδη από τα χρόνια της Επανάστασης. Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα, πρώτος ο Αδαμάντιος Κοραής εκδήλωσε ενδιαφέρον για τη διαφύλαξη των αρχαιοτήτων. Με διάταγμα του Υπουργού Εσωτερικών (10-2-1825) της κυβερνήσεως των επαναστατών ορίζεται να περισυλλέγονται οι αρχαιότητες και να φυλάσσονται στα σχολεία, ενώ το Σύνταγμα της Τροιζήνας (άρθρο ιη΄) ορίζει ότι «ο Διοικητής χρεωστεί να φροντίζει να μὴν πωλώνται ή να μη μεταφέρονται εκτός της επικρατείας οι Αρχαιότητες».

Έπειτα, στο νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας εξέδωσε την υπ’ αριθ. 2400/12-5-1828 διαταγή με την οποία απαγόρευσε την εξαγωγή αρχαιοτήτων από την ελληνική επικράτεια και όρισε «να παραχωρώνται κατά προτίμησιν εις την Κυβέρνησιν»⁶, ενώ ο ίδιος το 1829 ίδρυσε το «Εθνικόν Μουσείον Αιγίνης», με πρώτο Διευθυντή και Έφορο Αρχαιοτήτων τον Ανδρέα Μουστοξύδη.

Στη συνέχεια, η Αντιβασιλεία του πρώτου βασιλιά της Ελλάδας Όθωνα με διάταγμα του 1833 όρισε ότι στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Παιδείας είναι και «η προπαρασκευή εις ανασκαφήν και ανακάλυψιν των απολεσθέντων αριστουργημάτων των τεχνών, η φροντίς περί της διαφυλάξεως των εισέτι υπαρχόντων και η επαγρύπνησις εις το να μη εξάγονται από το Κράτος». Αλλά το πρώτο συστηματικό και συγκροτημένο νομικό κείμενο για την προστασία των αρχαίων είναι ο **νόμος της 10/22-5-1834** της Αντιβασιλείας «περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών» (έργο του Maurer), ο οποίος στη συνέχεια αντικαταστάθηκε το **1899 από το νόμο ΒΧΜΣΤ**⁶. Η βασική καινοτομία του νόμου αυτού, ίσως υπό την επήρεια της αυστηρής γαλλικής νομοθεσίας, είναι το άρθρο 1 σχετικά με την κυριότητα των αρχαίων που ανήκουν πλέον αποκλειστικά στο κράτος. Ο νόμος αυτός του 1899 συμπληρώθηκε ή τροποποιήθηκε με μία σειρά νόμων (Ν.491/1914, Ν.2447/20, Ν.Δ. της 12/16-6-1926, Ν.4823/30), όπου το **1932** τροποποιήθηκε από το νόμο **5351**. Τέλος, με **προεδρικό διάταγμα της 9/24-8-1932** οι διατάξεις των δύο αυτών νόμων κωδικοποιήθηκαν σε ενιαίο κείμενο νόμου, τον περίφημο **ΚΝ 5351/32 «Περί Αρχαιοτήτων»**, ο οποίος ισχύει μέχρι τις μέρες μας.

Μέχρι το έτος 1971 αρμόδιος κρατικός φορέας για τα πολιτιστικά θέματα ήταν το Υπουργείο Παιδείας και για ένα μικρό χρονικό διάστημα στη δεκαετία του 1960 το Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης. Επιπλέον για τη φροντίδα της πολιτιστικής κληρονομιάς συστάθηκε το 1833 η κρατική Αρχαιολογική Υπηρεσία⁷. Σταδιακά όμως το Ελληνικό Κράτος άρχισε να συνειδητοποιεί την αναγκαιότητα ύπαρξης μιας κρατικής υπηρεσίας που θα ασχολούνταν αποκλειστικά με τον τομέα του πολιτισμού, καθώς άρχισε να αντιμετωπίζει ένα ολοένα και ευρύτερο φάσμα πολιτιστικών αναγκών. Έτσι λοιπόν με το Νομοθετικό Διάταγμα **957/1971** ιδρύεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα Υπουργείο με αποκλειστική αρμοδιότητα τον πολιτι-

6. βλ. Δωρή Ε.: «Το δίκαιον των αρχαιοτήτων», Σάκκουλας, 1985, σς. 27-28.

7. Β.Δ. της 3/15 Απριλίου του 1833.

σμό, το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών⁸. Η ίδρυσή του έθεσε τα θεμέλια για την ανάληψη συντονισμένων ενεργειών και δράσεων και γενικότερα για τη χάραξη ολοκληρωμένης και συγκροτημένης στρατηγικής από την πλευρά της κεντρικής διοίκησης, με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και τη διεύρυνση της συμμετοχής των πολιτών στην πολιτιστική ζωή του τόπου. Μέρος του προσανατολισμού και της σκοποθεσίας του νεοπαγούς Υπουργείου υπήρξε απόρροια της οργανωτικής ενσωμάτωσης σ’ αυτό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η οποία είχε συσταθεί το 1833 και διέθετε δική της οργάνωση, πολιτικό και κοινωνικό κύρος. Δύο εκ των τεσσάρων Γενικών Διευθύνσεων του Υπουργείου Πολιτισμού, η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και η Γενική Διεύθυνση Αναστήλωσης Μνημείων και Τεχνικών Έργων είναι υπεύθυνες για θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς (Μνημεία, Μουσεία, Αρχαιολογικοί Χώροι)⁹.

Σήμερα, οι νόμοι που ισχύουν στην ελληνική επικράτεια για τις διάφορες κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών είναι οι εξής:

■ Το **άρθρο 24 του Συντάγματος του 1975** ορίζει ότι: «η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει την υποχρέωση να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα...(παράγραφος 1). Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το κράτος...»(παράγραφος 6)¹⁰.

Αξιοσημείωτο είναι ότι και στο Ελληνικό Σύνταγμα, όπως και στη Σύμβαση της Unesco για την παγκόσμια κληρονομιά που θα εξετάσουμε παρακάτω, η προστασία

8. Βλ. εργασία της Βασιλικής Μακρή με θέμα: «Δημόσιο Μάνατζμεντ: Η περίπτωση της Διεύθυνσης Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Υπουργείο Πολιτισμού», Αθήνα, Ιανουάριος 2001, σελ. 3.

9. Βλ. Π.Δ. υπ’ αριθ. 941/1977: «Περί Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών».

10. Το Σύνταγμα του 1975 στο άρθρο 28 παράγραφος 1 ορίζει ότι οι διεθνείς συμβάσεις από της επικύρωσής τους με νόμο αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν κάθε αντίθετης νομοθετικής διάταξης.

του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς τοποθετούνται πλάι-πλάι και με αυτόν τον τρόπο καταδεικνύεται η στενή συνάφειά τους. Το Σύνταγμα με τον όρο «πολιτιστικό περιβάλλον» δεν εννοεί βέβαια μόνο τις αρχαιότητες, τα νεώτερα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές και τους ιστορικούς τόπους, αλλά χρησιμοποιεί τον όρο κάπως αόριστα, ώστε να μπορεί να συμπεριλάβει και όσα άλλα στοιχεία θα θεωρήσει ο κοινός νομοθέτης ότι πρέπει να τύχουν της κρατικής προστασίας.

- Ο Νόμος 5351/1932: «Περί Αρχαιοτήτων» που αφορά πολιτιστικά έργα μέχρι του έτους 1830.

- Ο Νόμος 1469/1950: «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μετά το 1830».

- Ο Νόμος 1946/1991 «Περί Γενικών Αρχείων του Κράτους».

- Ο Νόμος 1103/1980, με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση της Unesco της 14/11/1970.

- Ο Νόμος 1126/1981, με τον οποίο η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του 1972.

- Ο Νόμος 1127/1981, με τον οποίο η χώρα μας κύρωσε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς του 1969.

- Ο Νόμος 2039/1992, με τον οποίο η χώρα μας κύρωσε τη Σύμβαση για την προστασία της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του 1985.

Η ελληνική νομοθεσία στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει έντονα προστατευτικό χαρακτήρα. Γενικά στην ελληνική νομοθεσία περί πολιτιστικής κληρονομιάς απαιτείται συστηματοποίηση και κωδικοποίηση, ώστε να εξαλειφθεί η υπάρχουσα έλλειψη ενότητας που ορισμένες φορές προκαλεί νομολογιακές αντιφάσεις και παράγει αίσθημα ανασφάλειας δικαίου. Ένα από τα σημεία στα οποία η ελληνική νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κρίνεται ανεπαρκής είναι ότι οι προβλεπόμενες ποινές είναι τόσο χαμηλές, ώστε δε λειτουργούν αποτρεπτικά. Άλλωστε, το κέρδος από την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών είναι αισθητά ανώτερο από το χρηματικό πρόστιμο που κινδυνεύει να καταβάλει ο δράστης, αν ανακαλυφθεί. Γι’ αυτό η νομολογία εφαρμόζει παράλληλα τις βαρύτερες κυρώσεις των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα περί κλοπής, υπεξαίρεσης και αποδοχής προϊόντων εγκλήματος, καθώς και των

διατάξεων του νόμου περί λαθρεμπορίας, που όμως δεν είναι προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες των πολιτιστικών αγαθών.

3.1 Προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά κατά το ελληνικό δίκαιο

Ως προς τον ορισμό των πολιτιστικών αγαθών που προστατεύονται από την ελληνική νομοθεσία διακρίνουμε τέσσερις κατηγορίες, οι οποίες έχουν σχηματιστεί με κριτήριο τη χρονολογία κατασκευής τους -εκτός από μία- και υπάγονται σε διαφορετικό προστατευτικό καθεστώς:

■ **τα αρχαία:** σ' αυτά ανήκουν όλα τα έργα τέχνης κινητά και ακίνητα που χρονολογούνται μέχρι το τέλος του μεσαιωνικού ελληνισμού και προστατεύονται από τον ΚΝ 5351/32. Όμως η κωδικοποίηση του 1932 δεν είναι σαφής ως προς το χρονολογικό όριο της λήξης της προστασίας, αν και έχει επικρατήσει το χρονικό όριο έως το 1453. Η διοίκηση παρ' όλα αυτά ακολουθεί την ερμηνεία της επέκτασης της προστασίας των αρχαίων ως το 1830. Τα αρχαία απολαμβάνουν αυξημένης προστασίας, ανεξάρτητα από την αγοραία τους αξία.

■ **βυζαντινά και μεταβυζαντινά έργα τέχνης και ιστορικής αξίας παλαιότερα του 1830:** αυτά προστατεύονται από τους νόμους 401/14 και 2574/21. Σύμφωνα με τη νομολογία του Αρείου Πάγου, αν και σε πολλά σημεία τυγχάνουν προστασίας ανάλογης με εκείνης των αρχαίων, δεν εφαρμόζεται σε αυτά η αρχή της κυριότητας του κράτους. Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη τα προστατευόμενα από τον ΚΝ 5351/32 αρχαία περιλαμβάνουν και όλα τα αντικείμενα μέχρι το 1830.

■ **έργα τέχνης μεταγενέστερα του 1830:** Σύμφωνα με το νόμο 1469/50 προστατεύονται ορισμένες κατηγορίες αντικειμένων μεταγενέστερων του 1830, εφόσον όμως εκδοθεί πράξη χαρακτηρισμού από τη Διοίκηση. Ωστόσο, ο νόμος δεν

περιορίζει το χρονικό όριο στο οποίο παύει η προστασία. Οι κατηγορίες που προστατεύονται είναι οι εξής:

1. Τόποι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (άρθρο 1-παρ.1-εδ. α)
2. οικοδομήματα ή μνημεία που αποτελούν έργα τέχνης και χρήζουν ειδικής κρατικής προστασίας (άρθρο 1-παρ.1-εδ. β)
3. έργα ζωγραφικής, γλυπτικής, αρχιτεκτονικής, προηγμένης βιοτεχνίας και αξιόλογης λαϊκής τέχνης (άρθρο 1-παρ.3)
4. ιστορικά κτίσματα και ιστορικοί τόποι (άρθρο 5).

■ **Γενικά Αρχεία του Κράτους:** ο έλληνας νομοθέτης προστατεύει και μία ειδική κατηγορία αντικειμένων με ιστορικό ενδιαφέρον ανεξαρτήτως χρονολόγησής τους. Αυτά είναι μαρτυρίες και έγγραφα αδιακρίτως χρονολογίας, σχήματος και ύλης που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Κράτους, δημοσίων ή ιδιωτικών προσώπων, νομικών ή φυσικών προσώπων και προστατεύονται από το νόμο **1946/91**.

3.2 Ο κωδικοποιημένος Νόμος 5351/1932 «Περί Αρχαιοτήτων»

Ο Νόμος 5351/1932 αποτελεί στην ουσία το σημαντικότερο μέχρι στιγμής νομοθετικό κείμενο για την προστασία του μεγαλύτερου εύρους της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Με το άρθρο 1 του νόμου διατηρείται η γενική αρχή της ιδιοκτησίας –που εισάχθηκε με το νόμο ΒΧΜΣΤ΄- όλων των αρχαίων από το Κράτος, όπου και αν βρίσκονται, και καθίσταται αρμόδιο το Υπουργείο Παιδείας (τόρα Πολιτισμού όπου από της σύστασής του υπήχθη η Αρχαιολογική Υπηρεσία) για οποιαδήποτε ενέργεια προς αναζήτηση και διάσωσή τους σε δημόσια μουσεία. Η *κυριότητα* του Δημοσίου επί των αρχαίων είναι αποκλειστική και διηνεκής, ο νόμος ωστόσο αναγνωρίζει δικαίωμα *κατοχής* αρχαίων σε ιδιώτες, η οποία όμως δε νοείται στον αρχαιολογικό νόμο όπως στον αστικό κώδικα, δηλαδή αποκτήσεως φυσικής εξουσίας επί του πράγματος (ΑΚ 974). Η κατοχή στον αρχαιολογικό νόμο συνεπάγεται υποχρέωση φύλαξης του αρχαίου που παρακολουθείται από το κράτος

και δικαίωμα -πάντα με τους περιορισμούς που θέτει ο νόμος- μεταβιβάσεως της κατοχής εν ζωή ή λόγω θανάτου.

Τα δηλούμενα αρχαία εξετάζονται από την αρχαιολογική υπηρεσία και χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

- ★ Όσα έχουν μικρή επιστημονική σπουδαιότητα και μηδαμινή ή καμία εμπορική αξία, κατά την κρίση του τοπικού ή κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου. Αυτά αριθμούνται, περιγράφονται, απεικονίζονται και αφήνονται στην ελεύθερη χρήση του κατόχου.
- ★ Όσα είναι αξιόλογα, είτε αγοράζονται από το Δημόσιο είτε παραμένουν στην κατοχή του ιδιώτη, ο οποίος υποχρεούται να συμμορφώνεται με τις υποδείξεις του Εφόρου Αρχαιοτήτων ή το Υπουργείο για τη συντήρηση και έκθεσή τους και να δηλώνει τη μεταβίβασή τους σε άλλον με οποιαδήποτε έννομη πράξη (πώληση, δωρεά κλπ.).

Από πλευράς Δημοσίου η τιμή των δηλουμένων αρχαιοτήτων που επιθυμεί να αγοράσει το κράτος καθορίζεται είτε από το Αρχαιολογικό Συμβούλιο είτε από τριμελή επιτροπή εφόρων αρχαιοτήτων, χωρίς όμως η τιμή αυτή να είναι δεσμευτική για τον ιδιώτη. Αν ο τελευταίος δεν δεχτεί την τιμή αυτή, συγκροτείται άλλη τριμελής επιτροπή με ένα δικαστικό, έναν Έφορο Αρχαιοτήτων και έναν εκπρόσωπο του ιδιώτη. Αν και σε αυτή την φάση δεν επέλθει συμφωνία, τότε για την τιμή του αρχαίου αποφαινεται οριστικά ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου.

Το σύστημα αυτό, αν και πολύπλοκο, καλώς υπάρχει, ώστε ο πολίτης να έχει συνείδηση του γεγονότος ότι το κράτος θα τον αποζημιώσει ανάλογα με την πραγματική αξία του αρχαίου, την οποία ο ίδιος συνδιαπραγματεύεται. Η ρύθμιση δηλαδή προσπαθεί να του δημιουργήσει τη βεβαιότητα ότι δεν έχει τίποτα να χάσει, αν η μεταβίβαση γίνει προς το Δημόσιο και όχι παράνομα προς το μεσάζοντα αρχαιοκάπηλο, που θα το προωθήσει στις αγορές του εξωτερικού. Το πρόβλημα που εμφανίζεται στην πράξη είναι α) κατά πόσο οι ρυθμίσεις αυτές είναι γνωστές από τον ευρίσκοντα τα αρχαία –που συνήθως είναι ένας απλός χωρικός- και β) κατά πόσο έχει εμπεδωθεί στον ευρίσκοντα η πίστη ότι θα λάβει αποζημίωση από το Δημόσιο, δεδομένου ότι ο χρόνος καταβολής της, λόγω της γραφειοκρατίας και όχι σπάνια των οικονομικών δυσχερειών, είναι μεγάλος.

Έχοντας υπ’ όψιν του τις εγγενείς αδυναμίες του Δημοσίου ο νομοθέτης του 1932 δημιούργησε μία νέα κατηγορία αγοραστών αρχαίων, θεσμοθετώντας την άδεια ιδιώτη συλλέκτη αρχαίων. Το σκεπτικό ήταν ότι οι αυστηρές διατάξεις του νόμου ΒΧΜΣΤ¹¹, που απαγόρευαν τη συλλογή ή κατοχή αξιόλογων αρχαίων από ιδιώτες, στέρησαν το κράτος από πολύτιμους αρωγούς, όπως οι φιλόρχαιοι συλλογείς, αφ’ ετέρου δε συντέλεσαν στην απόκρυψη και φυγάδευση αρχαίων στο εξωτερικό. Κρίθηκε λοιπόν από την κυβέρνηση του 1932¹¹ ότι ο καταρτισμός ιδιωτικών αρχαιολογικών συλλογών θα συνέβαλε στην καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας, κάτι που δυστυχώς δεν επαληθεύτηκε.

Αμφιλεγόμενο είναι το άρθρο 53 του νόμου, το οποίο επιτρέπει στο Δημόσιο την πώληση ή την ανταλλαγή αρχαίων που κρίνονται ‘άχρηστα’ για τα μουσεία και τις μικρότερες αρχαιολογικές συλλογές του κράτους. Η ανταλλαγή με άλλα ‘χρήσιμα’ μπορεί να γίνει στην Ελλάδα ή και στο εξωτερικό. Οι διατάξεις του άρθρου αυτού ευτυχώς δεν εφαρμόστηκαν μέχρι σήμερα ποτέ. Μία φορά, το 1948, κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου θέλησε το Υπουργείο Παιδείας να κινήσει τη διαδικασία πώλησης ‘αχρήστων’ αρχαίων, για να αντιμετωπίσει τις επιτακτικές ανάγκες των μουσείων και μνημείων. Τότε απάντησε με ένα πολύ επιθετικό άρθρο ο πρώην Διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αποδεικνύοντας ότι ‘άχρηστα’ αρχαία δεν υπάρχουν και όσα αρχαία είναι στις αποθήκες των μουσείων και δεν εκτίθενται στο κοινό δεν είναι «οριστικά και τελεσίδικα ασήμαντα»¹².

Ανταλλαγή στην Ελλάδα έχει γίνει μέχρι σήμερα μόνο μία φορά με την ψήφιση ειδικού νόμου το 1955, που επέτρεψε την ανταλλαγή, υπό μορφή διαρκούς δανείου, των χεριών της Νίκης της Σαμοθράκης και ορισμένων άλλων αρχαιολογικών αντικειμένων μεταξύ του Μουσείου της Σαμοθράκης και του Μουσείου του Λούβρου¹³.

11. Αξιοσημείωτο είναι ότι τον τότε πρόεδρο Ελευθέριο Βενιζέλο περιστοίχιζαν ως στενοί συνεργάτες περίφημοι Έλληνες συλλέκτες, όπως ο Αντώνιος Μπενάκης, ιδρυτής αργότερα του ομώνυμου μουσείου στην Αθήνα.

12. Βλ. Πετράκου Βασιλείου: «Δοκίμιο για την Αρχαιολογική Νομοθεσία», ΥπΠο, *Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου*, αρ. 29, Αθήνα 1982.

13. Βλ. την έκδοση του Υπουργείου Πολιτισμού «Πολιτιστική Κληρονομιά: Επιστροφή και Παράνομη Διακίνηση», σ. 20.

Τέτοιου είδους ανταλλαγές συνάδουν μεν με το πνεύμα της διεθνούς νοοτροπίας και πρακτικής και συμβάλλουν στην αλληλογνωριμία των λαών, αλλά ενέχουν κινδύνους για τα αρχαία (π.χ. τεμαχισμός ή αποκόλληση των αντικειμένων κατά τη μεταφορά τους). Επίσης, η χρησιμοποίηση αρχαίων σε εκθέσεις στο εξωτερικό πρέπει να γίνεται με σύνεση και μέτρο και να μην εξυπηρετεί άλλους, ιδιοτελείς σκοπούς (εμπορικοί λόγοι, πολιτικές σκοπιμότητες κλπ.).

3.3 Οι εισαγωγές και εξαγωγές πολιτιστικών αγαθών σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο

Σύμφωνα με τον ΚΝ 5351 η εισαγωγή αρχαίων από το εξωτερικό είναι ελεύθερη, οφείλει όμως ο εισάγων να τα δηλώνει στο τελωνείο, διότι διαφορετικά θεωρούνται πως βρέθηκαν στην Ελλάδα. Η επανεξαγωγή τους είναι ελεύθερη. Με την κύρωση της Συμβάσεως της UNESCO του 1970 (N.1103/80) οι ανωτέρω διατάξεις έχουν τροποποιηθεί έναντι βεβαίως των κρατών που έχουν κυρώσει τη σύμβαση αυτή, καθώς, ως γνωστόν, οι διεθνείς κανόνες υπερισχύουν του εθνικού δικαίου. Στις περιπτώσεις αυτές το εισαγόμενο αρχαίο πρέπει να συνοδεύεται από πιστοποιητικό εξαγωγής από τη χώρα προέλευσης.

Ως προς την εξαγωγή αρχαίων ο νόμος διακρίνει δύο περιπτώσεις. Πρώτον απαγορεύει την εξαγωγή των ευρημάτων των ανασκαφών πριν την εξέταση και δημοσίευσή τους (άρθρο 45), ίσως διότι θεωρεί ότι τα αρχαία αυτά έχουν μείζονα αξία έναντι των τυχαίων ευρημάτων που βρίσκονται στην κατοχή ιδιωτών.

Δεύτερον επιτρέπεται με απόφαση του Αρχαιολογικού Συμβουλίου και άδεια του Υπουργείου η εξαγωγή αρχαίων που κατέχουν ιδιώτες. Το Υπουργείο Πολιτισμού έχει δύο δυνατότητες, όταν υποβληθεί παρόμοια αίτηση:

- ✿ χορηγεί την άδεια εξαγωγής, οπότε ο εξάγων καταβάλλει ως αποζημίωση στο κράτος το ήμισυ της αξίας του αρχαίου, την οποία ο ίδιος ορίζει στην αίτησή του.
- ✿ απαγορεύει την εξαγωγή. Αν ο κάτοχος το ζητήσει, μετά την απαγόρευση, το Δημόσιο υποχρεούται να εξαγοράσει το αρχαίο, πληρώνοντας ως αποζημίωση στον κάτοχο το ήμισυ της αξίας του αρχαίου που εκείνος δήλωσε.

Η ρύθμιση αυτή επιβάλλει έμμεσα να δηλώνει ο αιτών την εξαγωγή του αρχαίου κάτοχος μία ρεαλιστική χρηματική αξία, διότι, αν αφ’ ενός δηλώσει μια υπερβολικά υψηλή, διατρέχει τον κίνδυνο σε περίπτωση εγκρίσεως της εξαγωγής να καταβάλει αντιστοίχως υψηλή αποζημίωση στο Δημόσιο, ενώ αν δηλώσει μια υπερβολικά χαμηλή τιμή, ενδέχεται η απαγόρευση της εξαγωγής του αρχαίου και η εξαγορά του από το Δημόσιο έναντι ελάχιστου ποσού.

Οι βυζαντινές και μεσαιωνικές αρχαιότητες οι παλαιότερες του 1830 υπάγονται στο ίδιο περίπου καθεστώς με αυτό των αρχαίων. Για την εξαγωγή τους απαιτείται άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού, την οποία χορηγούν οι προϊστάμενοι των Εφορειών Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου.

Για τα χαρακτηρισθέντα έργα τέχνης τα μεταγενέστερα του 1830, για τη διατήρηση, συντήρηση, μεταβίβαση ή οποιαδήποτε άλλη αλλαγή της κατάστασής τους, απαιτείται έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού, που παρέχεται μετά από γνώμη της Καλλιτεχνικής Επιτροπής της Εθνικής Πινακοθήκης (Ν. 1469/50, άρθρο 1-παρ.3). Τέλος, τα αρχεία που χαρακτηρίζονται από την Εφορεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους εθνικής σημασίας απαγορεύεται να εξαχθούν από τη χώρα. Άδεια εξαγωγής, τέλος, απαιτείται στην πράξη και για τις απομιμήσεις αρχαίων.

3.4 Η προστασία των παραδοσιακών κτιρίων και των διατηρητέων οικισμών

Όπως αναφέραμε και σε εισαγωγικό κεφάλαιο της εργασίας μας, η έννοια «προστασία πολιτιστικών αγαθών» δε σημαίνει μόνο την προστασία τους από παράνομες ενέργειες (κλοπή, λαθρανασκαφή κλπ.), αλλά και από τη φθορά που μπορεί να προκαλέσει ο χρόνος ή και η επέμβαση του ανθρώπου σε αυτά. Ανθρώπινη επέμβαση, εκτός των άλλων, σημαίνει και την εισαγωγή νέας χρήσης σε ακίνητα πολιτιστικά αγαθά-μνημεία. Συνεπώς, τα μνημεία, απτά σημάδια αναφοράς της συλλογικής μνήμης, είναι ανοιχτά σε πολλαπλές ερμηνείες και τρόπους διαχείρισης. Εδώ προκύπτει το εύλογο ερώτημα: προστασία ενός ακίνητου πολιτιστικού αγαθού επιτυγχάνεται, αν αφεθεί ανέπαφο από το ανθρώπινο χέρι ή αν αποδοθούν σ’ αυτό

νέες χρήσεις διατηρώντας βέβαια αναλλοίωτα τα χαρακτηριστικά του που το ανέδειξαν σε πολιτιστικό αγαθό¹⁴; Η προστασία των μνημείων στην Ελλάδα βρίσκεται στην τομή της αρχαιολογικής και της οικιστικής πολιτικής, ενώ επηρεάζεται από την τουριστική πολιτική και την εν γένει οικονομική αξιοποίηση ατομικών, αλλά και δημόσιων περιουσιακών στοιχείων¹⁵.

Τα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά –στο εξής θα χρησιμοποιούμε για αυτά τον εξίσου δόκιμο όρο μνημεία- έχοντας οριστικά υπερβεί το όριο της αρχικής τους έννοιας μεταμορφώνονται σε οντότητες καθεαυτές, πολυσήμαντες, με άπειρες και ολοένα καινούριες προεκτάσεις. Μνημεία δεν είναι κατ’ ανάγκην κτίρια που έχουν σταματήσει να λειτουργούν αλλά και κτίρια ή οικιστικά σύνολα που ο αρχικός λειτουργικός προορισμός τους εξακολουθεί να είναι χρήσιμος. Τα μνημεία ακόμα είναι έργα τέχνης. Μνημείο λοιπόν–με την καινούρια πλέον έννοια του όρου- μπορεί να είναι και ένα σύνολο μικρής σημασίας κτιρίων, που όμως αποκτούν μεγάλη σημασία, διότι ακριβώς απαρτίζουν ένα σημαντικό σύνολο. Διαπιστώνουμε δηλαδή σήμερα μια ολιστική αντίληψη της έννοιας του μνημείου με τη μετατόπιση από το μεμονωμένο κτίσμα στο ενιαίο, λειτουργικό σύνολο.

Το 1975 κηρύσσεται «Έτος Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς» από το Συμβούλιο της Ευρώπης και στο Άμστερνταμ πραγματοποιείται Συνέδριο με θέμα την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Στη Διακήρυξη του Συνεδρίου αυτού, στο οποίο συμμετείχε και η χώρα μας, περιέχονται δύο αξιοσημείωτες διαπιστώσεις:

«...εκτός από την ανεκτίμητη πολιτιστική της αξία, η ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική κληρονομιά προσφέρει στους λαούς της Ευρώπης τη συνείδηση της κοινής ιστορίας τους και του κοινού μέλλοντός τους. Η διατήρησή της συνεπώς είναι θέμα ζωτικής σημασίας».

14. Το ζήτημα αυτό μάλιστα έχει ανακύψει με ιδιαίτερη οξύτητα σήμερα με την ανέγερση του Ολυμπιακού Κωπηλατοδρομίου στο Σχοινιά, γεγονός που θα επιφέρει αλλοιώσεις στον ιστορικό τόπο της μάχης του Μαραθώνα.

15. βλ. Φωτοπούλου Σταυρούλας: «Εναλλακτικές ερμηνείες διοικητικών αρμοδιοτήτων: Η προστασία παραδοσιακών και ιστορικών διατηρητέων οικιστικών συνόλων από το ΥΠΠΟ και το ΥΠΕΧΩΔΕ», σελ. 5.

«Η αρχιτεκτονική κληρονομιά δεν περιλαμβάνει μόνο διακεκριμένα κτίρια εξαιρετικής ποιότητας με το άμεσο περιβάλλον τους, αλλά περιλαμβάνει εξίσου όλες τις περιοχές των πόλεων ή των οικισμών που παρουσιάζουν ιστορικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον...».

Ακόμα και ολόκληρες πόλεις μπορούν να θεωρηθούν μνημεία ή πολιτιστικά αγαθά, επειδή η πολεοδομία τους, ο χωροταξικός τους σχεδιασμός και γενικότερα η φυσιογνωμία τους αποτελεί μαρτυρία μιας άλλης προγενέστερης φάσης του πολιτισμού και της ιστορίας και, αν δεν διατηρηθούν, θα λείψει ένα αναντικατάστατο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου και μιας χώρας. Οι πόλεις αυτές ονομάζονται **ιστορικές πόλεις**. Η προστασία των πόλεων αυτών οδηγεί σε ένα δίλημμα: Η προστασία τους θα εξασφαλιστεί, αν τις διατηρήσουμε σα μουσεία, σα θέαμα και εμπόρευμα ή αν τις διατηρήσουμε ως ζωντανούς οργανισμούς ενταγμένους στο ρυθμό και τις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής και τις ανάγκες των σύγχρονων ανθρώπων;¹⁶

Στη χώρα μας η προστασία των ακίνητων πολιτιστικών αγαθών ‘μοιράζεται’ μεταξύ του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ) και του Υπουργείου Πολιτισμού, πράγμα που οδηγεί σε απουσία συντονισμένης πολιτικής για την προστασία τους. Από τη μία πλευρά, θεσμικά εργαλεία του ΥΠΕΧΩΔΕ στο ρόλο του αυτόν είναι το άρθρο 4 «περί παραδοσιακών οικισμών» του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού του 1985 και ήδη άρθρο 3 του νέου Νόμου 2508/97 «Για τη Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη». Βάσει του άρθρου αυτού, η αρμόδια υπηρεσία του ΥΠΕΧΩΔΕ μπορεί είτε με προεδρικό διάταγμα να κηρύσσει οικισμούς ως παραδοσιακούς είτε με απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ να χαρακτηρίζει κτίρια ως διατηρητέα. Το πρώτο Προεδρικό Διάταγμα που εκδόθηκε, το 594/78, θεσμοθετούσε το χαρακτηρισμό 400 περίπου οικισμών σε όλη την ελληνική επικράτεια ως παραδοσιακών. Με το ίδιο Διάταγμα τέθηκαν όροι και περιορισμοί δόμησης στους οικισμούς αυτούς που απέβλεπαν στην απομάκρυνση στοιχείων που αλλοίωναν τον παραδοσιακό χαρακτήρα τους και στην τήρηση των τοπικών αρχιτε-

16. Βλ. Διονύση Ζήβα: «Τα μνημεία και η πόλη», εκδόσεις LIBRO, Αθήνα 1997, σ. 46.

κτονικών προτύπων στις νέες οικοδομές ή επισκευές. Λίγο αργότερα ήρθε να προστεθεί ο Νόμος 880/79 «Περί μεταφοράς Συντελεστή Δόμησης», με σκοπό να αποζημιώσει τους ιδιοκτήτες διατηρητέων κτιρίων ή κτισμάτων σε παραδοσιακούς οικισμούς, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να μεταφέρουν σε άλλη περιοχή το υπόλοιπο του συντελεστή δόμησης που δεν μπορούσαν να εξαντλήσουν στην ιδιοκτησία τους. Ο Νόμος αυτός, κατά δυστυχή συγκυρία, ενώ απέβλεπε να αποτελέσει κίνητρο για την προστασία, κρίθηκε αντισυνταγματικός από το Συμβούλιο της Επικρατείας το 1994, εφόσον μάλιστα έγινε κατάχρησή του και σε άλλες περιπτώσεις.

Από την άλλη πλευρά, το Υπουργείο Πολιτισμού βασίζεται στα άρθρα 2, 50 και 52 του ΚΝ 5351/32 και στο Ν. 1469/50, για να χαρακτηρίσει οικισμούς όχι ως παραδοσιακούς, αλλά ως ‘ιστορικά διατηρητέα μνημεία’. Οι δύο αυτοί νόμοι τίθενται σε εφαρμογή από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και της δίνουν την απεριόριστη εξουσία να επεμβαίνει στην κατασκευή έργου, που μπορεί να βλάψει κάποιο χαρακτηρισθέν μνημείο¹⁷.

Η βλάβη που μπορεί να προκληθεί στο μνημείο είναι άμεση ή έμμεση, κατά τη διατύπωση του νόμου. Η διατύπωση αυτή περί ‘έμμεσης βλάβης’ δημιούργησε ένα ευρύτατο πεδίο παρέμβασης της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η οποία ελλείψει συγκροτημένης πολιτικής προστασίας των οικισμών και των μνημείων γενικότερα, κινητοποιήθηκε για να αποτρέψει τις αλλοιώσεις που προκαλούν οι νέες οικοδομές, αλλά και οι νέες χρήσεις σε προστατευόμενα κτίσματα των οικισμών.

Ο προσδιορισμός της έμμεσης βλάβης έχει σώσει σε πολλές περιπτώσεις την αισθητική και την ιστορική συνέχεια των οικισμών, το τίμημα όμως για τους ιδιώτες είναι υψηλό, αφού το μόνο που μπορεί να προσφέρει το κράτος ως αποζημίωση σ’ αυτές τις περιπτώσεις είναι η απαλλοτρίωση και η φορολογική ελάφρυνση του ιδιώτη στην ιδιοκτησία του οποίου υπάρχουν αρχαία. Κάνοντας κατάχρηση πολλές φορές της έννοιας της έμμεσης βλάβης, η Αρχαιολογική Υπηρεσία ασκεί την πολιτική της προστασίας των παραδοσιακών οικισμών και μνημείων με ‘μουσειακό’ τρόπο, απαγορεύει δηλαδή αφ’ ενός την ανοικοδόμηση και τις προσθήκες που αλλοιώνουν

17. Βλ. Δωρή Ευ. «Το Δίκαιον των Αρχαιοτήτων», σς. 50-51.

το χαρακτήρα του οικισμού, χωρίς μέριμνα για την υποστήριξη των κατοίκων σε θέματα βελτίωσης της ποιότητας ζωής τους μέσα στο διατηρητέο περιβάλλον και αφ’ ετέρου προσανατολίζει την οικονομική βάση των οικισμών στον τουρισμό. Η πολιτική αυτή της «αρνητικής» προστασίας (απαγόρευση της οικοδόμησης, των μετασκευών και των νέων χρήσεων), που ακολουθείται στην Ελλάδα, προκάλεσε έμμεσα μέγιστες φθορές σε μνημεία και παραδοσιακούς οικισμούς. Αφού το κόστος επισκευής ήταν υψηλό-λόγω της απαγόρευσης χρήσης νέων και άρα φθηνών υλικών-πολλοί ιδιώτες τα άφησαν να ρημάζουν. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις αποχαρκτηρισμών λόγω μερικής κατάρρευσης των κτηρίων που οφείλεται στην εγκατάλειψή τους. Απαιτείται λοιπόν η συμπλήρωση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου με ρυθμίσεις που να μειώνουν το κόστος των ιδιωτών και από την άλλη να μην επιτρέπουν στην Αρχαιολογική Υπηρεσία να ‘αυθαιρετεί’. Είναι ακόμα επιβεβλημένος ο σχεδιασμός και η χάραξη μιας σωστής και ολοκληρωμένης πολιτικής χωροταξίας και η κατάρτιση ενός αρχείου εθνικών μνημείων, χωρίς το οποίο οποιαδήποτε προσπάθεια για προστασία και συντήρηση είναι ερασιτεχνική και καταδικασμένη να μείνει ατελής.

3.5 Επαναχρησιμοποίηση και προστασία των πολιτιστικών μνημείων

Το ζητούμενο λοιπόν, όπως καταδείχτηκε, δεν είναι η γενική αποτροπή των επεμβάσεων στα μνημεία, αλλά η αρμονική συμβίωση με αυτά, ο εμπλουτισμός της ζωής όσων τα επισκέπτονται και προπάντων όσων ζουν σε αυτά. Η απόφαση για μια ιστορική πόλη-μουσείο ή ένα μνημείο-μουσείο είναι λανθασμένη, καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι η γη θα γέμιζε σταδιακά με νεκρές πόλεις-μουσεία και έτσι ο χώρος για την εκτύλιξη και ανάπτυξη της σύγχρονης ζωής θα λιγόστευε ολοένα και περισσότερο, για χάρη της διατήρησης μιας ιστορίας και ενός πολιτιστικού παρελθόντος, που έτσι «προστατευόμενο» θα ήταν όλο και λιγότερο ελκυστικό για τους σύγχρονους ανθρώπους.

Η προσφορότερη και αποδοτικότερη, κατά τη γνώμη μας, λύση για τη διαφύλαξη των ιστορικών πόλεων γενικότερα αλλά και των παραδοσιακών κτιρίων

ειδικότερα είναι να τους δοθεί ένας ρόλος ενεργός στη σύγχρονη ζωή. Έτσι, αφ’ ενός θα εξασφαλιστεί η ιστορική και πολιτιστική συνέχεια, αφ’ ετέρου δε η συνέχεια αυτή θα αποτελέσει ζωντανό και δημιουργικό στοιχείο του σύγχρονου ανθρώπινου περιβάλλοντος. Η λειτουργική ένταξη των μνημείων στη σύγχρονη ζωή τα διατηρεί και τους προσδίδει νέο νόημα και περιεχόμενο. Τα μνημεία καθώς και τα μνημειακά σύνολα, πέρα από την ιστορική, καλλιτεχνική, επιστημονική και πολιτιστική τους αξία, μεταβάλλονται πλέον σε κοινωνικά αγαθά και προσλαμβάνουν διαστάσεις και προεκτάσεις μεγαλύτερες από ό,τι μπορούσε αρχικά να υποτεθεί.

Από την άλλη πλευρά, μια ιστορική πόλη ή ένα μνημείο είναι άμεσα συνδεδεμένα με το φυσικό τους περιβάλλον.¹⁸ Η συγκεκριμένη τοπογραφία και τοπιογραφία έχουν διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της τελικής μορφής τους. Ο σεβασμός, λοιπόν, του φυσικού τοπίου που σχετίζεται με ένα μνημείο ή ιστορική πόλη έρχεται σαν απαραίτητη και λογική συνέπεια.

Αυτές είναι οι αρχές που συνθέτουν τη λεγόμενη **ολοκληρωμένη ή ενεργή προστασία (integrated conservation)** και συνάδουν με το πνεύμα και το περιεχόμενο της Διακήρυξης του Άμστερνταμ που ήδη αναφέραμε. Σύμφωνα με την έννοια της ενεργούς προστασίας, η παθητική προστασία, δηλαδή η διατήρηση της μορφής ενός μνημείου ως νεκρού κυττάρου, δεν έχει τόσο μεγάλη αξία. Η αληθινή προστασία επιτυγχάνεται με τη γόνιμη αλληλεπίδραση του παρελθόντος και του παρόντος και τη σύνθεσή τους σε ένα σύνολο λειτουργικό, βιώσιμο και αποδεκτό. Η ενεργής λοιπόν προστασία είναι περισσότερο **ένταξη** στο σύγχρονο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι και συνεπώς **«αναβίωση»**, ενεργός συμμετοχή και όχι παθητική παρουσία στη διαμόρφωση του σύγχρονου περιβάλλοντος. Το πολιτιστικό μνημείο δεν είναι πια αναγκαστικά κάτι απομονωμένο ή δυσπρόσιτο για τον καθένα, δεν είναι αναγκαστικά περιφραγμένο με κάποιο κιγκλίδωμα. Αντίθετα, πρέπει να είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου περιβάλλοντος, ικανό να βελτιώσει ποιοτικά και όχι να υποβαθμίσει τη σύγχρονη ζωή. Τότε, η πολιτική της προστασίας των μνημείων θα έχει ευοδωθεί στις επιδιώξεις της.

18. Αυτή άλλωστε η άποψη υποστηρίζεται και από την Unesco, η οποία μάλιστα προέβη, όπως είδαμε, στην κατάρτιση Σύμβασης για την Παγκόσμια Πολιτιστική και Φυσική Κληρονομιά.

Η ενεργής προστασία, λοιπόν, συνεπάγεται εκτός των άλλων και την εισαγωγή νέων, σύγχρονων χρήσεων στα πολιτιστικά μνημεία και κτίρια. Σύνηθες αποτέλεσμα αυτής της τακτικής είναι από ολόκληρο το κτίριο να διατηρείται ανέπαφο το εξωτερικό του περίβλημα-κέλυφος, ενώ το εσωτερικό του να έχει αντικατασταθεί από νέο στην ουσία κτίριο, το οποίο έχει κατασκευαστεί μέσα σε αυτό το αρχικό περίβλημα. Προκύπτουν, βέβαια, εδώ ορισμένα ερωτηματικά, για παράδειγμα η σχέση της νέας λειτουργίας με την αρχική και οι συνέπειες της πιθανής ομοιότητας ή της αντίθεσής τους στο επαναχρησιμοποιούμενο κτίριο¹⁹.

Η πρακτική αυτή δεν είναι κάτι που εφαρμόζεται στις μέρες μας για πρώτη φορά. Ήδη και σε πολύ παλαιότερες εποχές συναντάμε φαινόμενα εισαγωγής «νέας» χρήσης σε υφιστάμενα μνημεία. Εντυπωσιακά παραδείγματα είναι η μετατροπή τριών περιώνυμων κλασικών ναών της Αθήνας, του Παρθενώνα, του Ερεχθείου και του Θησείου, σε χριστιανικές εκκλησίες. Σήμερα, βέβαια, δε μετατρέπουμε ειδωλολατρικούς ναούς σε χριστιανικές εκκλησίες, έχουμε όμως συστηματικά προχωρήσει στη θεωρία και την πρακτική της επαναχρησιμοποίησης παλαιών κτιρίων για τις δικές μας σύγχρονες ανάγκες. Ας θυμηθούμε εδώ ότι ένα σημαντικό αθηναϊκό κτίριο, το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων, λειτουργεί ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 στο κτίριο του παλιού Δημοτικού Νοσοκομείου. Οι επεμβάσεις που έγιναν στο εσωτερικό του κτιρίου, προκειμένου να δεχθεί τις νέες λειτουργίες, δεν έθιξαν τα φέροντα στοιχεία, με αποτέλεσμα να διατηρηθεί μεν η αρχική στατική δομή, αλλά και η προσαρμογή των νέων λειτουργιών στους χώρους του κτιρίου να πραγματοποιηθεί με αρκετούς συμβιβασμούς. Ένα ακόμα παράδειγμα από την ελληνική πραγματικότητα: το στρατιωτικό νοσοκομείο στου Μακρυγιάννη έγινε πρόσφατα μουσείο.

Με τον τρόπο αυτό φιλοδοξούμε αφ' ενός να διατηρήσουμε τη φυσιογνωμία των πόλεών μας, να διασώσουμε την αρχιτεκτονική κληρονομιά και σε τελική ανάλυση τα τεκμήρια της ιστορίας του πολιτισμού μας.

19. Βλ. Ζήβα, ό.π., σελ. 80.

3.6 Ο νέος αρχαιολογικός νόμος

Τα τελευταία χρόνια από τα χείλη κάθε υπουργού πολιτισμού εξαγγέλλεται η εισαγωγή ενός νέου αρχαιολογικού νόμου στο ελληνικό έννομο σύστημα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς²⁰.

Για πολλά έτη προετοιμαζόταν ο νέος αρχαιολογικός νόμος, που η εισαγωγή του στο ελληνικό έννομο σύστημα σκοπό έχει να καλύψει τις υπάρχουσες αδυναμίες, αναχρονισμούς και τα κενά των νόμων που ισχύουν μέχρι σήμερα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και να τους συστηματοποιήσει σε ένα ενιαίο κείμενο, ικανό να διασφαλίσει ρεαλιστικά την αστείρευτη ελληνική πολιτιστική κληρονομιά. Τελικά το νέο νομοσχέδιο δόθηκε στη δημοσιότητα.

Βασική καινοτομία του νομοσχεδίου αυτού είναι ότι υιοθετεί νέο χρονολογικό όριο για τη διάκριση των προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών. Πιο αναλυτικά, διαιρεί τα πολιτιστικά αγαθά σε τρεις κατηγορίες:

- ✚ Τα αρχαία, που χρονολογούνται μέχρι του 1700
- ✚ Νεώτερα, όσα χρονολογούνται από το έτος 1700 και είναι προγενέστερα των εκάστοτε εκατό ετών.
- ✚ Σύγχρονα, όσα είναι μεταγενέστερα των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών.

Σημαντικό σημείο είναι επίσης ότι προστατεύει και τα άυλα πολιτιστικά αγαθά, όπου εντάσσει τις εκφάνσεις του παραδοσιακού και λαϊκού μας πολιτισμού, όπως μύθους, έθιμα, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, προφορικές παραδόσεις και παραδοσιακές τεχνικές. Εισάγει επίσης ένα ευρύτερο πλαίσιο προστασίας των αρχαιολογικών χώρων και των εναλίων αρχαιοτήτων απαγορεύοντας στις ζώνες προστασίας την υποβρύχια δραστηριότητα με αναπνευστικές συσκευές.

20. πρβλ. και Ευ. Βενιζέλου, όπ.π., σελ. 106: «...ένα τέτοιο νομοσχέδιο εξαποστέλλει ένα διεθνές μήνυμα, ένα μήνυμα πλήρους σεβασμού και ενσωμάτωσης των κανόνων και των αρχών του διεθνούς δικαίου σε σχέση με τη μεταχείριση των πολιτιστικών αγαθών». Βλ. και συνέντευξη του πρώην Υπουργού Πολιτισμού κ. Θ. Πάγκαλου στο «ΒΗΜΑ» της 18-6-2000 με τίτλο: «Τι θα κάνω για τα ανοιχτά μέτωπα του πολιτισμού»: «Αυτή τη στιγμή ο νόμος είναι μεν σε πολύ προχωρημένη μορφή, αλλά χρειάζεται ορισμένες τελικές αποφάσεις. Η κατάθεσή του θα γίνει σύντομα...»

Όσον αφορά στο επίμαχο θέμα της ιδιοκτησίας και κατοχής των πολιτιστικών αγαθών, ορίζει ότι όλα τα κινητά αρχαία μνημεία που χρονολογούνται μέχρι και το 1700 ανήκουν στο Κράτος κατά κυριότητα και νομή και είναι ανεπίδεκτα χρησικτησίας (άρθρο 7). Προβλέπει ακόμα ιδιαίτερα αυστηρές διατάξεις για την άσκηση του επαγγέλματος του αρχαιοπώλη και της ιδιότητας του συλλέκτη. Προβλέπει ότι οι δύο αυτές ιδιότητες δεν επιτρέπεται να συνυπάρχουν στο ίδιο άτομο. Οι συλλέκτες απαγορεύεται να αποκτούν πολιτιστικά αγαθά, εφόσον υπάρχουν υποψίες ότι προέρχονται από παράνομες ενέργειες. Από την άλλη πλευρά όμως, ο νόμος προωθεί φορολογικές ελαφρύνσεις, δίνοντας τη δυνατότητα σε κατόχους πολιτιστικών αγαθών να πληρώνουν σε είδος τις οφειλές τους προς το δημόσιο.

Ένα θετικό μέτρο προς την κατεύθυνση της προστασίας είναι οι αυστηρές ποινές που εισάγει το εν λόγω νομοσχέδιο για τους παραβάτες που φτάνουν μέχρι και σε κάθειρξη είκοσι ετών. Μάλιστα, το παρόν νομοσχέδιο δεν κάνει διάκριση μεταξύ ‘αχρήστων’ και ‘χρησίμων’ αρχαίων, πράγμα που συνιστά σημαντική καινοτομία σε σχέση με τον ΚΝ του 1932.

Οι διατάξεις του υπό ψήφιση νέου αρχαιολογικού νόμου συνάντησαν, για ευνόητους λόγους, σφοδρές αντιδράσεις από το Σωματείο Αρχαιοπωλών και Εμπόρων Έργων Τέχνης που αφορούν κυρίως στην αλλαγή των χρονολογικών ορίων σε σχέση με τον ΚΝ 5331/32, πράγμα που θα οδηγήσει, κατά την άποψή τους, «σε συλλήβδην δέσμευση των πολιτιστικών αγαθών των ελλήνων πολιτών»²¹. Ακόμα, προτείνουν τον διαχωρισμό των αρχαίων με κριτήριο τη χρηματική τους αξία, πράγμα που δεν ισχύει ούτε στο ΚΝ 5351/32 ούτε στο προς ψήφιση νομοσχέδιο.

21. Βλ. *TA NEA THΣ TEXNHΣ*, No 91, Νοέμβριος 2001, σ. 30.

4. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Διεθνή Κοινότητα

4.1 Διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών

Για να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε καλύτερα την πολιτική της χώρας μας στον τομέα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, πρέπει να τη δούμε και σε συνάφεια με το διεθνές περιβάλλον, με τις ενέργειες δηλαδή που έχουν πραγματοποιηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο – κατά κύριο λόγο σε επίπεδο υπερεθνικών, μη κυβερνητικών οργανισμών- για τη θεσμοθέτηση και εξασφάλιση της προστασίας. Καλό είναι επίσης να διερευνήσουμε κατά πόσο η Ελλάδα έχει ενστερνιστεί τις διεθνείς αυτές προσπάθειες για τη συμπλήρωση του θεσμικού της πλαισίου του σχετικού με την προστασία.

Η αναγνώριση των μνημείων ως πανανθρώπινων αξιών, που υπερβαίνουν τα εθνικά όρια και χρήζουν προστασίας από τη διεθνή κοινότητα, εμφανίσθηκε στο διεθνές δίκαιο μόλις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και εντάχθηκε στο δίκαιο του πολέμου.

Έπειτα από τον καταστροφικό και για τα μνημεία Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο εκπαιδευτικός, επιστημονικός και πολιτιστικός **Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών** (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation: **Unesco**) δραστηριοποιήθηκε στον τομέα της προστασίας περιλαμβάνοντας στους όρους του καταστατικού του και την εποπτεία «της διατήρησης και προστασίας της παγκόσμιας κληρονομιάς των βιβλίων, των έργων τέχνης και των άλλων μνημείων με ιστορικό και επιστημονικό ενδιαφέρον». Το 1954 και ενώ η απειλή ενός νέου καταστροφικού πολέμου ήταν ορατή, ψηφίστηκε από την UNESCO η **Διεθνής Σύμβαση της Χάγης που αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης**. Η χώρα μας έχει επικυρώσει τη Σύμβαση αυτή με το **νόμο 1114/81** (ΦΕΚ Α΄ 6). Με το κείμενο αυτό η έννοια του πολιτιστικού αγαθού διευρύνθηκε σημαντικά, καθώς, παράλληλα με το καλλιτεχνικό, προστέθηκε και το

ιστορικό, αρχαιολογικό και επιστημονικό ενδιαφέρον, ενώ το αγαθό συνδέθηκε με το έδαφος της χώρας στην οποία βρίσκεται.

Ταυτόχρονα το τέλος της αποικιοκρατίας φέρνει στο προσκήνιο νέες χώρες που η πολιτιστική τους κληρονομιά είναι ουσιαστικό στοιχείο για την εθνική ταυτότητα που αναζητούν. Στις 14-11-1970 ψηφίστηκε στο **Παρίσι η Σύμβαση της Unesco που αφορά στα μέσα προστασίας και καταπολέμησης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και διακίνησης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών**. Η Σύμβαση αυτή κινήθηκε από την Unesco με στόχο την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό ειρήνης. Είχε προηγηθεί το 1956 σύσταση της Γενικής Συνέλευσης της Unesco για την παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων και η σύστασή της του 1964 για «τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών»²². Κρίνουμε σκόπιμο να εξετάσουμε αναλυτικότερα το περιεχόμενο της Σύμβασης του 1970, γιατί αποτελεί αφ’ ενός ένα σημαντικό βήμα σε διεθνές επίπεδο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και αφ’ ετέρου έχει ασκήσει σημαντική επίδραση στα νομοθετήματα που κατάρτισε η Ευρωπαϊκή Ένωση στον τομέα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Στο άρθρο 1, λοιπόν, της εν λόγω Σύμβασης προσδιορίζονται με μία λεπτομερή απαρίθμηση οι κατηγορίες των προστατευόμενων από τη Σύμβαση πολιτιστικών αγαθών, στις οποίες για πρώτη φορά περιλαμβάνεται και ο φυσικός κόσμος. Τα κράτη-μέλη της Σύμβασης συμφωνούν να συνεργαστούν για την καταπολέμηση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών (άρθρο 3), λαμβάνοντας συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών τους (άρθρο 5), στα οποία περιλαμβάνεται και το πιστοποιητικό νόμιμης εξαγωγής (άρθρο 6). Τα κράτη-μέλη δηλαδή υποχρεούνται να απαγορεύσουν την έξοδο από το έδαφός τους των πολιτιστικών αγαθών που δε συνοδεύονται από το πιστοποιητικό αυτό. Θεσμοθετείται δηλαδή με το άρθρο 6 της Σύμβασης ο έλεγχος εξαγωγών των πολιτιστικών αγαθών. Η λογική συνέχεια του μέ-

22. βλ. «Conventions and Recommendations of Unesco concerning the protection of cultural heritage», σς. 13, 57, 101 και 137 αντίστοιχα.

τρου αυτού θα ήταν η απαγόρευση της εισαγωγής στα κράτη-μέλη των πολιτιστικών αγαθών που δε συνοδεύονται από το πιστοποιητικό νόμιμης εξαγωγής. Η γενική αυτή απαγόρευση όμως, που προβλεπόταν στα αρχικά στάδια επεξεργασίας της Σύμβασης, συνάντησε την αντίθεση των λεγόμενων χωρών «εισαγωγής» και δεν υιοθετήθηκε. Έτσι κρίθηκε τελικά ότι ο γενικευμένος έλεγχος των εισαγωγών θα ήταν τεχνικά δυσχερής και πολυδάπανος και θεσπίστηκε ένας περιορισμένος έλεγχος, που δεν εξασφαλίζει όμως τη μη εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών που διακινούνται παράνομα.

Ιδιαίτερη μέριμνα επιφυλάσσει η Σύμβαση για τα αγαθά που ανήκουν σε μουσεία, μνημεία ή παρόμοια ιδρύματα, θέτοντας ως όρο την αποζημίωση του καλόπιστου ή νόμιμου κατόχου (άρθρο 7). Ιδιαίτερη μέριμνα επιφυλάσσει η Σύμβαση για τα αγαθά που ανήκουν σε μουσεία, μνημεία ή παρόμοια ιδρύματα, θέτοντας ως όρο την αποζημίωση του καλόπιστου ή νόμιμου κατόχου (άρθρο 7). Όπως διαπιστώνουμε όμως στο άρθρο 7β της Σύμβασης, η υποχρέωση απόδοσης παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών έχει περιορισμένη έκταση: δεν καλύπτει όλα τα πολιτιστικά αγαθά που εισάγονται χωρίς πιστοποιητικό, αλλά μόνο όσα έχουν κλαπεί από μουσείο ή παρόμοιο ίδρυμα και έχουν, επιπλέον, απογραφεί.

Παρά τις προαναφερθείσες ελλείψεις και αδυναμίες, η Σύμβαση αυτή έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, γιατί περιλαμβάνει λεπτομερή απαρίθμηση των προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών, την οποία χρησιμοποίησε ως πρότυπο ο Κανονισμός 3911/92 και η Οδηγία 93/7 ΕΟΚ για τη σύνταξη του παραρτήματός τους, όπως θα δούμε στη συνέχεια της εργασίας μας. Ακόμα, στη Σύμβαση αυτή συναντάμε έννοιες, όπως καταβολή από το κράτος προέλευσης εύλογης αποζημίωσης στον καλόπιστο κτήτορα, παραγραφή της αίτησης απόδοσης, που θα ενταχθούν αργότερα στην κοινοτική Οδηγία 93/7 και στον Κανονισμό 3911/92. Με άλλα λόγια, το περιεχόμενο της Σύμβασης αυτής έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη χάραξη της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο θέμα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Η στρατηγική αυτή αντικατοπτρίζεται στα δύο νομοθετικά κείμενα τα οποία εξέδωσε η Κοινότητα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς των κρατών-μελών της και θα αναλύσουμε διεξοδικά σε επόμενη ενότητα.

Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί ότι στη Σύμβαση έχουν προσχωρήσει κυρίως τα κράτη που αποτελούν «θύματα» του παράνομου εμπορίου, τα λεγόμενα κράτη «εξαγωγής» πολιτιστικών αγαθών –με λαμπρή εξαίρεση τις ΗΠΑ- και επομένως η

πρακτική της χρησιμότητα είναι περιορισμένη. Η Ελλάδα έχει κυρώσει τη Σύμβαση αυτή με το νόμο 1103/1980, ενώ η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση επικαλείται με αρκετά μεγάλη συχνότητα τη Σύμβαση αυτή στις περιπτώσεις εξαγωγών, εισαγωγών και μεταβίβασης πολιτιστικών αγαθών.

Η Unesco, επίσης, έχει αναλάβει ως κύρια αποστολή της, όσον αφορά στο πολιτιστικό πεδίο, να ενθαρρύνει την αναγνώριση, προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς που θεωρείται ως εξέχουσας παγκόσμιας σημασίας για την ανθρωπότητα. Αυτή η αποστολή απέκτησε μορφή με τη λεγόμενη **Σύμβαση για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς** που υιοθέτησε η Unesco το 1972²³.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στη Σύμβαση αυτή η Unesco συνδέει την πολιτιστική κληρονομιά με το φυσικό περιβάλλον αξιολογώντας και θέτοντας στο ίδιο ιεραρχικό επίπεδο τα μνημεία της φύσης με τα μνημεία του ανθρώπινου πολιτισμού. Η Σύμβαση λοιπόν αυτή συγχωνεύει και συνενώνει δύο διαφορετικές πολιτικές: από τη μία πλευρά την αποσόβηση κινδύνων που απειλούν πολιτιστικά μνημεία ή αλλιώς ακίνητα πολιτιστικά αγαθά και από την άλλη την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Με το πνεύμα αυτό συμβαδίζει, όπως είδαμε, και το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975, τοποθετώντας πλάι-πλάι στο ίδιο άρθρο την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Κατά τούτο, η συνταγματική αυτή ρύθμιση είναι πρωτοποριακή και συμφωνεί με τη διεθνή αντίληψη. Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση του 1972 το 1981 με το νόμο 1126.

Η πολιτική αυτή που ακολουθεί η Unesco στην κατεύθυνση της προστασίας της παγκόσμιας φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς γεννήθηκε από το ακόλουθο ιστορικό γεγονός που αφύπνισε τη διεθνή κοινή γνώμη και έδωσε το έναυσμα για τις πρώτες διεθνείς ενέργειες για την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών αποθεμάτων της παγκόσμιας κοινότητας. Το γεγονός λοιπόν το οποίο προκάλεσε ιδιαίτερο παγκόσμιο ενδιαφέρον και ανησυχία ήταν η απόφαση για την ανέγερση του φράγματος του Ασουάν στην Αίγυπτο, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια την πλημμύρα της κοντινής κοιλάδας, στην οποία όμως βρίσκονταν οι ναοί του Abu

23. Convention concerning the Protection of the World Cultural und National Heritage.

Simbel, ένας πραγματικός θησαυρός του αρχαίου αιγυπτιακού πολιτισμού. Το 1959, έπειτα από έκκληση των κυβερνήσεων της Αιγύπτου και του Σουδάν, η Unesco αποφασίζει να επιχειρήσει παγκόσμια εκστρατεία. Το αποτέλεσμα αυτής της επιστημονικής εκστρατείας για τη διάσωση των σημαντικότερων αυτών μνημείων ήταν ότι τα εκεί αρχαία μνημεία αποσυναρμολογήθηκαν, μεταφέρθηκαν σε στεγνό, ασφαλές έδαφος, όπου και ξανασυναρμολογήθηκαν στην προτέρα μορφή τους. Όλη η εκστρατεία κόστισε περίπου 80 εκατομμύρια δολάρια και χρηματοδοτήθηκε από 50 χώρες, σηματοδοτώντας έτσι την έναρξη της υπερεθνικής συνεργασίας και σύμπραξης για την διαφύλαξη πολιτιστικών μνημείων που δεν έχουν μόνο περιορισμένης τοπικής ή εθνικής εμβέλειας ενδιαφέρον αλλά ελκύουν τα φώτα του παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Η επιτυχής έκβαση της συγκεκριμένης εκστρατείας οδήγησε και σε άλλες παρόμοιες σε περιεχόμενο και σκοπό εκστρατείες διάσωσης (π.χ. η ‘εκστρατεία’ για τη Βενετία).

Παρεπόμενο αυτών των πρώτων αποσπασματικών και συγκυριακών προσπαθειών και κινήσεων ήταν ότι η Unesco ξεκίνησε, με την αρωγή του Διεθνούς Συμβουλίου για Μνημεία και Αρχαιολογικούς Χώρους (ICOMOS), την προπαρασκευή ενός προσχεδίου σύμβασης που θα απέβλεπε και θα αφορούσε στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ιδέα του συνδυασμού της προστασίας των αρχαιολογικών μνημείων και χώρων μαζί με εκείνη των φυσικών τοπίων προήλθε από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Συσχετίζοντας η Σύμβαση της Unesco του 1972 την πολιτιστική με τη φυσική κληρονομιά, μας υπενθμίζει τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με τη φύση και ότι η διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στα ανθρώπινα επιτεύγματα και στο φυσικό απόθεμα είναι ζήτημα κεφαλαιώδους σημασίας και ανάγκη επιτακτική.

Σύμφωνα με το άρθρο 11-παρ. 2 της Σύμβασης αυτής, καταρτίζεται ο λεγόμενος **«Κατάλογος ή Λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς»**, στον οποίο εγγράφονται αγαθά πολιτιστικής ή φυσικής κληρονομιάς οικουμενικής σημασίας τα οποία χρήζουν ειδικής προστασίας. Για να εγγραφούν τα αγαθά στον Κατάλογο, πρέπει να ικανοποιούν ορισμένα κριτήρια που έχει θεσπίσει η Unesco για το σκοπό αυτό. Η εγγραφή πολιτιστικών ή φυσικών αγαθών στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών στα οποία ανήκουν τα αγαθά αυτά να τα προστατεύουν και να εμποδίζουν την αλλοίωση της φυσιογνωμίας τους²⁴.

Η αίτηση για να καταχωρηθεί μία τοποθεσία στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς προέρχεται από τα ίδια τα κράτη-μέλη χωρίς παρέμβαση της Unesco. Η αίτηση πρέπει να περιλαμβάνει ένα σχέδιο με λεπτομέρειες για τον τρόπο διαχείρισης και προστασίας του υπό έγκριση χώρου. Από τη χώρα μας έχουν εγγραφεί στον Κατάλογο 16 τοποθεσίες μέσα στα 20 χρόνια που ισχύει η Συνθήκη του '72 στην ελληνική έννομη τάξη –εντυπωσιακός πράγματι αριθμός. Μεταξύ αυτών, είναι η Ακρόπολη, η Δήλος, οι αρχαιολογικοί χώροι της Επιδαύρου, της Ολυμπίας, των Δελφών και της Βεργίνας. Στην περίπτωση μάλιστα των Δελφών, η Unesco έθεσε ως όρο στην Ελλάδα για την ένταξη τους στον Κατάλογο να μην κατασκευαστεί στην περιοχή ένα εργοστάσιο αλουμινίου που βρισκόταν τότε στα σκαριά. Η Ελλάδα συμμορφώθηκε και έτσι οι Δελφοί χαρακτηρίστηκαν τόπος παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Βέβαια, η χώρα μας έχει κατά νου την ένταξη και άλλων αρχαιολογικών τόπων (λ.χ. της Κέρκυρας) στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, καθώς αυτό συνεπάγεται και οικονομική βοήθεια από την Unesco αλλά και διεθνή προβολή των τόπων αυτών.

Εκτός από τους τόπους φυσικής ή πολιτιστικής αξίας, υπάρχουν και οι *μικτές τοποθεσίες* που έχουν εξίσου φυσικές και πολιτιστικές αξίες. Από το 1992 οι σημαντικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων και φυσικού περιβάλλοντος έχουν αναγνωριστεί ως **πολιτισμικά τοπία (cultural landscapes)** (πολιτισμικό τοπίο στην Ελλάδα αναγνωρισμένο από την Unesco είναι τα Μετέωρα).

Τα κράτη των οποίων πολιτιστικά ή φυσικά τοπία έχουν εγγραφεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς αναλαμβάνουν τη δέσμευση να προχωρούν σε δράσεις προστασίας των χώρων αυτών, καθώς και να ενημερώνουν τακτικά την Unesco σχετικά με την κατάσταση των χώρων αυτών και τα μέτρα που λαμβάνονται για την προστασία τους. Αν μια χώρα δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της, διατρέχει τον κίνδυνο να διαγραφούν οι χώροι της από τον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Η Unesco ειδοποιείται για τους πιθανούς κινδύνους που διατρέχει ένας χώρος. Αν η προειδοποίηση αυτή είναι δικαιολογημένη και το πρόβλημα είναι αρκετά σοβα-

ρό, τότε ο εν λόγω χώρος καταχωρείται στον *Κατάλογο της Απειλούμενης Παγκόσμιας Κληρονομιάς*. Ο Κατάλογος αυτός έχει συνταχθεί, προκειμένου να στρέψει την προσοχή της κοινής γνώμης στις συνθήκες- φυσικές ή προκαλούμενες από τον άνθρωπο- που απειλούν τα χαρακτηριστικά, βάσει των οποίων καταχωρήθηκε ένας χώρος στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Στην περίπτωση αυτή λαμβάνονται μέτρα έκτακτης ανάγκης. Σε επείγουσες περιπτώσεις, όπως η έκρηξη πολέμου, η Unesco καταγράφει τις περιοχές στον Κατάλογο Απειλούμενης Κληρονομιάς μόνη της, χωρίς να επιβληθεί επισήμως αίτηση.

Στα πλαίσια αυτής της πρωτοβουλίας της Unesco συστήθηκε το 1972 και το *Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς* (World Heritage Fund), το οποίο είναι, μαζί με τον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, το βασικότερο μέσο για την υλοποίηση της Σύμβασης, καθώς υποστηρίζει τα κράτη-μέλη στην προσπάθειά τους να διαφυλάξουν τις τοποθεσίες παγκόσμιας κληρονομιάς. Τα έσοδά του προέρχονται κυρίως από τις υποχρεωτικές εισφορές των κρατών-μελών και από εθελοντικές εισφορές. Το συνολικό ποσό που το Ταμείο συγκεντρώνει κάθε χρόνο μόλις αγγίζει τα 3 εκατομμύρια δολάρια, μηδαμινό ποσό σε σχέση με το μέγεθος του έργου που επιτελεί. Γι’ αυτό το λόγο δίνεται προτεραιότητα στις απειλούμενες περιοχές.

Υπογράφοντας λοιπόν τη Συνθήκη για την παγκόσμια κληρονομιά, τα κράτη αναγνωρίζουν ότι οι χώροι που βρίσκονται στην εθνική επικράτειά τους και έχουν καταγραφεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς αποτελούν, με κάθε επιφύλαξη της εθνικής κυριαρχίας και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (άρθρο 6-παρ.1), παγκόσμια κληρονομιά, για την προστασία της οποίας είναι υπεύθυνη η διεθνής κοινότητα και πρέπει να συνεργαστεί ως σύνολο γι’ αυτό το σκοπό. Χωρίς την υποστήριξη των άλλων χωρών, περιοχές αναγνωρισμένης πολιτιστικής ή/και φυσικής αξίας θα καταστρέφονταν λόγω έλλειψης χρηματικών πόρων για τη διατήρησή τους. Μέχρι στιγμής η Συνθήκη αυτή έχει επικυρωθεί από 149 κράτη. Στη Λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς έχουν συμπεριληφθεί μέχρι στιγμής 506 χώροι, από τους οποίους η συντριπτική πλειοψηφία (380) είναι πολιτιστικοί, οι 107 φυσικοί και οι 19 μεικτοί. Παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται, ώστε να υπάρξει ένας πιο ισορροπημένος και αντιπροσωπευτικός Κατάλογος Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η πλειονότητα των εγγεγραμμένων στον Κατάλογο χώρων βρίσκεται στην Δυτική Ευρώπη.

Στα πλαίσια της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν υπογραφεί σε διεθνές επίπεδο και άλλες συμβάσεις, οι σπουδαιότερες από τις οποίες είναι οι ακόλουθες:

■ **Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς** που υπεγράφη στο **Λονδίνο το 1969** στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης. Κατά τη Σύμβαση, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται, «στο μέτρο του δυνατού», να λαμβάνουν μέτρα προστασίας των αρχαιολογικών τόπων και συνόλων και των εφεδρικών ζωνών που κρύβουν αρχαιολογικά αγαθά (άρθρο 2), να ρυθμίζουν τις ανασκαφές, να ελέγχουν και να διατηρούν τα ευρήματά τους και να απαγορεύουν τις λαθρανασκαφές (άρθρο 3), να εξασφαλίζουν την πληροφόρηση σχετικά με τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις, καθώς και την απογραφή των αρχαίων (άρθρο 4). Οι υποχρεώσεις που απορρέουν στα συμβαλλόμενα κράτη από τη Σύμβαση αυτή έχουν ελαστικό χαρακτήρα. Η χώρα μας έχει κυρώσει τη Σύμβαση (Ν. 1127/81).

■ **Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τις παραβάσεις που αφορούν πολιτιστικά αγαθά**, που υπεγράφη στους **Δελφούς το 1985**. Η Σύμβαση αυτή ασχολείται με τις ποινικές πτυχές της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Ενδιαφέρον είναι ότι η Σύμβαση αυτή είναι πιο δυναμική από τη Σύμβαση του 1970 στην περίπτωση της απόδοσης κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών, καθώς δεν κάνει διάκριση ανάλογα με τον τόπο της κλοπής (σε μουσεία ή όχι), ενώ η σχετική αίτηση μπορεί να προέρχεται τόσο από το κράτος προέλευσης όσο και από ιδιώτες. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση έχει υπογραφεί μόλις από πέντε κράτη (Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία, Κύπρο, Λιχτενστάιν και Τουρκία). Παρόλα αυτά, η επικύρωσή της από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συζητείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και προτείνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.²⁵

■ Η Σύμβαση της Unesco του 1970 συμπληρώθηκε από τη **Σύμβαση UNIDROIT** (Διεθνές Ινστιτούτο για την ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου) του **1995 για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά**. Η Σύμβαση αυτή

25. Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής της 22.1.89 και Ψήφισμα της 28.10.88 για τη διαδύλαξη της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς της Κοινότητας (ΕΕΕΚ C 309).

επιδιώκει να διευκρινήσει τις ασάφειες και τις γενικότητες της Σύμβασεως της Unesco. Υιοθετώντας τη λογική της Οδηγίας 93/7 ΕΟΚ, την οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια της εργασίας μας, φιλοδοξεί να γίνει αποδεκτή τόσο από τις χώρες «εξαγωγής», όσο και από τις χώρες «εισαγωγής» ή «διαμετακομίσεως» (transit).

Η Σύμβαση του UNIDROIT έχει πολλά θετικά σημεία (υποχρεωτική επιστροφή κλεμμένων αγαθών, προϊόντα παράνομων ανασκαφών, μεγάλα διαστήματα παραγραφής, όροι για την αποζημίωση του κατόχου, εύρος πεδίου εφαρμογής, σεβασμός σε μεγάλο βαθμό της εθνικής νομοθεσίας, υπεροχή της πολιτιστικής σημασίας των πολιτιστικών αγαθών χωρίς αναφορά στην εμπορική αξία, ιδιαίτερη μέριμνα για τα αγαθά δημοσίου χαρακτήρα). Έχει όμως και ορισμένα αρνητικά, όπως είναι η εμμονή στο χρονικό διάστημα απόλυτης παραγραφής και η καταβολή αποζημίωσης από το «θύμα» της κλοπής. Σε γενικές γραμμές τηρεί τις ισορροπίες και δεν έρχεται σε σύγκρουση με ουσιώδη κρατικά συμφέροντα ούτε των χωρών «εξαγωγής» ούτε των χωρών «εισαγωγής».

■ Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) υιοθέτησε στο Μπουένος Άιρες το 1986 **Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Μουσείων**, που έχει αδιαμφισβήτητη σημασία, αν και όχι δεσμευτική ισχύ. Σύμφωνα με αυτόν, αν ένα μουσείο κατέχει ένα πολιτιστικό αγαθό που διαπιστώθηκε ότι εξήλθε ή μεταβιβάστηκε κατά παράβαση των αρχών της Σύμβασης της Unesco του 1970 και το αιτούν κράτος αποδείξει ότι το αντικείμενο ανήκει στην πολιτιστική του κληρονομιά, το μουσείο οφείλει, εάν έχει τη νομική δυνατότητα, να δεσμευθεί να λάβει μέτρα για την επιστροφή του αγαθού στη χώρα προέλευσης.

■ Στις 18 Αυγούστου **1999** στο Παρίσι η Γενική Διάσκεψη της Unesco κατήρτισε **προσχέδιο Σύμβασης για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς**. Το σκεπτικό για την κατάρτιση αυτής της διεθνούς Σύμβασης είναι ότι, όπως η χερσαία, έτσι και η υποθαλάσσια πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα αδιάσπαστο τμήμα της κοινής πανανθρώπινης κληρονομιάς και γι' αυτό αξίζει ανάλογης προσοχής και διαχείρισης. Η Unesco έκρινε ότι είναι επιτακτική η ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την προστασία της υποθαλάσσιας πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς οι σύγχρονες τεχνικές κατάδυσης την έχουν καταστήσει προσιτή σε όλους και επομένως επιρρεπή σε επίδοξους λαφυραγωγούς και «κυνηγούς θησαυρών». Η χώρα

μας στο σημείο αυτό έχει πρωτοπορήσει, καθώς ήδη από τον ΚΝ 5351/32 προστατεύεται η υποθαλάσσια πολιτιστική μας κληρονομιά.

Οι διεθνείς αυτές συμβάσεις δεν έχουν τόσο νομική δεσμευτική ισχύ όσο ηθικό δεσμευτικό χαρακτήρα και δε συνοδεύονται από κατάλληλη προσαρμογή του εθνικού δικαίου των κρατών που τις έχουν προσυπογράψει. Επιπλέον, παρουσιάζουν αρκετές ελλείψεις και αδυναμίες.

4.2 Άλλες διεθνείς πρωτοβουλίες στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η Unesco, εκτός των άλλων, ανέλαβε πρωτοβουλία για τη διαφύλαξη της **προφορικής και άυλης κληρονομιάς της ανθρωπότητας (oral and intangible Heritage of Humanity)**. Όπως επισημάναμε σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας μας²⁶, ο όρος πολιτιστικό αγαθό δεν περιλαμβάνει μόνο τα εμπράγματα πολιτιστικά αγαθά-κινητά και ακίνητα-, αλλά και τα άυλα (γλώσσα, ιστορία, λαϊκή παράδοση, έθιμα, μουσική κλπ.). Μάλιστα, είναι προφανές ότι τα άυλα πολιτιστικά αγαθά είναι πιο ευάλωτα και πιο επιρρεπή στη φθοροποιό δύναμη του χρόνου, όπως ακριβώς ισχύει με τον προφορικό λόγο σε σύγκριση με τον γραπτό²⁷. (Σημαντικό είναι ότι και στο νομοσχέδιο του νέου ελληνικού αρχαιολογικού νόμου μνημονεύεται η προστασία της προφορικής πολιτιστικής κληρονομιάς).

26. Βλ. κεφάλαιο 2 της εργασίας : Βασική ορολογία σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς, σελ. 4.

27. Όπως λέει και το λατινικό ρητό: “scripta manent (τα γραπτά μένουν)”.

Γι’ αυτό το λόγο, η Unesco σε συνεδρίασή της τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1998 αποφάσισε να υλοποιήσει ένα σχέδιο για τη διάσωση, προστασία και αναβίωση των πολιτιστικών πεδίων ή μορφών πολιτιστικής έκφρασης που αναγορεύονται ως **«αριστουργήματα της προφορικής και άυλης πανανθρώπινης κληρονομιάς»**. **Πολιτιστικό πεδίο** (έτσι μετέφρασα τον όρο **“cultural space”**, που χρησιμοποιεί η Unesco) είναι μια έννοια που αναφέρεται σε μία τοποθεσία ή τοποθεσίες στις οποίες διαδραματίζεται μια μορφή παραδοσιακής ή λαϊκής πολιτιστικής έκφρασης σε τακτική βάση. Όπως είναι εύκολο να αντιληφθούμε, οι μέθοδοι που εφαρμόζονται για την προστασία της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς δεν ενδείκνυνται για την άυλη κληρονομιά. Αντίθετα, οι πιο πρόσφορες τεχνικές για τη διατήρηση της άυλης κληρονομιάς είναι οι ακόλουθες:

- Η ηχογράφηση ή η βιντεοσκόπηση της κληρονομιάς.
- Η ενίσχυση και ενθάρρυνση των προσώπων που σχετίζονται με την κληρονομιά αυτή για τη διάδοσή της στις νεότερες γενεές.

Στα πλαίσια αυτού του εγχειρήματος η Unesco κατήρτισε μια συλλογή παγκόσμιας παραδοσιακής μουσικής. Στη συλλογή αυτή περιλαμβάνονται και παραδοσιακά τραγούδια της πατρίδας μας.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η **INTERPOL** έχει δημιουργήσει CD-ROM που περιέχει βάση δεδομένων με πάνω από 14.000 κλεμμένα έργα τέχνης. Η βάση αυτή έχει καταρτιστεί με βάση τα στοιχεία που έχουν δώσει στην INTERPOL τα κράτη-μέλη της.

5. Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Πολιτισμό

Οι παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πεδίο του πολιτισμού συμπληρώνουν και λειτουργούν προσθετικά στις δράσεις των κρατών-μελών της, τηρώντας απαρέγκλιτα την αρχή της επικουρικότητας. Με άλλα λόγια, οι εθνικοί φορείς έχουν τη διακριτική ευχέρεια να επιλέξουν τους πολιτιστικούς τομείς στους οποίους κρίνουν ότι πρέπει να κατευθύνουν τη δράση τους, ενώ παράλληλα η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει ένα πλαίσιο παρέμβασης ιδιαίτερα σημαντικό για τα διακρατικής εμβέλειας, αλλά και τα τοπικά πολιτιστικά σχέδια.

Στο προοίμιο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση εκφράζεται για πρώτη φορά η βούληση της Κοινότητας για την ανάληψη νέων δράσεων, που θα ενισχύσουν τη συμμετοχή των λαών της Ευρώπης στη διαδικασία ολοκλήρωσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, εντάσσοντας νέους τομείς στο πεδίο των δραστηριοτήτων τους, όπως είναι η εκπαίδευση και ο πολιτισμός.

Σύμφωνα με την Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο Διαδίκτυο, ο πολιτισμός πρέπει να συμβάλλει:

- ✚ στην ευρωπαϊκή ιθαγένεια
- ✚ στην ανθρώπινη και προσωπική ανάπτυξη
- ✚ στην οικονομική και κοινωνική συνοχή
- ✚ στην απασχόληση
- ✚ στην εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού
- ✚ στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στην Ευρώπη.

Στόχος της Κοινότητας είναι να κάνει τους πολίτες της να συνειδητοποιήσουν ότι ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ παράλληλα σέβεται τις διαφορετικές

παραδόσεις και την πολυμορφία των πολιτισμών των κρατών-μελών. Στο άρθρο 92-παράγραφος 3δ της Συνθήκης, προβλέπεται ότι δύνανται να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την κοινή αγορά «οι ενισχύσεις για την προώθηση του πολιτισμού και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, εφόσον δεν αλλοιώνουν τους όρους συναλλαγών και ανταγωνισμού στην κοινότητα σε βαθμό αντίθετο με το κοινό συμφέρον».

Το άρθρο 128 της Συνθήκης ορίζει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά και η δράση της να αποβλέπει στην ενθάρρυνση της συνεργασίας των κρατών-μελών στους ακόλουθους τομείς:

◆ τη βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών.

◆ **τη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας** (προγράμματα «Ραφαήλ», «Καλειδοσκόπιο» και «Ariane») και τις μη εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές (προγράμματα «Leonardo da Vinci», «Socrates», «Tempus», «Νέοι για την Ευρώπη III»)

◆ την καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία συμπεριλαμβανομένου και του οπτικοακουστικού τομέα (πρόγραμμα “Media II”).

Το πρόγραμμα «Ραφαήλ», που αναφέρθηκε μόλις παραπάνω, υπήρξε το πρώτο φιλόδοξο πρόγραμμα που κατήρτισε η Ευρωπαϊκή Ένωση με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι συγκεκριμένοι στόχοι του προγράμματος ήταν:

- ; Συμβολή στην αξιοποίηση και την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- ; Ενθάρρυνση της συνεργασίας και κοινοποίηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο των γνώσεων, της τεχνογνωσίας και των πρακτικών σε θέματα διατήρησης της κληρονομιάς.
- ; Βελτίωση της πρόσβασης στην κληρονομιά και βελτίωση της παροχής πληροφοριών για τον τομέα αυτό σε όλους τους πολίτες, συμβάλλοντας έτσι στην επιβεβαίωση μιας ευρωπαϊκής ιθαγένειας που στηρίζεται στην καλύτερη και βαθύτερη γνώση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.

ῥ Ενθάρρυνση της συνεργασίας με τις τρίτες χώρες και άλλους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς και ειδικότερα με το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Μία από τις ενέργειες του προγράμματος “Raphael” είναι, όπως ειπώθηκε, η αξιοποίηση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ευόδωση της ενέργειας αυτής αποβλέπει έμμεσα στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς επιδιώκει την ανάπτυξη και την από κοινού χρησιμοποίηση των καλύτερων πρακτικών και έτσι δημιουργεί ευνοϊκό περιβάλλον για τη διατήρηση της κληρονομιάς.

Η ενέργεια αυτή τέθηκε σε εφαρμογή με τα ακόλουθα μέτρα:

Στήριξη σχεδίων διατήρησης κινητής ή ακίνητης κληρονομιάς που μπορούν να χαρακτηριστούν «ευρωπαϊκά εργαστήρια κληρονομιάς» λόγω του ενδιαφέροντος και του υποδειγματικού χαρακτήρα των προγραμματιζόμενων εργασιών. Τα σχέδια αυτά αφορούν έργα, μνημεία ή χώρους που παρουσιάζουν εξαιρετική ιστορική αξία και αποτελούν «τόπους μνήμης» για την Ευρώπη. Τα εν λόγω σχέδια αποσκοπούν στη συγκέντρωση των καλύτερων ειδικών, κειμένων, έργων, μουσείων κλπ.

Ενθάρρυνση, σε πειραματική βάση, της συνδιαχείρισης σημαντικών έργων τέχνης από πολλούς ευρωπαϊκούς εταίρους, προκειμένου να διατηρηθούν και να εκτεθούν τα έργα αυτά στο ευρωπαϊκό κοινό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση λοιπόν μέσα από την εφαρμογή μεσοπρόθεσμων πολιτιστικών προγραμμάτων, αλλά και την ad hoc υποστήριξη καλλιτεχνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων ευρωπαϊκής κλίμακας προβάλλει την ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά και φροντίζει για τη διατήρησή της, μέσα στα πλαίσια πάντα των αρχών της συμπληρωματικότητας και επικουρικότητας με τις δράσεις των κρατών-μελών. Ήδη το άρθρο 128 της ιδρυτικής Συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο η Κοινότητα σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία των κρατών-μελών και συντελεί στην ανάπτυξη των πολιτισμών τους, συνιστά ένα ικανοποιητικό πλαίσιο,

μέσα στο οποίο μπορούν να υιοθετηθούν και να εκτυλιχθούν πρωτοβουλίες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

6. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Κοινοτικό Δίκαιο

Το όραμα μιας ενωμένης Ευρώπης χωρίς σύνορα και περιορισμούς στη διακίνηση και κυκλοφορία του κεφαλαίου, των εργαζομένων, των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών θέτει στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς καίρια προβλήματα οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής φύσης, των οποίων η αποτελεσματική αντιμετώπιση είναι δυσχερής, ακόμη και στο νομικό πεδίο. Η ενιαία ευρωπαϊκή αγορά προϋποθέτει τις τέσσερις θεμελιώδεις ελευθερίες, που μνημονεύθηκαν μόλις παραπάνω:

- ✚ **ελευθερία μετακίνησης προσώπων ως εργαζομένων**
- ✚ **ελευθερία κυκλοφορίας εμπορευμάτων**
- ✚ **ελευθερία κυκλοφορίας υπηρεσιών**
- ✚ **ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίου.**

Οι διατάξεις του τίτλου I του δεύτερου μέρους της Συνθήκης ΕΟΚ εισάγουν την εξάλειψη των εμποδίων στην ενδοκοινοτική κυκλοφορία των εμπορευμάτων, με την κατάργηση των δασμών, των ποσοτικών περιορισμών και των φορολογικών επιβαρύνσεων και μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος. Η δεύτερη ελευθερία (ελευθερία κυκλοφορίας εμπορευμάτων) είναι αυτή που δημιουργεί προσκόμματα στο πεδίο της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Για να γίνουμε πιο σαφείς και συγκεκριμένοι, η επιταγή για την ανεμπόδιστη κυκλοφορία των πολιτιστικών αγαθών, ως εμπορευμάτων, μέσα στα όρια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από τη μία πλευρά, και η επιταγή για την παραμονή τους στο εθνικό έδαφος του κράτους-μέλους, ως πολύτιμων και αναντικατάστατων θησαυρών της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς από την άλλη, είναι δύο εντελώς αντίθετα και αντιφατικά πράγματα,

που ο επιτυχής συγκερασμός τους είναι, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, εξαιρετικά δυσχερής. Προβάλλουν επιτακτικά ουσιώδη ερωτήματα, όπως:

■ Στην ενιαία εσωτερική αγορά θα υπαχθούν τα έργα τέχνης και γενικότερα τα πολιτιστικά αγαθά στην κατηγορία των εμπορευμάτων, οπότε θα ισχύσει και για αυτά η αρχή της ελεύθερης και απρόσκοπτης διακίνησής τους²⁸;

■ Μέχρι πού φτάνουν οι αρμοδιότητες των κρατών-μελών και πού ξεκινούν οι αρμοδιότητες των κοινοτικών αρχών στο πεδίο του πολιτισμού;²⁹ Είναι εύλογο ότι οι συνέπειες της εσωτερικής αγοράς αφορούν στα κινητά πολιτιστικά αγαθά-τα οποία είναι είτε εξαρχής κινητά ή έγιναν κινητά μετά από διαμελισμό ακίνητου πολιτιστικού αγαθού.³⁰

■ Θα δικαιούνται τα κράτη-μέλη να εφαρμόζουν τις εθνικές τους νομοθεσίες για την προστασία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς και, αν ναι, θα μπορούν να διασφαλίσουν την τήρησή της μετά την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων;

28. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων τα πολιτιστικά αγαθά «είναι προϊόντα αποτιμητά σε χρήμα και μπορούν υπό την ιδιότητά τους αυτή να αποτελέσουν αντικείμενο εμπορικών συναλλαγών» (ΔΕΚ, 12-12-68).

29. Εφόσον μάλιστα η Συνθήκη του Maastricht προβλέπει αρμοδιότητες της Κοινότητας στο πολιτιστικό πεδίο. (άρθρο XVI της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 11-12-1991).

30. Χαρακτηριστικό μνημείο που προσιδιάζει σε αυτήν την περίπτωση είναι τα Μάρμαρα του Παρθενώνα ή αλλιώς Ελγίνεια Μάρμαρα. Αξιοσημείωτο είναι ότι ένα από τα βασικότερα επιχειρήματα που έχει η εκάστοτε Ελληνική Κυβέρνηση στη «φαρέτρα» της και χρησιμοποιεί στα επίσημα διαβήματά της για την επιστροφή των Μνημείων αυτών είναι το γεγονός ότι αποκόπηκαν από ένα ακίνητο Μνημείο, τον Παρθενώνα, με τον οποίο αποτελούν ενιαίο και αδιάσπαστο λειτουργικό σύνολο. Βλ. και ομιλία της Μελίνας Μερκούρη στην Παγκόσμια Διάσκεψη της Unesco στο Μεξικό στις 26/7-6/8/1982: «Για την περίπτωση των Μαρμάρων της Ακρόπολης ζούμε την αποκατάσταση ενός μοναδικού μνημείου, ξεχωριστού συμβόλου ενός πολιτισμού». Βλ. και Ευ. Βενιζέλου: «Διαχρονία και Συνέργεια: μια Πολιτική Πολιτισμού», σς. 132-133: «Ο Παρθενώνας είναι ακρωτηριασμένος, χάσκει, ζητάει την επιστροφή των γλυπτών του...Ζητάει την επιστροφή αρχιτεκτονικών στοιχείων αναγκαίων για τη στατική επάρκεια του μνημείου».

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μάλιστα καλείται να παίζει το ρόλο του μεσολαβητή, εξισορροπώντας και συμβιβάζοντας διαφορές και αντιτιθέμενα συμφέροντα κρατών-μελών με ποικίλες πολιτιστικές παραδόσεις και νοοτροπίες (λ.χ. χώρες «εισαγωγής» και χώρες «εξαγωγής» πολιτιστικών αγαθών), καθώς και με διαφορετικά συστήματα δικαίου.

Η λήψη μέτρων σε κοινοτικό επίπεδο στο πεδίο της διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς κρίθηκε απαραίτητη, δεδομένου ότι αυτή δεν μπορεί να εξασφαλιστεί επαρκώς από τις υπάρχουσες σχετικές Διεθνείς Συμβάσεις. Εξάλλου, οι Συμβάσεις αυτές δεν έχουν κυρωθεί από την πλειονότητα των κρατών-μελών της Κοινότητας. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με στοιχεία έως τα τέλη του 1991, μόνο τέσσερα νότια κράτη-μέλη της Κοινότητας (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα) έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση της Unesco του 1970.

Για την προστασία λοιπόν των πολιτιστικών αγαθών και των εθνικών θησαυρών στο πλαίσιο της κοινής ευρωπαϊκής αγοράς εισήχθη στη Συνθήκη ΕΟΚ το **άρθρο 36**, το οποίο ορίζει τα εξής (το παραθέτουμε αυτούσιο, καθώς έχει εξέχουσα σημασία για τη στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ζήτημα που εξετάζουμε): «Οι διατάξεις των άρθρων 30 έως και 34 δεν αντιτίθενται στις απαγορεύσεις ή στους περιορισμούς εισαγωγών, εξαγωγών ή διαμετακομίσεων που δικαιολογούνται από λόγους δημόσιας ηθικής, δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας...**προστασίας των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία...**». Το άρθρο λοιπόν αυτό εισάγει ορισμένες και συγκεκριμένες εξαιρέσεις στην προοπτική της ενιαίας αγοράς. Μεταξύ των εξαιρέσεων αυτών συγκαταλέγει και την προστασία της πολιτιστικής παρακαταθήκης των κρατών-μελών της Κοινότητας. Η εξαίρεση αυτή του άρθρου 36 δε θίγεται από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, καθόσον μάλιστα κατά την υπογραφή της υιοθετήθηκε γενική δήλωση για τα άρθρα 13 έως 19 περί εσωτερικής αγοράς, σύμφωνα με την οποία οι διατάξεις αυτές «δε θίγουν το δικαίωμα των κρατών-μελών να λαμβάνουν τα μέτρα που θεωρούν απαραίτητα ...για την καταπολέμηση του λαθρεμπορίου αρχαιοτήτων και έργων τέχνης». Με το άρθρο 36 λοιπόν διαφοροποιούνται τα πολιτιστικά αγαθά από τα κοινά εμπορεύματα.

Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει αποφανθεί ότι κάθε κράτος-μέλος είναι καταρχήν αρμόδιο να προσδιορίσει τους εθνικούς του θησαυρούς καλλιτεχνικής, ιστορικής ή αρχαιολογικής αξίας, με κριτήρια τις δικές του

παραδόσεις και αντιλήψεις και τα ιδιαίτερα συμφέροντά του. Η αρχή αυτή αναγνωρίζεται και από τη Επιτροπή³¹ και από το Συμβούλιο³².

Με την ολοκλήρωση λοιπόν της ενιαίας, εσωτερικής αγοράς, τα κράτη-μέλη, αν και θα διατηρήσουν το δικαίωμα να λαμβάνουν μέτρα απαγόρευσης ή περιορισμού της εξόδου των εθνικών τους θησαυρών, δε θα μπορούν να ελέγχουν την τήρηση των μέτρων κατά τη διέλευση των εσωτερικών συνόρων. Ελλοχεύει, συνεπώς, ο κίνδυνος να διευκολυνθεί η παράνομη εξαγωγή εθνικών θησαυρών τόσο προς άλλα κράτη-μέλη όσο και, διαμέσου των τελευταίων, προς τρίτες χώρες, καθώς και η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών που προέρχονται από κλοπές ή λαθρανασκαφές.

Το πρώτο σημαντικό βήμα για τη λήψη μέτρων σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε κοινοτικό επίπεδο συντελέστηκε το 1989, με την Ανακοίνωση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προς το Συμβούλιο, η οποία είχε ως θέμα «την προστασία των εθνικών θησαυρών, ιστορικής ή αρχαιολογικής αξίας στην προοπτική της κατάργησης των εσωτερικών συνόρων»³³. Σύμφωνα με την ανακοίνωση αυτή, η Επιτροπή κρίνει ότι τα υφιστάμενα εθνικά μέτρα στον τομέα αυτόν δεν επαρκούν και είναι απαραίτητη η λήψη πρόσθετων μέτρων, πάντα στα πλαίσια της αρχής της επικουρικότητας που τηρεί η Κοινότητα στο πολιτιστικό πεδίο.

Πιο συγκεκριμένα, η Ανακοίνωση της Επιτροπής επισημαίνει:

- Η εφαρμογή της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη στην περίπτωση των εθνικών θησαυρών.
- Το άρθρο 36 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν αντίκειται στους περιορισμούς διακίνησης πολιτιστικών αγαθών.
- Ο ορισμός της έννοιας «εθνικός θησαυρός με καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία» από τα κράτη-μέλη πρέπει να ελέγχεται από τα κοινοτικά όργανα.

31. βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής της 22-11-89 και την πρόταση οδηγίας της 10-2-92 (βλ. δεύτερο μέρος, τίτλο Δ', κεφ. 2.2).

32. Συμπεράσματα της συνεδρίασης του Συμβουλίου και των Υπουργών Πολιτισμού της 19-11-90, παράγραφος 2.

33. ΚΟΜ (89)594 της 22-11-89.

■ Πρέπει να εναρμονιστούν τα εθνικά δίκαια των κρατών-μελών, όσον αφορά στη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.

■ Συστήνει ωστόσο το δικαίωμα επιστροφής παρανόμως εξαχθέντων έργων να περιοριστεί μόνο στα έργα μεγάλης σημασίας για τα κράτη-μέλη καταγωγής. Αυτό γίνεται προφανώς για να αποφευχθεί η πληθώρα προσφυγών για τέτοιου είδους ζητήματα.

Κατόπιν, στη συνεδρίαση της Επιτροπής Πολιτιστικών Υποθέσεων της 20-12-1989 διεξήχθη η πρώτη συζήτηση μεταξύ των κρατών-μελών για αυτό το ζήτημα. Ακολούθησε η έκδοση σχετικού ψηφίσματος από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 13-12-1990, το οποίο στηρίχθηκε σε σχετική προσωρινή έκθεση της Επιτροπής Νεότητας, Πολιτισμού, Παιδείας, Μέσων Ενημέρωσης και Αθλητισμού στις 10-4-89 με τίτλο «Επιστροφή πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους». Στην έκθεση αυτή, μεταξύ άλλων, υπογραμμίστηκε ότι:

◆ **Η έννοια του πολιτιστικού αγαθού είναι αυθύπαρκτη και διαφορετική από την έννοια του εμπορεύματος.** Επομένως, η ιδιοκτησία πολιτιστικών αγαθών πρέπει να υπόκειται σε ιδιαίτερες νομοθετικές ρυθμίσεις.

◆ Τα κράτη-μέλη καλό θα είναι να επικυρώσουν τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις.

Στις 19-11-1990 πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες Συμβούλιο των Υπουργών Πολιτισμού των κρατών-μελών της Κοινότητας με θέμα την προστασία των εθνικών θησαυρών μετά το 1992. Τη χώρα μας εκπροσώπησαν ο υπουργός πολιτισμού της τότε κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας κ. Τζαννής Τζαννετάκης, ο προϊστάμενος του Τμήματος Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων του ΥΠ.ΠΟ. κ. Διακίδης και ο κ. Πάντος, αρχαιολόγος. Ο Έλληνας Υπουργός Πολιτισμού ήταν ο μόνος που πρότεινε τότε να θεσμοθετηθεί με ενιαίο τρόπο η επιστροφή των παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών. Η έκθεση των Μονίμων Αντιπροσώπων που κατατέθηκε στο Συμβούλιο αυτό ευθυγραμμιζόταν με την επίσημη θέση της χώρας μας και μιλούσε για τρία είδη μέτρων:

- 1) Συνεργασία των κρατών-μελών ως προς το θέμα αυτό.
- 2) Κοινό σύστημα επιστροφής των παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών.
- 3) Θέσπιση κοινών μέτρων στα εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας.

Τα επόμενα δύο έτη ακολούθησε οργανισμός συναντήσεων (βλέπε παρακάτω το κεφάλαιο για τη φάση της διαπραγμάτευσης) ομάδων εμπειρογνομόνων των κρατών-μελών για να μελετήσουν το ζήτημα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, που ανέκυπτε εκείνη την εποχή με ιδιαίτερη οξύτητα, καθώς επίκειτο η ενοποίηση της κοινοτικής αγοράς το 1992. Απότοκο αυτών των συνεδριάσεων και ανταλλαγών απόψεων για το θέμα ήταν ότι η Επιτροπή στις αρχές Ιουλίου 1991 ετοίμασε δύο προσχέδια κοινοτικών μέτρων. Το πρώτο ήταν ένα σχέδιο πρότασης κανονισμού του Συμβουλίου, βάσει του άρθρου 113 της Συνθήκης ΕΟΚ περί κοινής εμπορικής πολιτικής, για την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, που επεξεργάστηκε η υπεύθυνη για τελωνειακά θέματα Γενική Διεύθυνση XXI. Πρόκειται για τον μετέπειτα εκδοθέντα Κανονισμό 3911/1992, στον οποίο θα αναφερθούμε στη συνέχεια του πονήματος μας. Το δεύτερο προσχέδιο αφορούσε στην έκδοση οδηγίας του Συμβουλίου, βάσει του άρθρου 100 Α της Συνθήκης, που μιλά για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών κανόνων σχετικά με την απόδοση πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους. Της προτάσεως αυτής επιλήφθηκε η αρμόδια για θέματα εσωτερικής αγοράς Γενική Διεύθυνση III.

Πέραν τούτων, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δημιουργήσει πιλοτικά έναν ιστοχώρο στο Διαδίκτυο (ITCG: Information on Transfer of Cultural Goods), με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Σκοπός του είναι αφ' ενός να παρέχει στο ευρύ κοινό γενική πληροφόρηση σχετικά με την κοινοτική νομοθεσία και τη νομοθεσία των κρατών-μελών και αφ' ετέρου να δημιουργήσει και να θέσει στην υπηρεσία της οδηγίας και του κανονισμού που θα αναλυθούν αμέσως παρακάτω ένα «εργαλείο» για την ταχεία ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κεντρικών και αρμόδιων αρχών των κρατών-μελών που είναι επιφορτισμένες με την εφαρμογή των δύο αυτών κανονιστικών πράξεων. Με την περάτωση του προγράμματος ITCG, η Επιτροπή και τα κράτη θα αποφασίσουν αν θα προχωρήσουν στη λειτουργική φάση του.

6.1 Ο Κανονισμός (ΕΟΚ) 3911/1992 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών

Ο Κανονισμός (ΕΟΚ) 3911/1992 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών συστήθηκε, προκειμένου να θεσπιστούν μέτρα για την εξασφάλιση ομοιόμορφου προληπτικού ελέγχου των εξαγωγών πολιτιστικών αγαθών στα εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας, ενόψει της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς (Ε.Ε.Λ. 395/2, 31-12-1992). Αν δεν ετίθετο αυτός ο έλεγχος, η κατάργηση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα της Κοινότητας θα είχε ως συνέπεια να μπορεί ένας εθνικός θησαυρός ο οποίος εξήχθη παράνομα από ένα κράτος-μέλος να προσκομιστεί στο τελωνείο ενός άλλου κράτους-μέλους, για να εξαχθεί στη συνέχεια εύκολα προς μια τρίτη χώρα εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι λοιπόν ένα κείμενο τελωνειακού χαρακτήρα που εναρμονίζει τους ελέγχους εξαγωγής των πολιτιστικών στα εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας, καθιερώνοντας τη διαδικασία χορήγησης σχετικής άδειας εξαγωγής των αγαθών αυτών.

Ακολούθησε το 1993 η έκδοση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή του **Κανονισμού 752/93** «περί διατάξεων εφαρμογής του Κανονισμού ΕΟΚ 3911/1992 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών». Με τον δεύτερο αυτό Κανονισμό, που ουσιαστικά λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς τον 3911/1992, η Επιτροπή καθορίζει ένα υπόδειγμα εντύπου που υποχρεούνται να εκτυπώσουν τα κράτη-μέλη, προκειμένου να συμπληρώνεται από τον εκάστοτε αιτούντα για την άδεια εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών. Το Ελληνικό Δίκαιο προσαρμόστηκε στις διατάξεις του Κανονισμού με την έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος **ΠΔ 423/95**. Σκοπός του εν λόγω Προεδρικού Διατάγματος είναι, όπως ορίζει το πρώτο άρθρο του, η λήψη μέτρων για την εφαρμογή των Κανονισμών 3911/1992 και 752/93. Στο άρθρο 2 ορίζονται οι αρμόδιες αρχές στις οποίες θα

απευθύνονται οι αιτήσεις των ενδιαφερομένων. Το προεδρικό διάταγμα ακόμα προβλέπει ότι η εξαγωγή ή η απόπειρα εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών από την Ελλάδα κατά παράβαση του Κανονισμού (ΕΟΚ) 3911/1992 όπως και η συνέργεια στις πράξεις αυτές, όταν πρόκειται για αγαθά που δεν προστατεύονται από τον έλληνα νομοθέτη αλλά αναφέρονται στο παράρτημα του ανωτέρω Κανονισμού, συνιστούν ποινικό αδίκημα, το οποίο τιμωρείται με βάση τις διατάξεις των άρθρων 20 και 22 του ΚΝ 5351 «περί αρχαιοτήτων».

6.2 Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους

Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους εκδόθηκε, σύμφωνα με την εκτίμηση του Συμβουλίου, προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή ένα σύστημα που θα επιτρέπει και θα διευκολύνει τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιτυγχάνουν την επιστροφή στο έδαφός τους των πολιτιστικών αγαθών που χαρακτηρίζονται ως εθνικοί θησαυροί κατά την έννοια που ορίζει το άρθρο 36 της Συνθήκης ΕΟΚ και που εξήλθαν από το έδαφός της κατά παράβαση του Κανονισμού (ΕΟΚ) 3911/1992 ή δεν επεστράφησαν μετά την παρέλευση της προθεσμίας για μια νόμιμη προσωρινή απομάκρυνση. Η εν λόγω Οδηγία λοιπόν και ο Κανονισμός 3911/1992 αλληλοσυμπληρώνονται με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με άλλα λόγια, ο Κανονισμός δρα προληπτικά, ώστε να μην εξαχθούν παράνομα τα πολιτιστικά αγαθά, ενώ η Οδηγία λειτουργεί κατασταλτικά, με την έννοια, αν τελικά δεν εμποδισθεί η παράνομη εξαγωγή, να υπάρχει μηχανισμός που θα εξασφαλίζει την επιστροφή στον τόπο καταγωγής τους.

Στο άρθρο 1-παράγραφος 1 της Οδηγίας προσδιορίζεται η έννοια του πολιτιστικού αγαθού, το οποίο κατά την εν λόγω Οδηγία πρέπει να πληροί δύο όρους:

■ να έχει χαρακτηριστεί ως «εθνικός θησαυρός καλλιτεχνικής, ιστορικής ή αρχαιολογικής αξίας» κατ’ εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας, σύμφωνα με τα οριζόμενα από το άρθρο 36 της Συνθήκης ΕΟΚ **ΚΑΙ**

■ ή να ανήκει σε μία από τις κατηγορίες που αναφέρονται στο παράρτημα της Οδηγίας ή να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα δημοσίων συλλογών μουσείων, αρχείων κλπ. ή καταλόγων εκκλησιαστικών ιδρυμάτων.

Σύμφωνα με το άρθρο 3, κάθε κράτος-μέλος ορίζει μία ή περισσότερες κεντρικές αρχές για την άσκηση των καθηκόντων που προβλέπει η οδηγία. Οι κεντρικές αυτές αρχές οφείλουν να συνεργάζονται μεταξύ τους και να ενθαρρύνουν τη συνεργασία μεταξύ των αρμοδίων αρχών των κρατών (άρθρο 4).

Η εν λόγω Οδηγία δημιουργεί μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης την υποχρέωση επιστροφής των παρανόμων εξαχθέντων πολιτιστικών έργων με δυνατότητα διαιτησίας ή ενδίκων μέσων, το πεδίο και οι όροι εφαρμογής των οποίων καθορίζονται επακριβώς (άρθρα 5-15). Αν δεν ευοδωθεί ο φιλικός διακανονισμός της διαφοράς, το αιτούν κράτος μπορεί να προσφύγει κατά του κατόχου ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου του κράτους-μέλους στο οποίο απευθύνει την αίτηση, για να απαιτήσει την επιστροφή του εν λόγω αγαθού (άρθρο 5). Το δικόγραφο της προσφυγής πρέπει να συνοδεύεται από δήλωση του αιτούντος κράτους ότι το αγαθό εξήλθε παράνομα από το έδαφός του μετά την 1-1-93. Αν τελικά το δικαστήριο διαπιστώσει ότι το αίτημα ευσταθεί και είναι νομικά βάσιμο, τότε επιδικάζει την επιστροφή του αγαθού, υπό την προϋπόθεση ότι η αξίωση του αιτούντος κράτους-μέλους δεν έχει παραγραφεί. Αυτό το σύστημα ονομάστηκε από την Επιτροπή στο προσχέδιο του προοιμίου της οδηγίας «*αυτόματη απόδοση*». Στην περίπτωση αυτή, το δικαστήριο ορίζει υπέρ του νομέα εύλογη αποζημίωση. Την αποζημίωση αυτή οφείλει να του καταβάλει το αιτούν κράτος-μέλος, εφόσον διαπιστωθεί ότι ο νομέας κατέβαλε τη «δέουσα επιμέλεια» κατά την απόκτηση του αγαθού.

Το άρθρο 7 προβλέπει ότι η κατά την παρούσα οδηγία αγωγή παραγράφεται μετά την παρέλευση ενός έτους από την ημερομηνία που το αιτούν κράτος έλαβε γνώση του τόπου όπου βρισκόταν το αγαθό και της ταυτότητας του κατόχου του. Ακόμα, η εν λόγω αγωγή παραγράφεται οπωσδήποτε με την πάροδο τριάντα ετών από την ημερομηνία κατά την οποία το πολιτιστικό αγαθό εξήχθη παράνομα από το

έδαφος του αιτούντος κράτους-μέλους, με εξαίρεση τα αγαθά που αποτελούν τμήμα δημόσιας συλλογής ή τα εκκλησιαστικά αγαθά, για τα οποία δεν γίνεται παραγραφή, αν η νομοθεσία του αιτούντος κράτους ορίζει έτσι. Η ρήτρα αυτή τέθηκε κατά το πρότυπο της Σύμβασης της Unesco και της Συνθήκης UNIDROIT, που μνημονεύσαμε παραπάνω. Η χώρα μας τάχθηκε κατά της παραγραφής εν γένει, όμως η θέση της βρήκε αντίσταση από άλλους εταίρους της και δεν έγινε δεκτή.

Η εν λόγω οδηγία ισχύει μόνο για πολιτιστικά αγαθά που απομακρύνθηκαν παράνομα την 1^η Ιανουαρίου 1993 και έπειτα (άρθρο 13), δεν έχει δηλαδή αναδρομική ισχύ (ούτε στη Σύμβαση της Unesco το 1970 υπάρχει αναδρομική ισχύς). Ωστόσο, τα κράτη-μέλη έχουν τη διακριτική ευχέρεια να αναγνωρίσουν την αναδρομικότητα για την επιστροφή πολιτιστικών τους αγαθών –μονομερώς βέβαια, χωρίς να μπορούν δηλαδή να απαιτήσουν αμοιβαιότητα σε αυτό από τα άλλα κράτη-μέλη- (άρθρο 10).

Η Οδηγία συνοδεύεται από παράρτημα-ίδιο με εκείνο του Κανονισμού 3911/92-, το οποίο περιλαμβάνει 14 κατηγορίες προστατευτέων πολιτιστικών αγαθών (αρχαιολογικά αντικείμενα, ζωγραφικοί πίνακες, έργα χαρακτηριστικής, βιβλία, φωτογραφίες κλπ.). Τα κριτήρια χαρακτηρισμού ενός έργου ως πολιτιστικού αγαθού, κριτήρια που ποικίλλουν ανάλογα με την κατηγορία, είναι η ηλικία (άνω των 100, 75 ή 50 ετών, ανάλογα με την περίπτωση), σε συνδυασμό με την ελάχιστη χρηματική αξία (από 0 ευρώ για αγαθά που θεωρούνται πολιτιστικά αγαθά, έστω και αν η υλική τους αξία είναι αμελητέα ή και μηδαμινή, έως 150.000 ευρώ). Ο καθορισμός των κατηγοριών έγινε με πρότυπο τη Σύμβαση της Unesco του 1970, τη δασμολογική ονοματολογία και τις γνώμες ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων. Το παράρτημα κρίθηκε αναγκαίο, προκειμένου να υπάρχει ένα κοινό πεδίο πολιτιστικών αγαθών που θα προστατεύονται από την Κοινότητα, αφού τα κράτη-μέλη δεν έχουν αναγνωρίσει αμοιβαία τους εθνικούς τους θησαυρούς. Το παράρτημα αποτελεί το κοινό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 93/7 και του Κανονισμού 3911/92 και σε τελική ανάλυση συνιστά τον συνδετικό κρίκο μεταξύ τους.

Η Οδηγία 93/7 τροποποιήθηκε εν μέρει-συγκεκριμένα το άρθρο1-με την **Οδηγία 96/100/ΕΟΚ** του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Με το **Προεδρικό Διάταγμα υπ’ αριθ. 133 του 1998** ενσωματώθηκαν οι δύο ανωτέρω Οδηγίες στην ελληνική έννομη τάξη. Ως αρμόδια κεντρική αρχή για την εφαρμογή

του παρόντος προεδρικού διατάγματος ορίζεται από το άρθρο 3 το Τμήμα Μουσείων της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού. Αρμόδιο δικαστήριο στη χώρα μας για την εκδίκαση αγωγών με αίτημα την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών είναι το Μονομελές Πρωτοδικείο, που δικάζει κατά την τακτική διαδικασία (άρθρο 4 παράγραφος 1 ΠΔ 133).

6.3 Η διαδικασία της διαπραγμάτευσης για την κατάρτιση του Κανονισμού 3911/1992 και της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7

Της έκδοσης των δύο κοινοτικών νομοθετικών κειμένων προηγήθηκε πληθώρα διαβουλεύσεων, συσκέψεων σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο σε επίπεδο Υπουργών Πολιτισμού όσο και σε επίπεδο εθνικών εμπειρογνομόνων. Στις 30 Νοεμβρίου 1990 έλαβε χώρα στην Ισπανία άτυπη συνάντηση εμπειρογνομόνων των κρατών-μελών της Κοινότητας με θέμα τους εναλλακτικούς μηχανισμούς ελέγχων εξαγωγής-εισαγωγής έργων τέχνης μετά την κατάργηση των ενδοκοινοτικών συνόρων. Κατά τη συνάντηση, που δεν είχε δεσμευτικό χαρακτήρα, προτάθηκε η χρήση εναρμονισμένου πιστοποιητικού ελεύθερης κυκλοφορίας στα πολιτιστικά αγαθά (Π.Ε.Κ.). Η ελληνική αντιπροσωπεία συμφώνησε ανεπιφύλακτα με το σύστημα του Π.Ε.Κ., που εξάλλου εφαρμόζει με βάση την εθνική της νομοθεσία. Με το Π.Ε.Κ. οι κοινοτικοί έλεγχοι στο πεδίο αυτό θα απλοποιούνταν, ενώ αυτό θα λειτουργούσε και αποτρεπτικά στην παράνομη εμπορία πολιτιστικών αγαθών.

Γενικά στις συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των κρατών-μελών για την έκδοση κοινοτικών κανόνων προς την κατεύθυνση της προστασίας της

πολιτιστικής κληρονομιάς ενόψει της 1^{ης} Ιανουαρίου 1993, διαπιστώθηκε έντονη διάσταση απόψεων. Η διχογνωμία εντοπίστηκε μεταξύ των λεγομένων χωρών «εισαγωγής» (Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Κάτω Χώρες, Δανία), που επενδύουν πολλά στο εμπόριο έργων τέχνης και ως εκ τούτου τάχθηκαν κατά των πολλών και αυστηρών μέτρων στην ελεύθερη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών επικαλούμενες το μεγάλο διοικητικό κόστος και τον γραφειοκρατικό φόρτο, και των χωρών «εξαγωγής» πολιτιστικών αγαθών (Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ιταλία), που εισηγήθηκαν σφιχτότερα και δραστικότερα μέτρα. Οι χώρες «εισαγωγής» ουσιαστικά καλύπτουν το εμπόριο κλεμμένων έργων τέχνης και γι’ αυτό κράτησαν άκαμπτη και αδιάλλακτη στάση απέναντι στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου. Έτσι, η Κοινότητα επιχείρησε να βρει μια μέση οδό, ώστε να συμβιβάσει και, κατά το δυνατόν, να ικανοποιήσει τα αντιτιθέμενα αυτά συμφέροντα. Μάλιστα, στις 18-5-90 πραγματοποιήθηκε άτυπη συνάντηση των αντιπροσωπειών της Γαλλίας, Ισπανίας, Ιταλίας και Ελλάδας για τα πολιτιστικά θέματα, προκειμένου να υιοθετήσουν κοινή γραμμή και κοινό μέτωπο στο θέμα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών και έτσι να ισχυροποιήσουν τη θέση τους απέναντι στα κράτη που είχαν αντιρρήσεις για τους λόγους που αναφέραμε μόλις παραπάνω. Η Ελλάδα λοιπόν επιχείρησε να δημιουργήσει *lobby* με τις χώρες-μέλη που λίγο-πολύ ευθυγραμμίζονταν με τις απόψεις της στο ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Απώτερος στόχος ήταν να αποτελέσει ο συνασπισμός αυτός «απαγορευτική μειοψηφία» (*Blocking Minority*) στην ψήφιση ενός μέτρου που δε θα ευνοούσε την πολιτιστική πολιτική των κρατών αυτών. Αξιοσημείωτο είναι ότι πολλές συνεδριάσεις του Συμβουλίου των υπουργών πολιτισμού για το θέμα έγιναν μαραθώνιες ή και διακόπηκαν, ώστε να πραγματοποιηθούν άτυπες συναντήσεις των εθνικών αντιπροσωπειών για άρση του αδιεξόδου.

Στις 22 Ιουλίου 1991 σε συνάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και εμπειρογνομόνων από τα κράτη-μέλη, η Γερμανία τάχθηκε κατά της έκδοσης οδηγίας, με το επιχείρημα ότι η Ευρώπη είναι ένας ενιαίος πολιτιστικός χώρος. Η Ελλάδα από την άλλη πλευρά, τάχθηκε κατά της παραγραφής των τριάντα ετών, υποστηρίζοντας το απαράγραπτο, καθώς και κατά της εισαγωγής οικονομικών κριτηρίων και χρονολογιών για τον καθορισμό των προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών. Ακόμα, υποστήριξε ότι αποζημίωση θα πρέπει να καταβάλει ο αυτουργός

της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικού αγαθού και όχι το κράτος καταγωγής, γιατί αλλιώς φαίνεται σα να καταβάλει λύτρα για την απόδοση του απωλεσθέντος αγαθού. Τέλος, πρότεινε την αναφορά των λαθρανασκαφών, που είναι ένα μείζον πρόβλημα για τη χώρα μας, στο κείμενο της οδηγίας. Όπως γνωρίζουμε, καμία από τις ελληνικές αυτές προτάσεις δεν υιοθετήθηκε στην οδηγία και αυτό είναι μια αποτυχία της ελληνικής πλευράς. Χαρακτηριστικό της διάστασης απόψεων που επικρατεί για το θέμα μεταξύ των κρατών-μελών είναι ότι οι εκπρόσωποι ορισμένων βόρειων κρατών-μελών υποστήριζαν έναν βραχύτατο χρόνο παραγραφής. Η ελληνική πλευρά, όπως είπαμε, τάχθηκε κατά της παραγραφής εξολοκλήρου, ενώ άλλοι εταίροι μας εξέφρασαν αντιρρήσεις ως προς το σημείο έναρξης της παραγραφής. Εξάλλου, η 30ετής παραγραφή, που τελικά υιοθετήθηκε, καταλήγει να επιβραβεύει την επιμέλεια στην απόκρυψη πολιτιστικών αγαθών³⁴.

Η ελληνική πλευρά επίσης, κατά τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων για την οριστικοποίηση του περιεχομένου της Οδηγίας³⁵, υποστήριξε την αναδρομική ισχύ κατά 100 έτη του συζητούμενου καθεστώτος απόδοσης. Αυτό φυσικά θα συνέφερε τη χώρα μας, καθώς υπάρχουν υποθέσεις που εκκρεμούν και θα μπορούσαν με τη ρύθμιση αυτή να διευθετηθούν. Όμως, η άποψη αυτή δε συνάδει με το σκεπτικό της εισαγωγής της οδηγίας αυτής στην κοινοτική έννομη τάξη, που είναι η ρύθμιση των ζητημάτων επιστροφής παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών ως αντιστάθμισμα της κατάργησης των ελέγχων στα ενδοκοινοτικά σύνορα με την είσοδο του έτους 1993³⁶. Η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα που έθεσε το πρόβλημα της αναδρομικότητας της οδηγίας και κυρίως της απόδειξης του ακριβούς χρονικού σημείου της παράνομης εξαγωγής (πριν ή μετά την 1-1-93)³⁷. Το πρόβλημα της απόδειξης γίνεται ακόμα οξύτερο, όταν μάλιστα η καταγραφή της εθνικής κληρονομιάς είναι ελλιπής. Η πρότασή της, δυστυχώς, δε βρήκε ανταπόκριση.

34. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι αντίθετο με την παραγραφή σε παραβάσεις, όπως η κλοπή προστατευόμενων αγαθών (εισηγήσεις A3-324/90 και A3-331/91 και ψήφισμα της 28-1-91).

35. Συνάντηση της Σίντρα (21-22/3/1991).

36. βλ. Δάφνης Βουδούρη, όπ.π., σελ. 162.

37. Συνεδρίαση της ad hoc ομάδας «Πολιτιστικά αγαθά» στις 13/14-2-92 στις Βρυξέλλες.

Όσον αφορά στα κατώτατα χρηματικά όρια (κατώφλια) για την προστασία πολιτιστικών αγαθών, χώρες όπως η Ιταλία, η Γαλλία και η Σουηδία υποστήριξαν ότι τα κατώτατα όρια είναι πολύ χαμηλά και δεν εξασφαλίζουν ικανοποιητική προστασία. Αντίθετα, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία πιστεύουν ότι τα κατώφλια, από πλευράς ηλικίας και αξίας, πρέπει να αναπροσαρμοστούν προς τα πάνω, ώστε να μειωθεί ο κατάλογος των πολιτιστικών αγαθών που καλύπτονται από τις κοινοτικές διατάξεις. Διαπιστώνουμε πάλι εδώ τη διάσταση απόψεων μεταξύ χωρών με προστατευτική νομοθεσία απέναντι στα πολιτιστικά αγαθά και χωρών με ελαστικότερη σχετική νομοθεσία.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στις κοινοτικές συνομιλίες για τη θέσπιση της Οδηγίας 93/7 και του Κανονισμού 3911/92 εκ μέρους της χώρας μας συμμετείχε ο κ. Πάντος Πάντος, αρχαιολόγος και προϊστάμενος τότε της ΙΔ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, τώρα Διευθυντής της Διεύθυνσης Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων του ΥΠ.ΠΟ., ο Ισίδωρος Κακούρης, προϊστάμενος της Διεύθυνσης Βυζαντινών, Μεταβυζαντινών και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ, η κ. Δελαπόρτα, τώρα προϊστάμενος της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, καθώς και η υπάλληλος της Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ENYEK) του Υπουργείου Εξωτερικών κ. Μαρίνου. Ακόμα, εκφράστηκε από την ελληνική αντιπροσωπεία η ανάγκη για αποστολή υπαλλήλου αρμόδιου για πολιτιστικά θέματα στη Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία, μετά από την απόσυρση του μέχρι τότε υπεύθυνου για τα θέματα αυτά.

Η ελληνική πλευρά λοιπόν δεν επέτυχε να εντάξει κάποιες ζωτικές απόψεις της στα νομοθετικά κείμενα της Κοινότητας. Συνάντησε την αντίσταση των κρατών «εισαγωγής», που ευνοούν, κατά το μάλλον ή ήττον, την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης. Οι χώρες αυτές, ισχυρές οικονομικά, πολιτικά και πληθυσμιακά, έχουν μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ στα πλαίσια της Ένωσης και έτσι, σε γενικές γραμμές, κατόρθωσαν να διαμορφώσουν τα νομοθετήματα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σύμφωνα με τα συμφέροντά τους.

6.4 Υλοποίηση του Κανονισμού 3911/92 και της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7 από την Ελληνική Δημόσια Διοίκηση και τα λοιπά Κράτη-Μέλη

Στο άρθρο 16 της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ ορίζεται η σύνταξη κάθε τρία χρόνια από τα κράτη-μέλη έκθεσης για την πορεία εφαρμογή της. Μάλιστα, ορίζεται ότι για πρώτη φορά η έκθεση αυτή θα υποβληθεί το Φεβρουάριο του 1996. Ωστόσο, σύμφωνα με τα λεγόμενα της Επιτροπής στην έκθεση που υπέβαλε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Συμβούλιο και την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή για την εφαρμογή του Κανονισμού 3911/92 και της εν λόγω Οδηγίας, μετά από μια πρώτη αποτυχημένη προσπάθεια το 1996, απέστειλε πάλι σχετικά ερωτηματολόγια στα κράτη-μέλη το Μάιο του 1999 και έλαβε επιτέλους αξιοποιήσιμες απαντήσεις. Η Επιτροπή απέδωσε την καθυστέρηση αυτή εκ μέρους των κρατών-μελών στην καθυστέρηση μεταφοράς της Οδηγίας στα εθνικά δίκαια. Λαμβανομένων μάλιστα υπόψη των καθυστερήσεων αυτών μεταφοράς, η Επιτροπή κίνησε πολλές διαδικασίες επί παραβάσει κατά ορισμένων κρατών-μελών. Στην Ελλάδα μάλιστα η Επιτροπή απέστειλε το 1996 αιτιολογημένη γνώμη για καθυστέρηση ενσωμάτωσης της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο. Η χώρα μας, ευτυχώς, έσπευσε να συμμορφωθεί στις κοινοτικές επιταγές και έτσι απέφυγε τη δικαστική διαδικασία. Θα ήταν άλλωστε ειρωνεία να καταδικαστεί η Ελλάδα, που τόσο υπεραμύνεται της διαφύλαξης της πολιτιστικής της κληρονομιάς, από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για μη συμμόρφωση στην Οδηγία 93/7. Μία από τις αιτίες για την καθυστέρηση αυτή ήταν η πρόθεση της Ελληνικής Διοίκησης να εντάξει το περιεχόμενο της Οδηγίας στο νέο αρχαιολογικό νόμο, που όμως, μέχρι τη στιγμή της συγγραφής, δεν έχει ακόμα ψηφιστεί.

Το σύνολο των απαντήσεων που εδόθησαν στο ερωτηματολόγιο κινείται γύρω από τους εξής τρεις άξονες:

- Την επίτευξη των στόχων του Κανονισμού 3911/92 και της Οδηγίας 93/7.
- Τα προβλήματα που ανέκυψαν κατά την εφαρμογή της.
- Τις προτάσεις για βελτίωση της εφαρμογής της και πιθανή επέκταση του πεδίου εφαρμογής της.

Από τις απαντήσεις που έδωσαν τα κράτη-μέλη στο σχετικό ερωτηματολόγιο μπορούμε να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για τον τρόπο υλοποίησης και εφαρμογής του εν λόγω Κανονισμού και της Οδηγίας στα διοικητικά συστήματα των κρατών-μελών και ήδη στο ελληνικό που είναι του άμεσου ενδιαφέροντός μας. Είναι πρόδηλο ότι η εφαρμογή των δύο αυτών νομοθετημάτων έγκειται κυρίως στη διοικητική συνεργασία. Δυστυχώς, η εφαρμογή του Κανονισμού και η εναρμόνιση της Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη εμφάνισε δυστοκία στα περισσότερα κράτη-μέλη, μεταξύ των οποίων και στη χώρα μας. Το γεγονός αυτό υπερβαίνει το απλό πρόβλημα συνεργασίας, παρακολούθησης και επικοινωνίας μεταξύ των συναρμόδιων αρχών κάθε κράτους-μέλους και των κρατών-μελών μεταξύ τους. Η εφαρμογή των διατάξεων προϋποθέτει απομάκρυνση από τις εθνικές πρακτικές και αλλαγή νοοτροπίας τόσο στους δημόσιους λειτουργούς όσο και στους επαγγελματικούς κύκλους της αγοράς έργων τέχνης. Από την άλλη πλευρά, τα δύο αυτά κείμενα καθιερώνουν νέα συστήματα σε χώρες που επί δεκαετίες εφαρμόζουν διαφορετικές πρακτικές πολιτιστικής πολιτικής, με αποτέλεσμα οι μεν να θεωρούν ότι η Οδηγία και ο Κανονισμός προστατεύουν πλημμελώς την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης (χώρες εξαγωγής με αυστηρή και προστατευτική νομοθεσία), οι δε ότι η προβλεπόμενη από τις διατάξεις διαδικασία αποτελεί δύσκαμπτη και ακριβή γραφειοκρατία (χώρες εισαγωγής με χαλαρή και ελαστική νομοθεσία). Χαρακτηριστικό είναι ότι στην ερώτηση σχετικά με την αναγκαιότητα ή όχι επέκτασης της εφαρμογής της Οδηγίας η πλειοψηφία των κρατών-μελών τίθεται κατά της προοπτικής αυτής, καθώς φρονεί ότι οι εν λόγω εθνικές πολιτικές δε θα στέκονταν εμπόδιο στην ελεύθερη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών.

Τα περισσότερα κράτη-μέλη λοιπόν έχουν κάνει περιορισμένη ή ελάχιστη χρήση των δύο αυτών κοινοτικών κανόνων. Το ίδιο ισχύει και για την Ελληνική Δημόσια Διοίκηση. Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία 93/7 εκπρόθεσμα στο εσωτερικό της δίκαιο –μόλις το Μάιο του 1998-. Ωστόσο, υποστηρίζει στην έκθεση

που υπέβαλε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι το σημερινό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας και του Κανονισμού επιβάλλεται να διευρυνθεί και να συμπληρωθεί με πρόσθετους κανονισμούς, οι οποίοι θα εξασφαλίζουν πραγματικά τη μεταφορά πολιτιστικών αγαθών μέσα σε μία αγορά χωρίς σύνορα. Το ΥΠ.ΠΟ. επίσης αναφέρει ότι η Ελλάδα δε δέχθηκε από άλλα κράτη-μέλη ούτε η ίδια υπέβαλε αιτήσεις αναζήτησης ή κοινοποίηση ανακάλυψης πολιτιστικών αγαθών κατ’ εφαρμογή της οδηγίας, αλλά ούτε και βρέθηκαν πολιτιστικά αγαθά άλλου κράτους-μέλους στο ελληνικό έδαφος. Επίσης, δεν έχει ασκήσει αγωγές για επιστροφή πολιτιστικών αγαθών κατ’ εφαρμογή της οδηγίας. Τέλος, η ελληνική πλευρά κρίνει ότι, σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, η συνεργασία μεταξύ των κεντρικών αρχών των κρατών-εταίρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται σχεδόν ανύπαρκτη.

Ας δούμε τώρα τι απάντησαν ορισμένα άλλα κράτη-μέλη στις ερωτήσεις αυτές, για να συγκρίνουμε με τις αντίστοιχες απαντήσεις της ελληνικής διοίκησης. Τέσσερα κράτη-μέλη (Γερμανία, Φινλανδία, Γαλλία, Σουηδία) εκτιμούν ότι οι στόχοι της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7 δεν έχουν ευοδωθεί, άλλα κράτη-μέλη (Ολλανδία, Ιρλανδία) θεωρούν ότι η πληροφόρηση είναι ανεπαρκής και ότι η ερώτηση είναι πρόωρη, λόγω του μικρού χρόνου ζωής της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο, ενώ μόνο η Δανία και η Ισπανία διατείνονται ότι οι στόχοι της Οδηγίας επετεύχθησαν.

Όσον αφορά στην υιοθέτηση διαδικασιών συνεργασίας μεταξύ κρατών-μελών (άρθρο 4 της Οδηγίας) μόνο η Ιταλία δήλωσε ότι έκανε χρήση των εν λόγω διαδικασιών σε δύο περιπτώσεις, ενώ αναφορικά με τη διαδικασία δικαιοδοσίας και επιστροφής (άρθρο 5 της Οδηγίας), μόνο η Φινλανδία παραδέχεται ότι την έχει εφαρμόσει στο Ηνωμένο Βασίλειο. Σχετικά με την παράνομη εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, η πλειονότητα των κρατών-μελών πρεσβεύει ότι το φαινόμενο υφίσταται ακόμα. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Σουηδία ισχυρίζεται ότι ο αριθμός των παράνομων εξαγωγών έχει αυξηθεί, σε αντίθεση με την Ισπανία που διατείνεται το αντίθετο. Η Ιταλία πρεσβεύει ότι η προβλεπόμενη μονοετής προθεσμία παραγραφής είναι πολύ μικρή και ότι ακόμα το βάρος της απόδειξης ως προς τη δέουσα επιμέλεια πρέπει να το φέρει ο νομέας.

Σε αδρές γραμμές, τα κράτη-μέλη απαντούν στο ερωτηματολόγιο με βάση τη γενικότερη στάση τους ως προς την προστασία. Τα κράτη «εισαγωγής» διατείνονται ότι τα δύο αυτά κοινοτικά νομοθετήματα είναι υπεραρκετά, ενώ τα κράτη

«εξαγωγής» ζητούν την θεσμοθέτηση ακόμα αυστηρότερων μέτρων για τη προστασία.

6.5 Κριτική και Σχολιασμός του Κανονισμού 3911/1992 της Οδηγίας ΕΟΚ 93/7

Οι διατάξεις τόσο της Οδηγίας όσο και του Κανονισμού εικονογραφούν την ισορροπία που απαιτείται, ώστε να επιτύχει η Εσωτερική Αγορά. Με τα δύο αυτά νομοθετικά κείμενα η Ευρωπαϊκή Κοινότητα επιδιώκει τη συμφιλίωση των θεμελιωδών αρχών της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών και ασφάλειας των συναλλαγών εντός της κοινότητας με την κατοχύρωση της νομικής προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

■ Μία από τις αδυναμίες της εν λόγω Οδηγίας, τουλάχιστον σύμφωνα με την εκτίμηση ορισμένων κρατών-μελών συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, είναι το περιορισμένο χρονικό πλαίσιο εφαρμογής της. Η Οδηγία δηλαδή μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή μόνο στις περιπτώσεις παράνομης εξόδου πολιτιστικών αγαθών που θα πραγματοποιηθούν από την 1-1-93 και έπειτα (άρθρο 13). Για τις περιπτώσεις που έλαβαν χώρα πριν από την ημερομηνία αυτή επαφίεται απλά στη διακριτική ευχέρεια του κάθε κράτους-μέλους να αποφασίσει αν θα προβεί σε εφαρμογή του συστήματος απόδοσης που προβλέπει η Οδηγία ή όχι (άρθρο 14).

■ Όπως ορίζει το άρθρο 1 της οδηγίας, για να είναι επιστρέψιμο ένα πολιτιστικό έργο, πρέπει να πληροί **ταυτόχρονα** τις δύο εξής προϋποθέσεις:

1. Να είναι μέρος εθνικού θησαυρού κράτους-μέλους **και**
2. να περιλαμβάνεται στις κατηγορίες του παραρτήματος της οδηγίας 93/7.

Αυτό συμβαδίζει με το σκεπτικό ότι, αφ' ενός αν επιστρέφονταν έργα που ναι μεν αποτελούν μέρος εθνικού θησαυρού μιας χώρας-μέλους αλλά δεν περιέχονται στο παράρτημα της Οδηγίας 93/7 και επομένως και του Κανονισμού 3911/92 για την

εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, αυτά θα μπορούσαν κάλλιστα να ξαναεξαχθούν νόμιμα. Αφ’ ετέρου, αν τα έργα αυτά δεν ανήκουν σε μία από τις κατηγορίες που αναφέρει η Οδηγία, δε θα είναι δυνατή και δε θα έχει νομική βάση η αξίωση επιστροφής τους από το ενδιαφερόμενο κράτος-μέλος. Έτσι, όμως αναφύεται το σοβαρότατο πρόβλημα για τυχόν εθνικούς θησαυρούς ενός κράτους που δεν αναγνωρίζονται από το παράρτημα της Οδηγίας. Αυτοί, προς ζημίαν του κράτους-μέλους, θα μπορούν να διακινηθούν ανεμπόδιστα στον εσωτερικό χώρο της Κοινότητας. Κατά συνέπεια, με το παράρτημα της Οδηγίας 93/7 περιορίζεται, σε τελική ανάλυση, η εθνική κυριαρχία ως προς την προστασία των εθνικών θησαυρών. Η εισαγωγή των δύο αυτών προϋποθέσεων στην Οδηγία έγινε για να δοθεί μια συμβιβαστική λύση στα αντιτιθέμενα συμφέροντα των διαφόρων κρατών-μελών στο θέμα αυτό και για τη αποσόβηση γραφειοκρατικού φόρτου.

■ Το παράρτημα της Οδηγίας είναι, κατά τη γνώμη της ελληνικής διοίκησης, επαρκές ως προς τις κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών και μάλιστα περιλαμβάνει και κατηγορίες που δεν προστατεύονται από την ελληνική νομοθεσία (π.χ. φωτογραφίες).

■ Η Οδηγία 93/7 δεν κάνει διάκριση μεταξύ κλαπέντων και μη κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών. Έτσι, συμπεριλαμβάνει και τις λοιπές περιπτώσεις απώλειας αγαθών, όπως είναι οι λαθρανασκαφές.

■ Στα κράτη-μέλη οι αρμοδιότητες σε θέματα προστασίας πολιτιστικών αγαθών είναι κατανομημένες σε πολλές και διαφορετικές αρχές. Για να είναι πιο εφικτή η εφαρμογή της Οδηγίας, αλλά και για να επιτευχθεί καλύτερος συντονισμός και συνεργασία των κρατών, η Οδηγία ορίζει συγκεκριμένες κεντρικές αρμόδιες αρχές. Έτσι, και στο Προεδρικό Διάταγμα 133/98 ενσωμάτωσης της οδηγίας στο ελληνικό δίκαιο ορίζεται ως κεντρική αρχή το Τμήμα Μουσείων, με το σκεπτικό του «one shop-stop», να απευθύνονται δηλαδή οι ενδιαφερόμενοι σε μία κεντρική αρχή, η οποία θα τους κατευθύνει στη συνέχεια.

■ Σύμφωνα με το άρθρο 14, τα κράτη-μέλη μπορούν να επεκτείνουν, εάν το επιθυμούν, την εφαρμογή της οδηγίας και πριν την 1^η Ιανουαρίου 1993, δεν δικαιούνται όμως να ζητήσουν αμοιβαιότητα από τους άλλους εταίρους τους στο θέμα αυτό. Έτσι, ουσιαστικά το δικαίωμα αυτό δεν έχει κανένα πρακτικό νόημα.

■ Τα χρονικά και χρηματικά όρια-κατώφλια που θέτει η οδηγία ως όρους για την προστασία ορισμένων αγαθών είναι πολύ υψηλά για ορισμένα κράτη και δή για τη

χώρα μας και, ως εκ τούτου, χρήζουν αναπροσαρμογής. Υπάρχει άλλωστε έντονη αμφισβήτηση για το αν θα έπρεπε να κοστολογούνται τα προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά. Το ΔΕΚ μάλιστα έχει επισημάνει το μη οικονομικό χαρακτήρα των προστατευόμενων από το άρθρο 36 της Συνθήκης ΕΟΚ έννομων αγαθών³⁸. Τα χρηματικά κατώφλια εισήχθησαν, για να αποφευχθούν οι διαφωνίες της Βρετανίας, στη νομοθεσία της οποίας χρησιμοποιείται το κριτήριο αυτό.

■ Το αιτούν κράτος πληρώνει τα έξοδα για την εκτέλεση της απόφασης περί απόδοσης. Από τις δαπάνες αυτές ωστόσο εξαιρούνται οι δικαστικές, που είναι συχνά δυσβάστακτες. Το αιτούν κράτος υποχρεούται επίσης στην περίπτωση απόδοσης να καταβάλει στον καλόπιστο κάτοχο του αγαθού εύλογη αποζημίωση που ορίζεται από το δικαστήριο. Το βάρος όμως της απόδειξης της καλής πίστης φέρει ο κάτοχος. Ο κάτοχος δηλαδή δικαιούται αποζημίωσης, μόνο εφόσον αποδείξει ότι δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει ότι το πολιτιστικό αγαθό που είχε στην κατοχή του είχε εξέλθει παράνομα από το έδαφος του αιτούντος κράτους. Ενδιαφέρον έχει να σημειώσουμε ότι στη συνάντηση της Σίντρα η Ελλάδα αντιτάχθηκε στην καταβολή αποζημίωσης στον καλόπιστο αγοραστή, ο οποίος θα μπορεί να στραφεί μόνο κατά του πωλητή. Η θέση αυτή όμως δεν βρήκε ανταπόκριση και ως εκ τούτου δεν υιοθετήθηκε από τους λοιπούς εταίρους μας³⁹.

38. ΔΕΚ 19-12-61, υπόθεση 7/61, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. σ. 77.

39. Σημειωτέον ότι η άποψη αυτή δεν υιοθετήθηκε ούτε στη Σύμβαση της Unesco του 1970.

7. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

7.1 Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Τουρισμός-Πολιτισμός»

Ο τομέας του πολιτισμού αντιμετωπίστηκε στην Ελλάδα μέχρι και τις μέρες μας σαν πολυτέλεια και αυτό καταδεικνύεται από τις πιστώσεις του Τακτικού Προϋπολογισμού καθώς και του Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων που διατέθηκαν στο Υπουργείο Πολιτισμού τα τελευταία έτη. Αναλυτικότερα, το Υπουργείο Πολιτισμού έλαβε:

Από τον Τακτικό Προϋπολογισμό:

1995: 35.880.000.000 δρχ.

1996: 39.200.000.000 δρχ.

1997: 38.719.584.000 δρχ.

1998: 40.588.951.000 δρχ.

1999: 40.870.000.000 δρχ.

Από τον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (για την πολιτιστική κληρονομιά συγκεκριμένα):

Έτη	Πολιτιστική κληρονομιά
1992	651.851.000 δρχ.
1993	3.265.992.000 δρχ.
1994	5.198.829.000 δρχ.
1995	3.876.250.000 δρχ.
1996	4.877.360.000 δρχ.
1997	6.163913.000 δρχ.
1998	5.012.702.392 δρχ.

Από τα προαναφερθέντα οικονομικά στοιχεία μπορούμε να συμπεράνουμε τον τρόπο με τον οποίο η πολιτεία αντιμετωπίζει τον πολιτισμό, τοποθετώντας τον στο περιθώριο της αναπτυξιακής πολιτικής της χώρας.

Η άποψη αυτή φαίνεται να αλλάζει με την έγκριση του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Τουρισμός–Πολιτισμός» (1995) στο Δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και η πολιτιστική δαπάνη αντιμετωπίζεται πλέον «ως σημαντική βασική επένδυση με πολλαπλά άμεσα ή έμμεσα κοινωνικά, οικονομικά και εθνικά οφέλη»⁴⁰.

(Οι κοινοτικές παρεμβάσεις πολιτιστικής σημασίας στο Α΄ ΚΠΣ είχαν τοπικό και αποσπασματικό χαρακτήρα). Το Ε.Π. «Τουρισμός–Πολιτισμός» αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια διαμόρφωσης μιας συγχρηματοδοτούμενης από την Ευρωπαϊκή Ένωση διαρθρωτικής παρέμβασης στον τομέα του πολιτισμού σε εθνικό επίπεδο. Ωστόσο, ο Πολιτισμός εδώ δεν αποτέλεσε αυτόνομο επιχειρησιακό πρόγραμμα, αλλά αντιμετωπίστηκε ως μία από τις συνιστώσες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τουρισμού.

Ένας από τους επιχειρησιακούς στόχους του εν λόγω προγράμματος ήταν η προστασία, συντήρηση, ανάδειξη και αξιοποίηση των μνημείων και καλλιτεχνικών επιτευγμάτων του αρχαίου, βυζαντινού και νεότερου ελληνικού πολιτισμού⁴¹. Τα μέτρα που προάγουν την πολιτιστική κληρονομιά στο Ε.Π. αυτό εντάσσονται στο Υποπρόγραμμα 2: Πολιτισμός και είναι τα ακόλουθα:

 Το Μέτρο 2.1: Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας. Η εφαρμογή του μέτρου αυτού επιδιώκει ειδικότερα την επέκταση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας και τη σύνδεση μεταξύ τους μέσω δικτύων πεζοδρόμων, κοινόχρηστων και ελεύθερων χώρων (περιοχές Ακρόπολης, Αρχαίας Αγοράς, Λόφος Φιλοπάππου, Ρωμαϊκής Αγοράς, Ολυμπείο). Το μέτρο αποβλέπει επίσης στην ανάπλαση περιοχών-συνόλων Ψυρρή, Θησείου, Αναφιώτικων με πολεοδομικές ρυθμίσεις και κίνητρα, στην επισκευή νεοκλασικών και άλλων κτηρίων του Υπουργείου Πολιτισμού και στην ανάδειξη μνημείων κάθε κατηγορίας και χρονολογίας και προβολή της ιστορικής συνέχειας.

40. Ομιλία της Ειδικής Γραμματέως του ΥΠΠΟ κ. Β. Μπελεζίνη στην εκδήλωση «Το έργο του ΥΠΠΟ το 1998 στον Τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», 28-4-1999.

41. Βλ. 2^η Έκθεση Αξιολόγησης Ε.Π. «Τουρισμός–Πολιτισμός», 1^{ος} τόμος, Ιούνιος 1999, σελ. 9.

Το Μέτρο 2.1 συμβάλλει σε αξιόλογο βαθμό στην προστασία της πολύτιμης πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκεται στο χώρο των Αθηνών. Κι αυτό γιατί αφ’ ενός η σωστή υλοποίησή του θα αναβαθμίσει τους προαναφερθέντες αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία συντηρώντας τα και αυξάνοντας τη διδακτική και αισθητική τους αξία. Αφ’ ετέρου με το μέτρο αυτό αναβαθμίζονται περιοχές σε ευρύτερες ζώνες του ευρύτερου περιβάλλοντος των Αρχαιολογικών Χώρων, ώστε να δημιουργηθεί ένας αναβαθμισμένος ενδιάμεσος χώρος μεταξύ των περιοχών της ενοποίησης και του πολεοδομικού ιστού της πόλης. Κατά συνέπεια, το μέτρο αυτό εντάσσεται στο πνεύμα της ολοκληρωμένης προστασίας των μνημείων, στην οποία έχουμε νωρίτερα αναφερθεί, και στην προστασία των μνημείων σε συνάφεια με το ευρύτερο περιβάλλον τους. Το μέτρο κόστισε **23.707** χιλιάδες ευρώ και είχε απορρόφηση 57%⁴².

☞ Το Μέτρο 2.2 Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων αποσκοπεί, εκτός των άλλων, στη δημιουργία της απαραίτητης τεχνικής υποδομής για την αξιοποίηση της ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς περιφερειακών ελληνικών πόλεων, εκτός της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Το μέτρο στοίχισε **15.035** χιλιάδες ευρώ και είχε απορρόφηση 59,5 %.

☞ Το Μέτρο 2.3: Νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Η υλοποίηση του μέτρου αυτού συνάντησε πολλές δυσκολίες και γι’ αυτό το λόγο, το μέτρο αφαιρέθηκε από το Ε.Π.

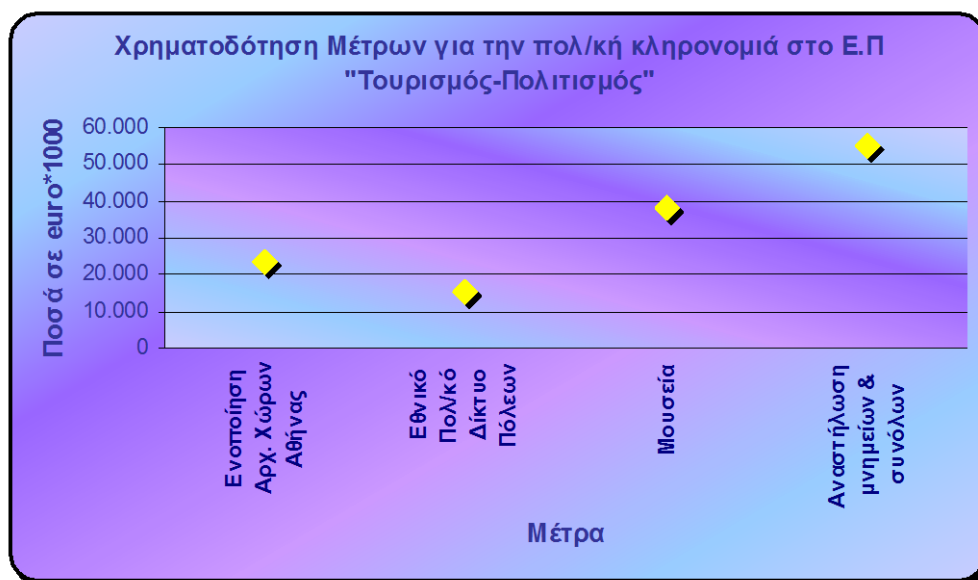
☞ Το Μέτρο 2.4: Μουσεία. Το μέτρο αυτό περιλαμβάνει πλήρεις σύγχρονες εγκαταστάσεις διαφύλαξης εκθεμάτων, οργάνωση σύγχρονων μουσειακών χώρων και συντήρηση και αποκατάσταση εκθεμάτων. Το μέτρο στοίχισε **38** χιλιάδες ευρώ και είχε απορρόφηση 77%.

☞ Το Μέτρο 2.5: Αναστήλωση και ανάδειξη μνημείων και συνόλων. Το μέτρο στοίχισε **55.193** χιλιάδες ευρώ και είχε απορρόφηση 73,6%.

☞ Το Μέτρο 2.6: Κτηματολόγιο και Αρχείο Μνημείων. Το μέτρο αυτό επίσης αφαιρέθηκε.

42. Βλ. Ε.Π. «Πολιτισμός», ΚΠΣ 2000-2006, σς. 21-22.

Το ακόλουθο γράφημα απεικονίζει τη χρηματοδότηση των μέτρων του Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» που προάγουν την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας μας:

8. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

8.1 Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Πολιτισμός” του Γ΄ ΚΠΣ

Στο Τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης ο πολιτισμός αποτελεί, επιτέλους, ένα αυτόνομο επιχειρησιακό πρόγραμμα. Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός» (2000-2006) αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά και θεμελιώδη μέσα παρέμβασης που προτίθεται να εφαρμόσει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Ελλάδα, όσον αφορά στον τομέα του πολιτισμού. Αποτελεί στην πραγματικότητα τον κορμό της Συνολικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής που έχει διαμορφώσει και θα υλοποιήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την προγραμματική περίοδο 2000-2006 στο πολιτιστικό πεδίο. Δηλαδή, παράλληλα με το πρόγραμμα αυτό, θα τεθούν σε εφαρμογή και άλλα έργα και ενέργειες, που αφορούν στον πολιτισμό και θα ενταχθούν στα Περιφερειακά Προγράμματα, στα Επιχειρησιακά Προγράμματα «Επαγγελματική Κατάρτιση και

Απασχόληση» και «Κοινωνία της Πληροφορίας», στην Κοινοτική Πρωτοβουλία INTERREG, στο Ταμείο Συνοχής καθώς και στα ανταγωνιστικά Προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κατά την επισκόπηση του Προγράμματος «Πολιτισμός» καθίσταται σαφές ότι το Υπουργείο Πολιτισμού προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα, αφ' ενός στον τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, σε μια προσπάθεια να καλυφθούν οι αδυναμίες και τα κενά που υφίστανται, αφ' ετέρου δε αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για νέες δράσεις και γεγονότα.

Η συλλογιστική του νέου Επιχειρησιακού Προγράμματος είναι να διευρυνθεί ο τομέας του Πολιτισμού τόσο **ποσοτικά**, με την αύξηση των διαθέσιμων πόρων από το Τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006 και από εθνικές δαπάνες, όσο και **ποιοτικά**, με την επέκταση του φάσματος των έργων σε νέες κατηγορίες δράσεων. Αν ευοδωθούν τα, αναμφισβήτητα, φιλόδοξα αυτά σχέδια, θα διευρυνθούν οι αναπτυξιακές δυνατότητες του πολιτισμού. Η διαμόρφωση των στόχων και της στρατηγικής στο πεδίο του πολιτισμού στην περίοδο αυτή οριοθετείται από το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η χώρα μας στη διεθνή σκηνή στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών που έχει αναπτύξει, από τις καινούριες και διευρυμένες δυνατότητες που οι τεχνολογικές εξελίξεις παρέχουν και στον τομέα αυτόν, από τις συσσωρευμένες ανάγκες που υπάρχουν και από τις παρεμβάσεις που έχουν δρομολογηθεί στο πλαίσιο των εθνικών και συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Ο Πολιτισμός οφείλει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που θέτουν τα κορυφαία γεγονότα της τρέχουσας τετραετίας, δηλαδή η Πολιτιστική Ολυμπιάδα (2000-2004), και οι Ολυμπιακοί Αγώνες που θα διοργανώσει η Αθήνα το 2004.

8.2 Στόχοι και Άξονες Προτεραιότητας του Ε.Π. «Πολιτισμός»

Ο πρώτος στόχος του Προγράμματος «Πολιτισμός» είναι η **Προστασία και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς**. Στην Ελλάδα, κατά συνταγματική επιταγή, το κράτος αναλαμβάνει την διάσωση, προστασία, επιστημονική έρευνα, καθώς και την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο χώρος αυτός ανήκει στην αποκλειστική δικαιοδοσία του κράτους και δεν είναι χώρος ιδιαίτερα

ελκυστικός για ιδιωτικές και αναπτυξιακές επενδύσεις. Αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί μέσω της τόνωσης της **ζήτησης** και της **προσφοράς** των πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών. Η τόνωση της πολιτιστικής προσφοράς θα επιτευχθεί με την ενίσχυση της πολιτιστικής υποδομής και την βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και κυρίως των υπηρεσιών πληροφόρησης και ενημέρωσης. Όσον αφορά στην τόνωση της πολιτιστικής ζήτησης, σ’ αυτήν αποβλέπουν τα ακόλουθα μέτρα:

- < Διοργάνωση περιοδικών εκθέσεων παγκοσμίου εμβέλειας και ενδιαφέροντος.
- < Παραγωγή και διάδοση πληροφοριακού υλικού (σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή) για την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- < Ενίσχυση της παραγωγής αντιγράφων πολιτιστικών αγαθών και πωλητέων ειδών και διανομή τους στο εξωτερικό.
- < Ίδρυση δικτύων διακρατικής συνεργασίας και ανταλλαγών ανάμεσα σε μουσεία της Ελλάδας και του εξωτερικού.

4

8.3 Δομή του Ε.Π. «Πολιτισμός»

Το Ε.Π. «Πολιτισμός» διαρθρώνεται στα ακόλουθα Μέτρα:

- %** Αναβάθμιση της υφιστάμενης και δημιουργία νέας υποδομής Μουσείων και βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών.
- %** Προστασία και ανάδειξη Μνημείων, Συνόλων και Αρχαιολογικών Χώρων.
- %** Ενίσχυση υποδομών και θεσμών του Σύγχρονου Πολιτισμού.
- %** Ολοκλήρωση Μητροπολιτικών Συνεδριακών και Πολιτιστικών Κέντρων.

% Οργάνωση, Διαχείριση και Παρακολούθηση της Υλοποίησης-Αξιολόγησης και Δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων του Προγράμματος.

Τα Μέτρα 1 και 2 εξειδικεύουν σε δύο υποσύνολα ομοειδών δραστηριοτήτων τους Στόχους του 1^{ου} Άξονα Προτεραιότητας **«Προστασία και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς»**. Ο διαχωρισμός του Άξονα αυτού σε δύο αυτοτελή Μέτρα αντανακλά τις ιδιομορφίες των δύο τύπων παρεμβάσεων (Μουσεία-Μνημεία και Αρχαιολογικοί χώροι), οι οποίες έγκεινται τόσο στις διαδικασίες προγραμματισμού, όσο και στις διαδικασίες υλοποίησης των αντίστοιχων έργων.

1 Μέτρο 1

Το Μέτρο 1 περιλαμβάνει έργα και ενέργειες που αφορούν τον εκσυγχρονισμό των υπαρχόντων Μουσείων και τη δημιουργία νέων. Όσον αφορά στα υφιστάμενα Μουσεία, οι παρεμβάσεις αποβλέπουν στην ανακαίνιση ή/και επέκταση των κτιριακών υποδομών, στην εγκατάσταση συστημάτων φύλαξης, πυρασφάλειας, κλιματισμού, τεχνολογικής και πληροφοριακής υποδομής, αλλά και στην αναβάθμιση του εκθεσιακού, επιστημονικού και εργαστηριακού εξοπλισμού των Μουσείων. Με την αναβάθμιση της μουσειακής υποδομής και τη βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών, προβλέπεται να αυξηθεί η επισκεψιμότητα των Μουσείων και να τονωθεί έτσι ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οποίος προσελκύει επισκέπτες υψηλής εισοδηματικής επιφάνειας.

Όσο για την ίδρυση νέων Μουσείων, εξέχουσα θέση ανάμεσα σε αυτά κατέχει το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, το οποίο ήταν αρχικά ενταγμένο στο Υποπρόγραμμα 2: Πολιτισμός του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Τουρισμός-Πολιτισμός», που υλοποιήθηκε στα πλαίσια του Δεύτερου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Όμως, το Μουσείο αυτό στη συνέχεια αφαιρέθηκε από το Πρόγραμμα, γιατί έγινε έγκαιρα αντιληπτό ότι η κατασκευή του υπερέβαινε το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα αλλά και οι πόροι που είχαν αρχικά διατεθεί γι' αυτήν αποδείχτηκαν ανεπαρκείς. Το Μέτρο 1 υπηρετεί μια σύγχρονη μουσειακή αντίληψη και επικοινωνιακή πολιτική και επιδιώκεται να ενταχθεί στις εκδηλώσεις της

Πολιτιστικής Ολυμπιάδας και των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, καθώς και της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης-Πάτρα 2006, για την προβολή του ελληνικού πολιτισμού σε διεθνές επίπεδο. Ο ενδεικτικός προϋπολογισμός του Μέτρου 1 εκτιμάται στο ποσό των 60 δις. δραχμών ή **169,972 εκατομμύρια ευρώ** (σύμφωνα με την ισοτιμία δραχμής-ευρώ που ορίζει το Υπουργείο Πολιτισμού στο πρόγραμμα του Ε.Π. «Πολιτισμός», το οποίο δημοσιοποίησε τον Ιανουάριο του 2000).

2 Μέτρο 2

Το Μέτρο αυτό τιτλοφορείται «Προστασία και Ανάδειξη Μνημείων, Συνόλων και Αρχαιολογικών Χώρων» και περιλαμβάνει:

- Ξ Συντήρηση, αναστήλωση και ανακαίνιση Μνημείων.
- Ξ Δημιουργία δικτύων-διαδρομών μνημείων και αρχαιολογικών χώρων.
- Ξ Δημιουργία κόμβων στο διαδίκτυο, παραγωγή και διάθεση CD-ROM κλπ.
- Ξ Προώθηση έρευνας, τεχνολογίας και νέων τεχνικών και χρήσεων στην Αρχαιολογία.
- Ξ Προστασία και Ανάδειξη Ιδιωτικών Μνημείων, προκειμένου να αποδοθεί σε αυτά πολιτισμική χρήση. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται η πιθανότητα παροχής επιχορηγήσεων ή άλλων οικονομικών προνομίων σε νομείς ή κατόχους κτιρίων που βρίσκονται σε οικισμούς με μνημειακό, ιστορικό ή εν γένει παραδοσιακό χαρακτήρα, ώστε να προβούν σε αναπαλαίωση των κτιρίων αυτών και διατήρηση των αρχιτεκτονικών, καλλιτεχνικών ή ιστορικών στοιχείων τους.

Στο Μέτρο αυτό επίσης, θα περιληφθεί και το πρόγραμμα της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, φιλόδοξο έργο ομολογουμένως, που υπήρχε και στο Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός», αλλά δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί και έτσι εντάχθηκε και στο Γ΄ ΚΠΣ. Είναι ένα έργο μεγαλεπήβολο, που αποσκοπεί στη

δημιουργία ενός ενιαίου λειτουργικού και αντιληπτού συνόλου των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, με την οργάνωση αρχαιολογικού πάρκου, μέσα στο οποίο τα μνημεία θα κατέχουν τη θέση που ανταποκρίνεται στην ιστορική, αισθητική, πολιτιστική και διδακτική τους αξία. Εκτός αυτού, στο πλαίσιο του Μέτρου αυτού θα δημιουργηθεί στο κέντρο της Αθήνας μια αδόμητη έκταση ελεύθερων και κοινόχρηστων χώρων, πράγμα που θα αναβαθμίσει αισθητά τις περιβαλλοντικές συνθήκες της πρωτεύουσας.

Το Μέτρο προβλέπεται ότι θα απορροφήσει 58 δις δραχμές ή **164,306 εκατομμύρια ευρώ**.

8.4 Ενδεικτικό Σχέδιο Χρηματοδότησης ανά Μέτρο του Ε.Π. «Πολιτισμός»

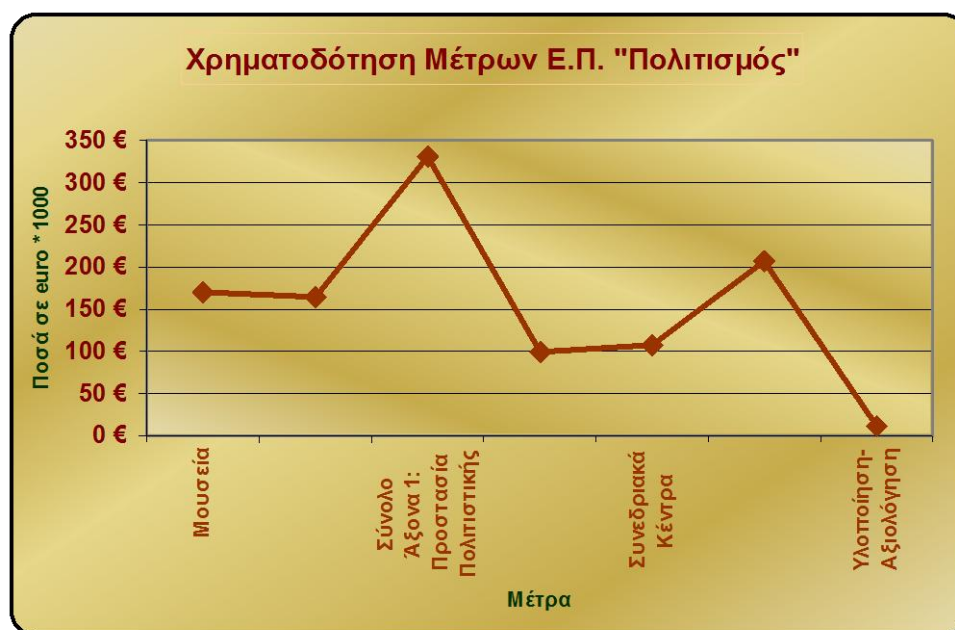
Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε εποπτικά το ενδεικτικό σχέδιο χρηματοδότησης για το Πρόγραμμα συνολικά και για κάθε Μέτρο χωριστά:

ΜΕΤΡΟ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΥΡΩ
1. Μουσεία	169.972
2. Προστασία & Ανάδειξη Μνημείων & Συνόλων	164.306
ΣΥΝΟΛΟ 1^{ΟΥ} ΑΞΟΝΑ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ & ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	334.278
3. Ενίσχυση Υποδομών & Θεσμών Σύγχρονου πολιτισμού	99.150
4. Μητροπολιτικά Συνεδριακά & Πολιτιστικά Κέντρα	107.649
ΣΥΝΟΛΟ 2^{ΟΥ} ΑΞΟΝΑ: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	206.799
5. Οργάνωση, Διαχείριση, Παρακολούθηση Υλοποίησης-	11.331

Αξιολόγηση Αποτελεσμάτων του Προγράμματος	
ΣΥΝΟΛΟ 3^{ΟΥ} ΑΞΟΝΑ: ΟΡΓΑΝΩΣΗ & ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	11.331
ΣΥΝΟΛΟ	552.408

Ας σημειωθεί ότι στον 1^{ΟΥ} Άξονα και ειδικότερα στη δράση για την προστασία των ιδιωτικών μνημείων, θα υπάρξει και δαπάνη από τον ιδιωτικό τομέα, όμως δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθεί το ύψος της πριν την έκδοση των σχετικών εκτελεστικών διαταγμάτων.

Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει γραφικά την ανά Μέτρο και ανά Άξονα χρηματοδότηση του Προγράμματος «Πολιτισμός». Παρατηρούμε μια απόκλιση στα ποσά που διατίθενται για την Πολιτιστική Κληρονομιά αφ’ ενός και το Σύγχρονο Πολιτισμό αφ’ ετέρου **της τάξεως των 1000 ευρώ περίπου υπέρ της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.** Όπως και στο Β’ ΚΠΣ, η Πολιτιστική Κληρονομιά συνεχίζει να κρατά τα ηνία στη χρηματοδότηση, έχουμε όμως, κατά ευτυχή συγκυρία, άνοδο της χρηματοδοτικής βαρύτητας που δίνεται στο Σύγχρονο Πολιτισμό συγκριτικά με το Β’ ΚΠΣ, όπως θα διαπιστώσουμε στο αμέσως παρακάτω κεφάλαιο, το οποίο μελετά τη συσχέτιση των δύο Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (Β’ και Γ’) στο πεδίο του πολιτισμού. Ας δούμε τώρα και διαγραμματικά το ύψος της χρηματοδότησης των Μέτρων του Ε.Π. «Πολιτισμός»:

9. Σύγκριση Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» του Β΄ ΚΠΣ και Ε.Π.

«Πολιτισμός» του Γ΄ ΚΠΣ

Κατά πρώτον, το Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» του Β΄ ΚΠΣ ενέταξε τον Πολιτισμό στο ίδιο Πρόγραμμα με τον Τουρισμό και μάλιστα θεώρησε ότι ο πολιτισμός στο εν λόγω κοινοτικό πρόγραμμα διαδραματίζει μόνο επικουρικό και υποστηρικτικό ρόλο για την ελληνική τουριστική δραστηριότητα. Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός στο Πρόγραμμα του Β΄ ΚΠΣ χρησιμοποιείται ως μέσο για την αναβάθμιση, τον εμπλουτισμό και την τόνωση της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο, εκτιμήθηκε ότι θα δινόταν νέα ώθηση στην ελληνική οικονομία, αλλά και ότι θα δημιουργούνταν νέες θέσεις απασχόλησης. Αυτή η στρεβλωτική θεώρηση του πολιτισμού αντανακλά μια γενικότερη κρατική νοοτροπία, με βάση την οποία ο πολιτιστικός τομέας δεν εκλαμβάνεται ως παραγωγικός, ούτε υπολογίζεται επίσημα η συμβολή του στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, της απασχόλησης και του ισοζυγίου πληρωμών, αλλά ως το κύριο πλεονέκτημα για την προσέλκυση τουριστικού ρεύματος. Τα μακροοικονομικά μεγέθη του πολιτισμού δεν είναι

διακριτά, αλλά συγχέονται με εκείνα του τουρισμού. Εξάλλου, οι πολιτιστικές δραστηριότητες δεν αξιοποιούνται συστηματικά ως παράγοντες υπέρβασης του κοινωνικού αποκλεισμού, ιδίως των νέων.

Στο Γ΄ ΚΠΣ οι προοπτικές για τον πολιτισμό διαγράφονται πιο ευοίωνες. Ο πολιτισμός εκλαμβάνεται ως αυτοτελής οικονομικός και παραγωγικός κλάδος, γι’ αυτό και αποτελεί αυτόνομο επιχειρησιακό πρόγραμμα, ενώ αυξήθηκε το ύψος των πόρων που δίνονται στην Πολιτιστική Κληρονομιά και στο Σύγχρονο Πολιτισμό.

Σε επίπεδο εξειδικευμένων δράσεων και μέτρων, διαπιστώνουμε ότι σημαντικό μέρος της παρέμβασης του Ε.Π. «Πολιτισμός» αφορά δράσεις που συνεχίζουν και, καλώς εχόντων των πραγμάτων, θα ολοκληρώσουν την προσπάθεια που ξεκίνησε το Β΄ ΚΠΣ στο πεδίο του πολιτισμού. Παράλληλα, ένα μικρότερο μέρος των πόρων του Γ΄ ΚΠΣ και του «Πολιτισμός» θα κατευθυνθεί σε δράσεις που λειτουργούν συμπληρωματικά με τις προηγούμενες. Η σύνθεση αυτή αναμένεται να διασφαλίσει τόσο την συνέχιση στην ασκούμενη Πολιτιστική Πολιτική, όσο και την προσαρμογή της στις νέες απαιτήσεις, ενόψει του 21^{ου} αιώνα.

Πιο συγκεκριμένα, στο Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» συναντούμε Μέτρο για την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό των Μουσείων, αλλά και στο Ε.Π. «Πολιτισμός» προτείνεται στο Μέτρο 1 η αναβάθμιση της υποδομής και η βελτίωση των υπηρεσιών στο χώρο των Μουσείων. Η διαφορά έγκειται στο ότι στο νέο Πρόγραμμα δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην εκπαιδευτική διάσταση των μουσείων, καθώς ως εξαγγελλόμενοι στόχοι μνημονεύονται η εμπέδωση μιας σύγχρονης μουσειολογικής αντίληψης, η οργάνωση διαδρομών επισκέψεων και περιοδικών εκθέσεων και γενικά η συμμετοχή των μουσείων στην καθημερινή πολιτιστική ζωή του τόπου.⁴³

Αξίζει να προστεθεί ότι στο Μέτρο 1 επανεντάχθηκε το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, το οποίο είχε απενταχθεί από το Β΄ ΚΠΣ, γιατί οι διαδικασίες για την ανέγερσή του είχαν απαιτήσει πολύ μεγαλύτερο από τον αρχικά προβλεπόμενο χρόνο. Η Διυπουργική Ομάδα Σχεδιασμού του Αναπτυξιακού Προγράμματος 2000-

43. Συνοπτικό Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006, Δεκέμβριος 1998.

2006 φρονεί ότι έγινε ρεαλιστικότερος χρονοπρογραμματισμός του έργου και ότι τώρα είναι ωριμότερο ως προς τις άλλες διαδικασίες (αρχαιολογική έρευνα, απαλλοτριώσεις, πρόσληψη Τεχνικού Συμβούλου, τεύχη δημοπράτησης του έργου). Έτσι, υπολογίζει ότι ο κύριος όγκος των δαπανών για το εν λόγω έργο θα πραγματοποιηθεί μέχρι το 2004.

Η συντήρηση, στερέωση και ανάδειξη Μνημείων και Αρχαιολογικών Χώρων είναι ένα ακόμα κοινό έργο στα δύο Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (Β΄ και Γ΄). Το έργο αυτό απετέλεσε το Μέτρο 2.5 Υποπρόγραμμα 2: Πολιτισμός του Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» και είχε θετική μεν απορρόφηση και φυσική υλοποίηση, αλλά δεν έφτασε το 100% (Σύμφωνα με την Έκθεση Αξιολόγησης του Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» που κοινοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1999, το Μέτρο 2.5 είχε ποσοστό απορρόφησης και φυσικής ολοκλήρωσης 58% και 60% αντίστοιχα). Έτσι, το εγχείρημα θα συνεχιστεί με το Μέτρο 2 «Ανάδειξη Μνημείων και Συνόλων» στο νέο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Πολιτισμού. Σημειωτέον δε, στο Μέτρο αυτό περιλαμβάνεται και η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, που στο «Τουρισμός-Πολιτισμός» ήταν το αυτοτελές Μέτρο 2.1.

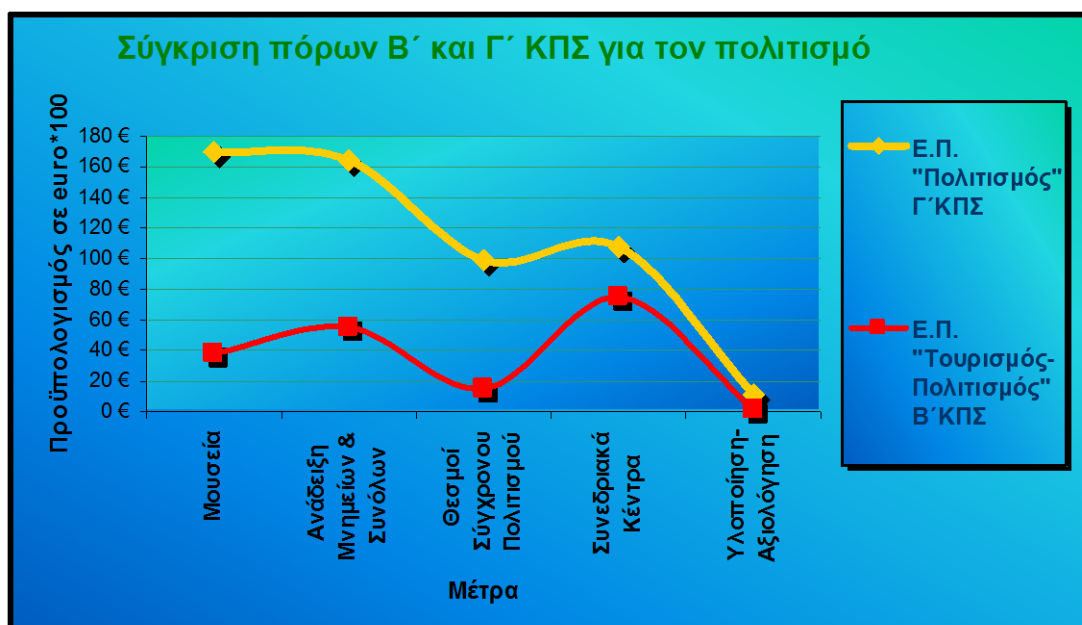
Επίσης, το Μέτρο 2.6 (Κτηματολόγιο και Αρχείο Μνημείων) του «Τουρισμός-Πολιτισμός», το οποίο παρέμεινε ανενεργό και αφαιρέθηκε από το Πρόγραμμα, εντάχθηκε πάλι στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας» του Γ΄ ΚΠΣ., εφόσον θεωρείται ζωτικής σημασίας η καταγραφή των κινητών και ακινήτων μνημείων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Άλλωστε, ένα μεγάλο μέρος των υπηρεσιών πληροφόρησης σχετικά με τα μνημεία της Ελλάδας καλύφθηκαν από τον κόμβο «ΟΔΥΣΣΕΑΣ» του Υπουργείου Πολιτισμού στο Διαδίκτυο.

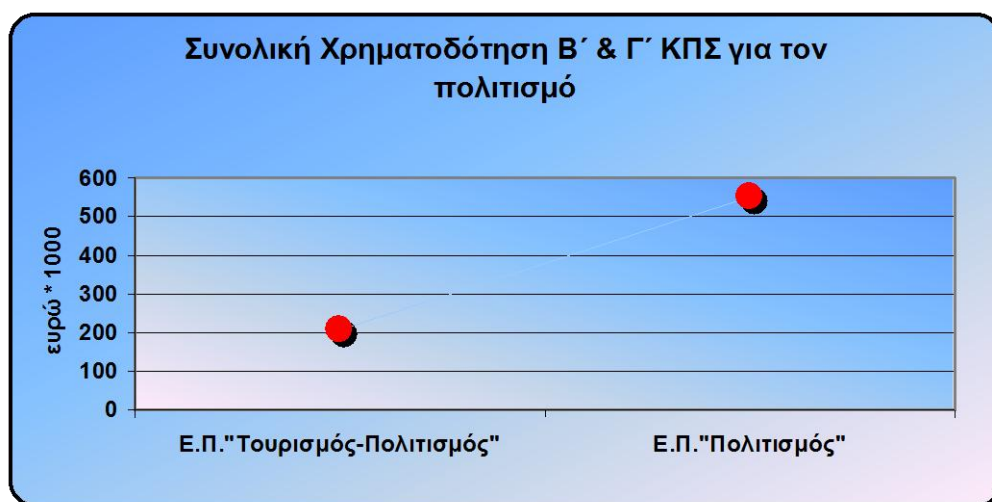
Το Πρόγραμμα «Πολιτισμός» αποκατέστησε κάπως την ανισορροπία που υπήρχε στο Β΄ ΚΠΣ μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και σύγχρονου πολιτισμού. Πιο συγκεκριμένα, αποβλέπει στην ενίσχυση των υποδομών του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού (Μουσεία Σύγχρονης Τέχνης, Όπερα, Ακαδημία Κινηματογράφου κ.λ.π.) και στη δημιουργία σημαντικών πολιτιστικών θεσμών στην περιφέρεια.

Σημαντικά σημεία του Ε.Π. «Πολιτισμός», που δεν υπάρχουν στο Β΄ ΚΠΣ, είναι η ενθάρρυνση των ιδιωτικών επενδύσεων. Στο Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα εμφανίζεται μόνο στον τουριστικό τομέα και μάλιστα

στο Μέτρο 1.3 για τον εκσυγχρονισμό Ξενοδοχειακών μονάδων. Εδώ, στο Ε.Π. «Πολιτισμός», η ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων σχετίζεται με την χρηματοδότηση έργων αποκατάστασης και αναστήλωσης ιδιωτικών μνημείων και συνόλων στο Μέτρο 2, μέσω του νόμου Ν.2557/97 (βλέπε και παραπάνω στην παρουσίαση των Μέτρων του Προγράμματος).

Όσον αφορά στη χρηματοδότηση του πολιτισμού στα αντίστοιχα Επιχειρησιακά Προγράμματα των Β΄ & Γ΄ ΚΠΣ, διαπιστώνουμε και σχηματικά στα γραφήματα που ακολουθούν αμέσως παρακάτω την αισθητή υπεροχή (552 εκατομμύρια ευρώ) του Ε.Π. «Πολιτισμός» του Γ΄ ΚΠΣ έναντι του Ε.Π. «Τουρισμός-Πολιτισμός» του Β΄ ΚΠΣ (208 εκατομμύρια ευρώ), πράγμα που ισχύει και σε επίπεδο Μέτρου.

10. Συμπεράσματα

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην εποχή μας είναι μία επιτακτική ανάγκη, καθώς το διεθνές εμπόριο και λαθρεμπόριο έργων τέχνης γνωρίζει μεγάλη άνθηση κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Οι ολοένα αυξανόμενοι κίνδυνοι που απειλούν τα πολιτιστικά αγαθά, κινητά και ακίνητα, ώθησαν την τελευταία πεντηκονταετία διεθνείς οργανισμούς, όπως την Unesco και το Συμβούλιο της Ευρώπης, να πάρουν πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση του προβλήματος σε διεθνές επίπεδο. Αποτέλεσμα αυτών των κινητοποιήσεων ήταν η σύναψη διεθνών συμβάσεων για την αντιμετώπιση επιμέρους θεμάτων της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όμως, η αληθινή βαρύτητα των συμβάσεων αυτών δεν είναι μεγάλη, καθώς τις έχουν υιοθετήσει, κατά το πλείστον, οι χώρες «εξαγωγής» πολιτιστικών αγαθών. Γενικά, έχει παρατηρηθεί ότι τα κράτη διακρίνονται από μία εσωστρέφεια στο θέμα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και μια εμμονή στις εθνικές τους νομοθεσίες για το θέμα. Αν δεν γίνουν όμως αποδεκτές οι διεθνείς συνθήκες από την

πλειονότητα των κρατών της γης και δή από τα κράτη «εισαγωγής», όπου εδρεύουν αυτοί που κινούν τα νήματα του λαθρεμπορίου έργων τέχνης, θα περιοριστούν σε έναν ρόλο διακηρυκτικό και διακοσμητικό. Η χώρα μας, ως κατ’ εξοχήν χώρα «εξαγωγής», έχει κυρώσει τις διεθνείς συμβάσεις και τις εφαρμόζει. Γενικά, η χώρα μας προσπαθεί να συμβαδίζει με τις διεθνείς εξελίξεις στο θέμα της προστασίας και να αναπροσαρμόζει αυτές σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα στον τομέα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Όσον αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην ελληνική έννομη τάξη, ισχύει εδώ και 70 σχεδόν έτη η ίδια αρχαιολογική νομοθεσία, που αποτελεί έναν από τους πλέον μακροβιότερους νόμους στην ιστορία του νέου Ελληνικού Κράτους.

Το σοβαρότερο πρόβλημα της αρχαιολογικής μας νομοθεσίας είναι η προσκόλλησή της στην προστασία των αρχαίων, εκφράζοντας έτσι μια παρωχημένη αντίληψη για τον προσδιορισμό του πολιτιστικού αγαθού και των εθνικών θησαυρών. Στον ισχύοντα αρχαιολογικό νόμο το κράτος έχει απόλυτη κυριότητα επί των αρχαιοτήτων. Αυτό ίσως θα πρέπει να αλλάξει λίγο, αφ’ ενός για να ενισχυθεί η ιδιωτική πρωτοβουλία στην προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς και αφ’ ετέρου για να περιορισθεί η καταστρατήγηση του νόμου και η αρχαιοκαπηλία. Παρόλα αυτά, το νομοσχέδιο για το νέο αρχαιολογικό νόμο διατηρεί την απόλυτη κυριότητα του κράτους επί των αρχαίων και θέτει αυστηρούς όρους για την ιδιότητα του συλλέκτη. Συνεχίζει δηλαδή την αντίληψη του ισχύοντος αρχαιολογικού νόμου και θέτει εμπόδια στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Ούτως ή άλλως όμως, η κωδικοποίηση της αρχαιολογικής μας νομοθεσίας σε ένα νέο νομοθέτημα ήταν ήδη εδώ και καιρό μία εκκρεμότητα που έπρεπε να ρυθμιστεί. Άλλωστε, η εγκατάλειψη της έννοιας των αχρήστων αρχαίων στο νέο νομοσχέδιο είναι θετικό βήμα, όπως άλλωστε και η αποσαφήνιση του χρονολογικού ορίου, βάσει του οποίου ένα αγαθό χαρακτηρίζεται αρχαίο.

Η προστασία των νεώτερων πολιτιστικών αγαθών, επίσης, στο εθνικό μας δίκαιο είναι ανεπαρκής. Τα νομοθετικά μέτρα ενάντια στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών είναι εντελώς ανεπαρκή, τόσο λόγω της ατελούς περιγραφής των παραβάσεων, όσο και του χαμηλού ύψους των προβλεπόμενων ποινών (Ένα θετικό σημείο του νέου αρχαιολογικού νομοσχεδίου είναι η εισαγωγή αυστηρών

κυρώσεων για τους παραβάτες). Επιπλέον, η ασφάλεια και φύλαξη των αγαθών είναι πλημμελής. Άλλωστε, τα διάφορα μέτρα καταναγκασμού δεν συνοδεύονται από φορολογικά κίνητρα, όπως συμβαίνει σε ξένες νομοθεσίες. Υπάρχει η ανάγκη για βελτίωση των μεθόδων εντοπισμού των παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών, καθώς και των μεθόδων πληροφόρησης μεταξύ των διοικητικών οργάνων.

Γι’ αυτό το λόγο, θα πρέπει να καταρτιστούν μητρώα εθνικών θησαυρών. Με τα μητρώα αυτά θα ήταν εύκολα αναγνωρίσιμη η ταυτότητα της ανακαλυφθέντος αγαθού και έτσι πιο εύκολη και η απόδοσή του. Η προαιρετική εισαγωγή της από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δελτίου στοιχείων κάθε πολιτιστικού έργου, ώστε ο επίδοξος αγοραστής να είναι σίγουρος ότι το εν λόγω αγαθό δεν είναι κλεμμένο, θα ήταν ένα θετικό βήμα. Δυστυχώς, η απογραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα δεν γίνεται με ενιαίες και σύγχρονες μεθόδους, η καταγραφή των αντικειμένων που φυλάσσονται της αποθήκης των μουσείων και της ιδιωτικές κατοικίες είναι ελλιπέστατη, ενώ τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών δε δημοσιεύονται εγκαίρως.

Όσον αφορά στα ακίνητα πολιτιστικά μνημεία, αυτά πρέπει να διέπονται από ειδικό καθεστώς προστασίας και διαχείρισης. Παλαιότερα, επικρατούσε η αντίληψη ότι τα μνημεία και οι ιστορικές περιοχές-οικισμοί πρέπει να τελούν υπό καθεστώς απόλυτης προστασίας, αποκλείοντας έτσι κάθε ανθρώπινη παρέμβαση και επέμβαση. Αυτού του είδους η προστασία κατέληγε να είναι, σε τελική ανάλυση, αρνητική προστασία. Ευτυχώς για τα ίδια τα μνημεία, έγινε σαφές με την πάροδο του χρόνου ότι η απομόνωσή τους όχι μόνο δεν εξασφαλίζει τη διατήρηση των πολιτιστικών, ιστορικών κλπ. χαρακτηριστικών τους, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις μπορεί να επιφέρει και τα αντίθετα αποτελέσματα. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη διαφοροποίηση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, οδήγησε στην εγκατάλειψη της ιδέας της απόλυτης-αρνητικής προστασίας και στη μετάβαση στο μοντέλο της ενσωμάτωσης των προστατευόμενων μνημείων και περιοχών στις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον ευρύτερο περιβάλλοντα χώρο. Η νέα αντίληψη που σήμερα κυριαρχεί εντάσσει τα προστατευόμενα μνημεία και περιοχές στη στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη, η οποία στηρίζεται στα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για την κοινωνία από την ορθολογική διαχείριση των προστατευόμενων μνημείων, δηλαδή του συνόλου των απαραίτητων ενεργειών και

μέτρων για τη προστασία, ανάδειξη και λειτουργία τους. Η εκτίμησή μας προς τα μνημεία, την αρχιτεκτονική κληρονομιά εν γένει, έχει μεταβληθεί θεαματικά προς το καλύτερο και έχουν γίνει στην Ελλάδα πολλά βήματα προς την κατεύθυνση της προστασίας, της αποκατάστασης και της επαναχρησιμοποίησης. Συγχρόνως όμως, εξακολουθούν να υφίστανται οι κίνδυνοι φθοράς –ή και εντείνονται πολλές φορές-, καθώς η οικονομική ανάπτυξη, η πληθυσμιακή έκρηξη, η εκβιομηχάνιση και ο τουρισμός από τη μία και, από την άλλη, ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός είναι διαδικασίες που συγκρούονται μεταξύ τους παρά συντίθενται.

Στις μέρες μας επίσης, η έννοια του μνημείου έχει διευρυνθεί και έχει πλέον καθιερωθεί η έννοια του μνημειακού ή ιστορικού συνόλου, όχι ως συνόλου επιμέρους μνημείων αλλά ως σύνθεση από επί μέρους διαφορετικά στοιχεία που συνολικά προστατεύουν και έτσι διατηρούν και το μέγιστο της αξίας τους. Είναι σαφές ότι οσοδήποτε ενδιαφέρον κι αν είναι το κάθε κτίριο χωριστά, η μεγάλη σημασία αποκτάται από τα ενιαία οικιστικά σύνολα, που, ως τέτοια, επιτελούν μία ή περισσότερες λειτουργίες. Αντίθετα, είναι δυνατό το καθένα από τα στοιχεία του συνόλου να μην δημιουργεί προϋποθέσεις για την προστασία του, αν ξεκομμένο από τα υπόλοιπα βρεθεί σε ένα διαφορετικό περιβάλλον.

Στο χώρο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η Οδηγία 93/7 σε συνδυασμό με τον Κανονισμό 3911/92 αποτελούν την προσπάθεια συμβιβασμού της εσωτερικής αγοράς και της προστασίας των εθνικών θησαυρών και είναι μία μορφή αμοιβαίας αναγνώρισης των εθνικών νομοθεσιών στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η Κοινότητα προσπάθησε να συγκεράσει τις αντίθετες απόψεις των χωρών εισαγωγής (Δανία, Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο) που έχουν φιλελεύθερη σχετική νομοθεσία, των χωρών εξαγωγής (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, με σχετικούς νόμους προστατευτικού χαρακτήρα) και των χωρών με ενδιάμεση νομοθεσία για το θέμα (Γαλλία και Ιρλανδία). Ο λόγος μάλιστα για την υιοθέτηση οδηγίας αντί κανονισμού στο θέμα της επιστροφής είναι ακριβώς να παράσχει δηλαδή στα κράτη ένα νόμο-πλαίσιο, ώστε τα τελευταία να έχουν την ευελιξία να επιλέξουν τα δικά της μέσα για να εναρμονιστούν σ’ αυτόν. Έτσι, δεν προτίμησε την έκδοση Κανονισμού, που είναι υποχρεωτικός σε όλα τα στοιχεία του⁴⁴, σε ένα τόσο λεπτό ζήτημα με τόσες αντικρουόμενες απόψεις.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του κ. Ισίδωρου Κακούρη, που συμμετείχε σε αρκετές συσκέψεις στη φάση των διαπραγματεύσεων ψήφισης της οδηγίας ΕΟΚ 93/7, η Ελλάδα τήρησε «σκληρή γραμμή» για την προάσπιση των συμφερόντων της στον τομέα αυτόν χωρίς δογματισμό και οξύτητες. Ωστόσο, η έλλειψη ανάληψης πρωτοβουλιών, συνέχειας και συνέπειας, η καθυστέρηση αναθεώρησης της ελληνικής νομοθεσίας σε θέματα προστασίας πολιτιστικών αγαθών, καθώς και η παθητική στάση που τήρησε η ελληνική πλευρά ενόψει προσθήκης κεφαλαίου για τον πολιτισμό στη ΣυνθΕΟΚ και η έλλειψη υποδομής και ενδιαφέροντος για σύγκληση στη χώρα της συνόδου εμπειρογνομόνων για το θέμα είχε ως συνέπεια να περάσουν στην οδηγία άρθρα που δεν αντιπροσωπεύουν τα ελληνικά συμφέροντα (βλέπε παραπάνω). Στη διαδικασία ενσωμάτωσης της οδηγίας δε συμμετείχαν οι αρμόδιοι για τα θέματα υπάλληλοι της αρχαιολογικής υπηρεσίας.

Δυστυχώς, η συμβολή και η συμμετοχή της Ελλάδας της συζητήσεις για τη διαμόρφωση των κοινοτικών μέτρων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν διακρινόταν από τη σοβαρότητα και την δυναμικότητα που αρμόζει για την προάσπιση των εθνικών της συμφερόντων στο πεδίο αυτό. Αντίθετα με τα άλλα ενδιαφερόμενα κράτη-μέλη –Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Γαλλία, τα λεγόμενα κράτη «εξαγωγής» πολιτιστικών αγαθών, που ενδιαφέρονται για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής της παρακαταθήκης-, η Ελλάδα δεν ανέλαβε καμία πρωτοβουλία, ούτε για την επεξεργασία και την υποβολή ολοκληρωμένων προτάσεων, ούτε για την διοργάνωση μιας, άτυπης έστω, συνάντησης εμπειρογνομόνων.

Το ΠΔ 133/98, το οποίο εντάσσει την Οδηγία αυτή στο ελληνικό δίκαιο, ορίζει ως κεντρική αρχή για την εφαρμογή του το Τμήμα Μουσείων της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού. Εδώ, κατά τη γνώμη ορισμένων, προκύπτει ένα σοβαρό πρόβλημα, καθώς η διεύθυνση αυτή, όπως επιτάσσει ο έλληνας νομοθέτης και είναι πρόδηλο από την ονομασία της, επιλαμβάνεται μόνο των θεμάτων που σχετίζονται με την προστασία των αρχαίων.

44. Βλ. Μούση Νικόλαου: «Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική», σελ. 26.

Έτσι όμως μένουν εκτεθειμένα και ουσιαστικά «απροστάτευτα» τα νεώτερα αγαθά, τα οποία υπάρχουν μεν στο Προεδρικό Διάταγμα αλλά δεν προστατεύονται από την ελληνική νομοθεσία⁴⁵. Δε θα συμφωνήσουμε με την παραπάνω άποψη, γιατί το Τμήμα Μουσείων ορίστηκε με τη λογική του «one shop-stop», ώστε τα ενδιαφερόμενα κράτη-μέλη, που επιθυμούν να απευθυνθούν στην ελληνική διοίκηση για θέματα αφορώντα στην οδηγία 93/7, να μην χάνονται στα δαιδαλώδη γρανάζια της ελληνικής γραφειοκρατίας. Άλλωστε, ας μη λησμονούμε ότι το Τμήμα Μουσείων ορίζεται ως η κεντρική και όχι ως η αρμόδια αρχή για την εφαρμογή της οδηγίας.

Η ένταξη των προγραμμάτων προστασίας των μνημείων και οικιστικών συνόλων στα αναπτυξιακά προγράμματα της χώρας και δή στα σχετικά επιχειρησιακά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ένα θετικότατο βήμα για την εξασφάλιση της επιβιώσής τους. Οι πόροι που δίνονται από τα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Πολιτισμού στο Β΄ και Γ΄ ΚΠΣ για την προστασία και προαγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αρκετά σημαντικοί και προοιωνίζουν θετικές εξελίξεις στο ζήτημα αυτό, καθώς συνεπάγονται τη αύξηση των χρηματικών κονδυλίων που διαθέτει το Ελληνικό Κράτος για τον πολιτισμό και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ειδικότερα.

Ελπίζουμε το μέλλον να αποδειχθεί αισιόδοξο για τα πολιτιστικά αγαθά και να ληφθούν ακόμα πιο θετικά και ολοκληρωμένα μέτρα για την προστασία τους, σε διεθνές, κοινοτικό αλλά και εθνικό επίπεδο, καθώς υποχρέωσή μας είναι, κατά τη γνωστή φράση του Αντρέ Μαλρώ, «να παραδώσουμε το παρελθόν ακέραιο στο μέλλον».

45. Βλ. εργασία Ντιντιούμη Σταματίας: «Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ελληνική και κοινοτική έννομη τάξη», σελ. 32.

11. Βιβλιογραφία

A. Νομικά Κείμενα και άλλες δημοσιευμένες πηγές

1. Ελληνόγλωσσα:

1. Απόφαση E(94) 1716/3-7-1994 της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την θέσπιση του Β΄ ΚΠΣ.
2. Απόφαση E(95) 2201/30-11-1995 της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την σύσταση του Ε.Π. « Τουρισμός-Πολιτισμός».
3. Δεύτερη Έκθεση Αξιολόγησης του Ε.Π. « Τουρισμός-Πολιτισμός», Σεπτέμβριος 1998.
4. Δεύτερη Έκθεση Αξιολόγησης του Ε.Π. « Τουρισμός-Πολιτισμός», 1ος και 2ος τόμος, Ιούνιος 1999.
5. Δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, 1994-99.
6. Διακήρυξη του Άμστερνταμ, Οκτώβριος 1975.
7. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας: «Πολιτιστικές Στατιστικές», 1972-1997.
8. Έκθεση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών και της οδηγίας 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους, Βρυξέλλες, 25-5-2000.
9. Εκ των προτέρων Αξιολόγηση του Ε.Π. « Πολιτισμός», 2000-2006.

10. Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη.
11. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα « Πολιτισμός», 2000-2006.
12. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, Λονδίνο 1969.
13. ICOMOS: Διεθνής Χάρτα για την προστασία των ιστορικών πόλεων, Αθήνα 1990.
14. Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο Διαδίκτυο: <http://www.europa.eu.int>
15. Ιστοσελίδα της εφημερίδας «ΤΟ ΒΗΜΑ»: <http://tovima.dolnet.gr>
16. Ιστοσελίδα «ΟΔΥΣΣΕΑΣ» του Υπουργείου Πολιτισμού στο Διαδίκτυο: <http://www.culture.gr>
17. Κανονισμός ΕΟΚ αριθ. 3911/1992 του Συμβουλίου της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1992 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών.
18. Κανονισμός ΕΚ αριθ. 2469/96 του Συμβουλίου της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1996 για τροποποίηση του παραρτήματος του Κανονισμού ΕΟΚ αριθ. 3911/1992 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών.
19. Κανονισμός ΕΟΚ αριθ. 752/1993 της Επιτροπής της 30^{ης} Μαρτίου 1993 περί διατάξεων εφαρμογής του Κανονισμού ΕΟΚ αριθ. 3911/1992 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών.
20. ΚΝ 5351 «Περί Αρχαιοτήτων».
21. Κωνστάντιος Δ.: «Η προστασία των ιστορικών πόλεων. Η ελληνική εμπειρία», *Ο Πολίτης*, τεύχος 118, Μάρτιος 1992.
22. Ν.Δ. 957/1971 περί ιδρύσεως του Υπουργείου Πολιτισμού.
23. Νόμος υπ’ αριθ. 1469/1950: «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830».
24. Νόμος υπ’ αριθ. 1114/1981 «Περί κυρώσεως της εις Χάγην την 14^{ην} Μαΐου 1954 υπογραφείσης Συμβάσεως περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως» (ΦΕΚ Α’ 6).
25. Νόμος υπ’ αριθ. 1103/1980 «Περί κυρώσεως της εις Παρίσιους την 17^{ην} Νοεμβρίου 1970 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως αφορώσης εις τα ληπτέα μέτρα δια την απαγόρευσιν και παρεμπόδισιν της παρανόμου εισαγωγής,

- εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών» (ΦΕΚ Α' 297)
26. Νόμος υπ' αριθ. 1126/1981 «Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 23^{ην} Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια την προστασίαν της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ Α' 32).
27. Νόμος υπ' αριθ. 1127/1981 «Περί κυρώσεως της εις Λονδίνον την 6^{ην} Μαΐου 1969 υπογραφείσης Ευρωπαϊκής Συμβάσεως δια την προστασίαν της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ Α' 32).
28. Νόμος υπ' αριθ. 2039/1992: «Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης» (ΦΕΚ Α' 61).
29. Νόμος υπ' αριθ. 2508/1997 «Για τη Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη».
30. Νόμος υπ' αριθ. 880/79 «Περί μεταφοράς Συντελεστή Δόμησης».
31. Οικονομικός Ταχυδρόμος, τεύχος της 10^{ης} Αυγούστου 1995.
32. Π.Δ. 941/1977 «περί Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού».
33. Περιοδικό “Courier” της Unesco, ελληνική έκδοση.
34. Προεδρικό Διάταγμα της 9/24-8-1932 «Περί κωδικοποιήσεως των διατάξεων του Νόμου 5351 ως και των εν ισχύι σχετικών διατάξεων των Νόμων ΒΧΜΣΤ', 2447, 491, 4823 και του Ν.Δ. της 12/16 Ιουνίου 1926 εις εν ενιαίον κείμενον Νόμου, φέρον τον αριθμόν 5351 και τον τίτλον «περί αρχαιοτήτων»» (ΦΕΚ Α' 275).
35. Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθ. 133/19-5-1998 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους-μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαρτίου 1993, όπως αυτή τροποποιήθηκε με την οδηγία 96/100/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1997.
36. Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθ. 423/22-11-1995: «Λήψη μέτρων για την εφαρμογή των Κανονισμών ΕΟΚ υπ' αριθ. 3911/1992 του Συμβουλίου και 752/1993 της Επιτροπής σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών (ΦΕΚ 242).
37. Σαρηγιάννης Γ.: «Μνημεία και παραδοσιακά σύνολα σαν ενεργά στοιχεία πόλεως», *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τεύχος 9, 1975.

38. Συμφωνία συνεργασίας στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς μεταξύ της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβερνήσεως της Ρωσικής Ομοσπονδίας (1993, Κυρωτικός Νόμος 2000/1998, ΦΕΚ Α' 80 της 14-4-1998).
39. Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.
40. Σύνταγμα της Ελλάδος, ως εψηφίσθη υπό της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής (ΦΕΚ 111/ 9-6-1975).
41. Οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαρτίου 1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους-μέλους.
42. Οδηγία 96/100/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1997 που τροποποιεί το παράρτημα της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους-μέλους.
43. Συνοπτικό Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006, Δεκέμβριος 1998
44. *ΤΑ ΝΕΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ*, Νο 91, Νοέμβριος 2000, σς. 25-26.
45. Υπουργείο Πολιτισμού- Συζήτηση Στρογγυλής Τράπεζας: «Πολιτιστική Κληρονομιά: Επιστροφή και Παράνομη Διακίνηση», Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Σχολών, Αθήνα 2000.

2. Ξενόγλωσσα:

1. «Archaeological Heritage: Current Trends in its Legal Protection), P.N. Sakkoulas, Athens 1995.
2. Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE): Document of the Cracow Symposium on the cultural heritage of the CSCE participating States, Cracow 1991.
3. Convention on the protection of the European Architectural Heritage, Granada, 1985.
4. Draft Convention concerning the Protection of the Underwater Cultural Heritage, Unesco, General Conference, 30th Session, Paris 1999.

5. Duquesne J.: “Le regime des echanges des biens culturels dans l’ Europe des Neuf”, Commission des Communautés Europeenes (XII/685/75), Bruxelles, 1975, Complement 1988 (X/CULTURE/15/88).
6. K. Karunatileke, OIPC-Interpol: “Vol et trafic illicite des biens culturels”, in: “Le commerce de l’ art”, Strasbourg 1988.
7. NATO-Partnership for Peace Conference on cultural heritage protection in wartime and in state of emergency, Cracow 1996.
8. Unesco-Intergovernmental committee for promoting the return of cultural property to its countries of origin or its restitution in case of illicit appropriation, 4th session, Athens and Delphi 2-5 April 1985.
9. Conventions and Recommendations of Unesco concerning the Protection of Cultural Heritage:
 - a. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (the “Hague Convention”), with Regulations for the Execution of the Convention, as well as the Protocol to the Convention and the Conference Resolutions, 14 May 1954.
 - b. “Convention on the means of Prohibiting and Preventing Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, 14 November 1970”, Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 16 November 1972.
 - c. Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations, 5 December 1956.
 - d. Recommendation concerning the most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone, 14 December 1960.
 - e. Recommendation concerning the Safeguarding of the Beauty and Character of Landscapes and Sites, 11 December 1962.
 - f. Recommendation on the means of Prohibiting and Preventing Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, 19 November 1964.
 - g. Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property endangered by Public or Private Works, 19 November 1968.
 - h. Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage, 16 November 1972.

- i. Recommendation concerning the International Exchange of Cultural Property, 26 November 1976.
- j. Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas, 26 November 1976.
- k. Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property, 28 November 1978.
- l. Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images, 27 October 1980.
- 5. European Convention on Offences Relating to Cultural Property, Delphi 1985.
- 6. European Convention on the protection of the archeological heritage, London 1969.
- 7. European Convention on the protection of the archeological heritage (revised), Valeta, 1992.
- 8. ICOM: Code of professional ethics, Buenos Aires, 1986.
- 9. St. Rodota: “La protection juridique internationale des biens culturels », Actes du 13 éme Colloque de Droit Européen, Delphes 20-22/9/83.
- 10. Unidroit Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 1995).
- 11. United Nations: General Assembly Resolution 48/15 “Return or restitution of cultural property to the countries of origin” (2 November 1993).
- 12. United Nations: General Assembly Resolution 52/24 “Return or restitution of cultural property to the countries of origin” (25 November 1997).
- 13. World Heritage Centre of Unesco: “Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention”, March 1999 (WHC.99/2).

B Βιβλιογραφία

- 1. Βενιζέλος Ευάγγελος: «Διαχρονία και Συνέργεια: μια Πολιτική Πολιτισμού», εκδόσεις Καστανιώτη, 1998.

2. Βουδούρη Δάφνη: «Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, εκδόσεις Παπαζήση.
3. Βουδούρη Δάφνη-Αναστασία Στράτη: «Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο-Κείμενα», Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, εκδόσεις Σάκκουλα, 1999.
4. Δωρής Ε.: «Το δίκαιον των αρχαιοτήτων», Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985.
5. Ζαρίφης Δ. Παναγιώτης: «Εισαγωγή μετρήσιμων δεικτών στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση (η περίπτωση της Διεύθυνσης Πολιτιστικών Σχέσεων/ΥΠΠΟ)», εργασία στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Δημόσιο Μάνατζμεντ» στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, Νοέμβριος 1999.
6. Ζήβας Α. Διονύσης: «Τα Μνημεία και η Πόλη», β' έκδοση, LIBRO, Αθήνα 1997.
7. Καλπαξής Ε. Θανάσης: «Αρχαιολογία και Πολιτική. Σαμιακά Αρχαιολογικά 1850-1914», Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1990.
8. Κόκκου Αγγελική: «Η μέριμνα για τις Αρχαιότητες και τα πρώτα Μουσεία», Διατριβή επί Διδακτορία, Φιλοσοφική Σχολή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1977.
9. Κόνσολα Ντόρα, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Αθήνα 1999.
10. Κωνστάντιος Δ.: «Η έννοια της “ολοκληρωμένης προστασίας” και η διαχείριση των Μνημείων», Αθήνα 1996.
11. Μακρή Βασιλική: «Δημόσιο Μάνατζμεντ: Η περίπτωση της Διεύθυνσης Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Υπουργείο Πολιτισμού», εργασία στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Δημόσιο Μάνατζμεντ» στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, Ιανουάριος 2001.
12. Μούσης Νικόλαος: «Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική», εκδόσεις Παπαζήση, 7^η Αναθεωρημένη Έκδοση 1998.
13. Ντιντιούμη Σταματία: «Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ελληνική και κοινοτική έννομη τάξη», εργασία στην Εθνική Σχολή Δημόσιας

Διοίκησης στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Δημόσια Πολιτική σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο: ο Ευρωπαϊκός Κοινοτικός χώρος».

14. Πετράκος Χ. Βασίλειος: «Δοκίμιο για την Αρχαιολογική Νομοθεσία», ΥπΠο, Γ.Α.Π. Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, αρ. 29, Αθήνα 1982.
15. Φωτοπούλου Σταυρούλα: «Εναλλακτικές ερμηνείες διοικητικών αρμοδιοτήτων: Η προστασία παραδοσιακών και ιστορικών διατηρητέων οικιστικών συνόλων από το ΥΠΠΟ και το ΥΠΕΧΩΔΕ», εργασία στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, Οκτώβριος 2000.
16. Χονδρόπουλος Ιωάννης: «Περιβαλλοντική προστασία: η περίπτωση του Δικτύου Natura 2000», εργασία στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, Νοέμβριος 2000.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Στατιστικά Στοιχεία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

Διεθνείς Συμβάσεις για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Ελληνική Νομοθεσία για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

Κοινοτική Νομοθεσία για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την εφαρμογή του
Κανονισμού ΕΟΚ 3911/92 και της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ.